

TÓTH BÉLA
BOLDOGASSZONY DERVISE
ÉS EGYÉB ELBESZÉLÉSEK

Budapest
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA
1914

FOGLALAT

Boldogasszony dervise
A három röst
A tulipántos kert vagy: egy igazhívő költő élete és halála
A fazék-ember
A dogaressa
Lalage
Az aranyhajú kisasszony
«Nem!»
A megbízhatatlan
A dohányos
A mindentudó
A gőzférfi
Pizkos József
A szép Borbála.
Becsületbírótság
Szegzárdi Péter és Egri Pál
Az utolsó olasz
Santa Agata
Félelem
Aki sohsem kapott levelet
A leveles ládából
Aquincumi levél
Mikes Kelemen CCVIII. levele
A mesemondó
A békalencse-félék monográfiája
Az apa
Egyformaság

Boldogasszony dervise.

I.

Az Úr 1620-ik esztendeje körül élt nemes Jászberény városában bizonyos Sólya Kelemen nevezetű deák, aki egyetlen fia vala Sólya Gáspár uramnak, a pópista plébánosnak.

... Igen tisztelt eretnek, pogány és egyéb istentelen olvasóimat alázattal kérem: ne méltóztassanak korán örvendezni, amiért 1620 táján a jászberényi katolikus plébánosnak fia vala. Mert ez a fiú nem rút paráznaságból születék, hanem vala isteni és emberi törvény szerint való igaz nemzettje nagytiszteletű Sólya Gáspár uramnak, aki, mielőtt a papirendbe lépett volna, hét esztendeig tisztos, épületes házasságban élt az ő jó feleségével, Szoboszlai Fruzsina asszonyommal. Meghalálozván ez a jó lélek, Sólya Gáspár uram oly igen elbúsulta magát, hogy negyven esztendő ember létére nem átalott a paulinus barátok közé állani. Ott hagyta szép nagy birtokát, elbúcsúzott kis fiától és bement szívének nagy sebével a monostor falai közé, hogy ottan töltse el gyászos életét. Mikor a második apródesztendőt szolgálta volna, gróf Forgách Ferenc kardinális, az esztergomi érsek, vizitálni jöve a monostort, és elálmélkodék, hogy a pelyhetlen állú, síheder noviciusok között egy szakállas, élemedett ember is vagon. Megszólítván és kihallgatván őtet, bölcsen ezt monda nékie:

- Fiam, becsülöm benned, hogy nagy szomorúságodban Istenedhez fordultál és az egyház szolgálja akarsz lenni. De szegény magyar hazánk több hasznát látná, ha petrinus pap lennél. Tanult és vitéz híredet már hallottam. Ilyen emberre nagy szükség vagon ott, ahol a pogány török az úr és a mi szent vallásunkat ésszel és erővel kell megvédelmezni. A votum solenne még hátra van, szabad eljőnnöd a derék paulinusok közül. Végezd el isteni félelemmel a szent theológiát; akkor aztán majd pappá szentellek és plébánosnak teszek olyan helyre, ahol sok jót cselekedhetsz.

Négy esztendő múlva így lett Sólya Gáspár uram jászberényi plébános. És viselte az ő hivatalát buzgósággal és becsülettel.

A fia, Kelemen deák, külső országokban végezte el a stúdium generálét; és minekutána a padovai univerzitáson baccalaureus lón, hazatért az ő atyjához, nemes Jászberény városába.

Nagytiszteletű Sólya Gáspár uramnak öröme tellett fiában, aki messzeföldről a tudakosság borostyánát hozta haza. De azt már nem látta örömmel, hogy Kelemen deáknak mindig csak világi hívságokon jár az esze. A helyett, hogy aquinói sz. Tamást forgatta volna, mindig amaz olasz Petrarca verseit és Balassa Bálint énekeit olvasgatta; ez a két könyvecske még éjtszaka is a vánkosa alatt volt. És holdas estéken kobzot pengetett ablakában, holmi csapodár virágénekek mellé. Mert maga is csinálgatott efféléket. Koboz és virágének a parókián! Ilyen megbotránkozást nem tűrhetett a nagytiszteletű úr.

- Kelemen, Kelemen, mondta az ő fiának, miért bíbelődsz te mindig szerelmes versekkel?

- Kedves apám uram, válaszolt Kelemen deák, azért bíbelődök mindig szerelmes versekkel, mert magam is szerelmes vagyok.

A nagytiszteletű úr a logika embere volt, ennél fogva fölöttébb meg tudott becsülni minden nyomós argumentumot. Ez pedig ugyancsak nyomós argumentum vala.

- Frecandum pucí! szólott jámbor, tisztos káromkodással. És kibe vagy szerelmes?

- Szerelmes vagyok egy derék hajadonba, Dienes Rozsály leányasszonyba, nagytiszteletű Dienes Péter uram leányába.

Mikor nagytiszteletű Sólya Gáspár uram ezt a beszédet meghallotta, mind a két kezével az asztal szélébe kapaszkodott, hogy le ne szédüljön a földre.

Mert rettenetes dolgot mondott Kelemen deák.

Ama Dienes Péter nem volt más, mint a czeglédi kálvinista prédikátor. Megrögzött, nyakas eretnek, akivel a nagytiszteletű Sólya Gáspár évektől óta mérges koncertációkat folytatott; először csak szóval, aztán mikor úgy meggyűlöltek egymást, hogy mindenik kerülte a másikat: nyomtatásban.

Dienes Péter írt egy ilyen titulusú könyvecskét: *A jáász kürtnek csúfos megrepedése, avagy egy berényi szátyár, kérkedő pópista papocská csácsogó szájának az igazság csirizével való örökös betapasztása.*

Mire Sólya Gáspár visszavágott egy még mérgesebb könyvecskével: *A hazugság csirize, melybe az eretnek Dienes Péter, mikor másra akarná kenni, holtáig úgy beléragadott, hogy nincsen ki belőle még a füle sem, pedig az elég hosszú vagy on ő kemének.*

És most Kelemen deák, az ő fia *pro primo* azt mondja, hogy szerelmes ennek a csirizes embernek a leányába; és *pro secundo* nem átallja «nagytiszteletű» papi titulussal illetni ezt a hitvány eretneket, akinek még a kend is alig dukál!

Hallhatatlan és rettentő dolog vala ez. Sólya Gáspár egy darabig némán állott, még mindig az asztal szélébe kapaszkodván; aztán egyszerre az égnek emelte két karját, mint aki átkot akar mondani.

De csak ennyit mondott:

- Takarodj, takarodj a szemem elől, te istentelen és ne lássalak többé.

Ez azonban éppen elég volt Kelemen deáknak. Illedelmesen meghajtotta magát az atyja előtt, aztán befordult szobájába és nemsokára a Zagyva partján látták őt menni, könnyű kis zöld palástban, a hátán kobozzal, mint aki sétálni indul a füzesbe.

Pedig a jó Kelemen deák a nagy világnak vágott neki.

II.

Ment, mendegélt a szegény fiú, maga se tudta merre. Csak később vette észre, hogy a hatvani országúton ballag. Neki ugyan mindegy volt akár Hatvan, akár Gyöngyös, akár Apáti felé megy; csak épp Czegléd felé nem ment volna a világért sem. Mert szörnyű, keserves szégyenkezéssel gondolt Czegléd városára, ahol a szép, a jó Rozsály boldog reménykedéssel várja őt. Mi dolga lehet ottan olyan bujdosó peregrinusnak, aminő mostan ő? Kivert kutya módjára oldalogjon a kis kert sövénye körül, és Dienes Péter uramnak jussa legyen ráförmedni: «Mit csavarogsz itt, te nebuló?»

Lesütött fejjel bandukolt a gypeses gyalogúton és még azt sem hallotta, hogy a feje fölött a levegő-ég kis hegedőse, a szántókamadár énekel.

Amint így ballagna, szinte belebotlott valami furcsa török emberbe, aki az út szélén kuporgott. Ilyen törököt még nem látott Kelemen deák. Nem turbán volt a fején, hanem megfordított mozsárformájú, magas süveg, durva sárga nemezéből való. Egész alakját bő kék palást burkolta be. És ez a csodálatos szerzet meg se moccant, mikor a fiú hozzája lépett; csak összehúzódva ült a földön és mintha mereven bámult volna maga elé. «Mi leli ezt a törököt?» gondolta magában Kelemen deák és az ember arcába pillantott. A török sovány, sárga ábrázata halavány volt, akár csak kifutott volna belőle minden vér.

És ebben volt egy kis igazság. Mert a kék palást körül tiszta piros volt a pázsit: a süveges ember sűrű vértócsában ült.

Kelemen deák a vállára ütött:

- Mi bajod van te?

A török erre felvetette bágyadt pilláit és elhaló szózáttal, tiszta olasz nyelven így felelt:

- Nem értem a beszédedet. De ne is szólj hozzám. Nékem mostan meg kell halnom.

- Nem addig a, barátom, vágott közbe Kelemen deák olaszul. Mondd, ki sebesített meg?

A török véghetetlen nagy nyugalommal szólt:

- Engemet az Isten sebesített meg.

- Az Isten? Ugyan mivel?

- Az ő akaratjával, ami jobban vág minden fegyvernél. Dervis vagyok. Budára törekedtem Konstantinápolyból. De az Istennek nem kell az én zarándoklatom. A lábamban megpattant egy ér és a véretem most a föld issza. Eredj és hagyj engemet meghalni. Isten rendelte ezt így.

- Igen ám, barátom; csakhogy az Isten azt is rendelte, hogy én erre jöjjek. Ha nem akarja, hogy tovább élj, nem hozott volna engemet a közeledbe. Mutasd csak a lábadat...

A dervis megösmerte, hogy ez az ifjú igazat és okosat beszél. Kinyújtotta palástja alól ösztövért lábát, melyből a bokája fölött vastagon csurgott a sötét vér.

Kelemen deák Padovában megfordult az orvosiskola tájékán is. Tudta, mi a teendő. Iziben lehasított a maga zöld palástja széléből egy pólyának való hosszú darabot, hogy lekösse a megszakadt eret.

A dervis azonban azt mondta:

- Zöld szövet az én testemen nem lehet. Mert a zöld a próféta színe. Én pedig nem vagyok emir.

- Sebaj, jó ember. Hát majd szakítok a te palástodból. Az kék.

Szóla Kelemen deák és meg is cselekedte. A vérzés nyomában elállott, mihelyt a kötés leszorította az eret. A dervis hagyta, hogy elbánjanak vele, aztán megszólalt:

- Szomjazom. Tégy velem másik nagy jót: adj innom.

A deák fölkapta a zarándok kobakját, elszaladt vele a patakra és visszasietett a friss itallal. A dervis nagyot húzott belőle és azonnal egész megéledt.

- Köszönöm, monda aztán. Halil dervissel két nagy jót tettél és ő háládatos szolgád néked. De ki vagy te, jó keresztyén? Kobzot látok a hátadon. Muzsikus vagy?

- Muzsikus nem igen; talán inkább olyan poéta-féle.

A dervis arca mosolygás derűjétől világosodott meg.

- Poéta? Hiszen akkor mi testvérek volnánk, mert én is poéta vagyok. Engem ugyan az Isten arra méltatott, hogy keringéssel hirdessem dicsőségét: mevlevi, vagy mint ti hívjátok: táncoló dervis vagyok. De melleleg arra is ráérek, hogy gházelekben magasztaljam ez világ szépségeit, melyek mind Istentől valók. Hát mikor verselek is, csak Őt dicsérem.

- Annál jobb, hogy nem hagytam elfolyni a véredet. A jó poéta mindig korán hal meg. De hallod-e, poéta pajtás, most gondoljunk arra, hogy miként juthatsz emberlakta helyre; mert te beteg vagy és étel, ital, nyugalom kell néked. Látom, hogy jártányi erőd sincsen. Sebaj. Van nekem kettőnkért is. Fölveszlek a hátamra. Hatvan egy jó futamodás ide.

- Hatvan? szólt a dervis örvendezve. Az odavaló kádi: Ahmed ben Musztafa nékem jóbarátom, sőt atyámfia.

- Gyere hát iziben, Halil. Karold át a nyakamat. Ej, be könnyű legény vagy te! Ügetvést is el tudnálak vinni Hatvanig.

Szólt Kelemen deák és útnak indult eleven terhével. A dervis pedig lehajtotta süveges fejét pártfogójának vállára és minduntalan valamit morgott a fiú fülébe. Ezt már nem értette Kelemen, mert arabul volt. Mivelhogy az igazhitű ember, amikor áldást mond, mindig a próféta szent nyelvén, arabul mondja.

III.

Nagytiszteletű Sólya Gáspár uramra szomorú napok virradtak, minekutána fiát kiüzte az ő hajlékából. Nemcsak szívének keserősége vala igen nagy, de Isten súlyos csapásokkal látogatta meg híveit. A Zagyva folyó áradása elsöpörte fél Jászberényt. Félig romba dőlt még a Nagy-Boldogasszony temploma is, hogy ne legyen hol megengesztelni a haragvó Urat. És mikor a vész után a hívek és az ő papjuk arra gondolának, hogy régi erősségébe és díszességébe helyeztessék vissza a szentegyházat: a török hallani sem akart az építkezésről.

- Megbolondultál, te pap? szóla a kemény hatvani kádi, Ahmed ben Musztafa, mikor Sólya Gáspár uram nagy alázattal elébe járult, könyörögni engedelmet a templom kijavítására. Allah azért rongálta meg a ti babonátok helyét, mert nem hallgatja örömet a berbitélést, amit benne végbe viztek. És ki hallott olyat: épületet tatarozni? A ház is olyan, mint az ember: eljő az ő halálának az órája. Az ellen rugódozni nem szabad. Gonoszság Allah végzésében meg nem nyugodni. Csak eredj innen, te pap, és ne beszélj nekem ilyen kárhozatos dolgokat.

- De kádi uram, hát hol imádjuk a mi Istenünket?

- Az a ti dolgotok, emberfia. Az enyim meg az, hogy ilyen csúf nyelvelésre ne hallgassak.

Nagy szomorúsággal tért haza nagytiszteletű Sólya Gáspár uram és hallván a rossz hírt, véle bánkódott egész Jászberény városa. Mindenek búsan tekintettek a Nagy-Boldogasszony romladozó temploma felé, mint ahogy a család néz a beteg anyára. A régi egyház pedig, annyi jó és rossz nap látója, egyre jobban pusztult. Falai roskadoztak, födeléről mindig söprötte a zsindelet a szél. Az öreg plébános betegen ült zsöllyeszékében az ablaknál és homályosodó szeme az ő szent áldozatainak veszendő helyén csüggött.

IV.

Egy nap lovas csaus vágatott be a parókia udvarára és levelet vont elő csalmája mellől. A hatvani kádi írta ezt a levelet: hogy a jászberényi plébános rögtön jelenjék meg előtte.

A nagytiszteletű úr párnák között, kocsin vitette magát Hatvanba. És elálméklodott, mikor látta, hogy a kádi egész diván közepett várja őt. Volt a hatalmas úr árnyékába sereglett törok-ség között egy nagysüvegű vándordervis is, aminőt Magyarországon csak ritkán lehet látni.

- Pap uram, szólt Ahmed efendi szokatlan nyájasan, azért kérettünk tégedet úri színünk elébe, hogy bölcsességedtől kérjünk tanácsot.

A reverendissimus még jobban álméklodott.

- Mi a keresztyének tévelygéses törvényeiben nem vagyunk járatosak. De szeretünk igazságot tenni mindenkinek az ő jussa szerint. Mostan ítéletet kell mondanunk egy olyan kétséges dologban, aminek mi nem vagyunk tudói, mert keresztyén ész kell hozzá. Ha bölcs tanáccsal kisegítesz bennünket e zavarodásból, megjutalmazlak. Elküldöm törvényszékünk egy okos emberét Jászberénybe, és ha ő is azt vallja, hogy az a Nagy-Boldogasszony temploma nevű babonás hely csakugyan tatarozásra szorul, hát megengedem, hogy kifoltozzátok.

A nagytiszteletű úr egyszerre egészséges lett, és oly sok bölcsességet érzett magában, hogy kész lett volna a kádi előtt még a filozófusok kövét is tüstént megtalálni.

- Nos, pap uram, kezdjük, szólt Ahmed efendi. Hány Istent imádtok ti keresztyének?

A plébános megörült, hogy ilyen könnyű a kérdés.

- Egyet, kádi uram.

- És valahány felekezet vagytok, mind azt az egyet imádjátok?

A nagytiszteletű úr még jobban örvendezett.

- Tulajdon azt az egyet, bölcs bíró. És hogyan is imádkozhatnánk másat, mikoron csak egy van?

- Jól beszélsz, pap úr. E szerint ti mind testvérei vagytok egymásnak, mert egy Isten teríti rátok az ő palástját?

A reverendissimus szinte elmosolyodott; hiszen ha ilyenek a kérdések, a jövő héten már kőművesek és ácsok dolgoznak a Nagy-Boldogasszony templomán.

- Úgy vagyon, tekintetes kádi, felelé elégedett szívvel. A mi tanító-mesterünk, az Úr Jézus Krisztus mondotta elsőben ez világon, hogy mind atyafiak vagyunk és úgy kell szeretnünk felebarátunkat, mint minmagunkat.

- Derekasan mondotta. Becsületére válik. És aki nem szereti az ő felebarátját, az vétkezik?

- Nagyot vétkezik, bíró uram, válaszolt Sólya Gáspár, és azt érezte, hogy boldog hízásától feszül a reverendája.

- Mindezt jó tudni nekünk, muzulmánoknak, szólt a kádi, csöndesen cirógatva szép fekete szakálát. Hát most hallgasd meg a pörös kérdést; mert ezeket csak úgy melleleg kérdeztem. Élt valamikor, valahol két becsületes keresztyén, akik ugyan más-más módon, de csak egy Istent imádtanak. Az egyiknek volt egy legényfia. A másiknak nem volt fia, hanem volt kertje és abban a kertben nyílt egy szépséges rózsaszál.

A nagyiszteletű úr ráncba szedte a homlokát. Mit emlegeti ez a török a keresztyének rózsáskertjeit?

A kádi pedig tovább beszéllett:

- Az a legény igen derék, becsületes és tudós ifjú volt. És egyszer nagy betegségbe esék. A szíve fájtn neki. És tudta, hogy a szíve nem gyógyul meg, míg az övé nem lesz az a szép rózsaszál...

- Engedelmet kérek, kádi uram, vágott közbe a reverendissimus, orvosdoktor preskribálta nékie ezt a medicamentumot? Amit azért kérdezek, mert az én időmben a szűfájósokat még nem szokták rózsaszálakkal kúrálni...

- Pap uram, szólt Ahmed efendi meglehetősen dercésen, kegyelmedet én nem azért hívtam ide, hogy a jeles orvostudományban vetélkedjünk; mert ahhoz egyikünk sem ért. Kegyelmednek kutya kötelessége elhinni, hogy ama derék legénynek a fájós szívért csakis az az egy rózsaszál gyógyíthatta meg... És azt az orvosló rózsaszálat meg is kaphatta volna a beteg fiú, ha a tulajdon apja nem tiltja el tőle...

- Rogo humillime! kiáltott a plébános, már azt is elfeledvén, hogy törökkel beszél. Annak az apának igen nyomatékos argumentumai lehettek, mikor így ítélte meg az ő fiának dolgait...

- Nyomatékos argumentumok? szólt a kádi egyre bosszúsabban. Hát nem volt a rózsáskert ura becsületes úriember és egy Istent imádó keresztyén, éppen olyan, mint ő? Nem volt az a rózsaszál tiszta, ártatlan és szemérmetes? Hallod-é pap, én attól tartok, hogy a ti templom nevű házatok nem igen fog fölépülni, ha te nékem kétféleképpen beszélsz. Mert az imént olyasmit mondottál, hogy ti keresztyének atyafiak vagytok és szeretitek egymást. Mostani beszédedből pedig épp az ellenkező sül ki. Hát atyafiság ez, szeretet ez?

Nagyiszteletű Sólya Gáspár uram nagy verejtékcsöppeket törült le a homlokáról.

- Érdemes bíró, monda szinte nyögve, én azt hiszem, hogy ennek a dolognak semmi köze sincsen a jászberényi Nagy-Boldogasszony templomához.

- Jól van, pap uram, szólt a kádi mogorván. Akkor hát eredj. Ne beszéljünk többet erről a pörös ügyről. Én tanácsot kértem tőled. Te nem tudsz adni. Ne pocsékoljuk egymás idejét. Lehet, hogy talán későbben még eszedbe jut valami okos dolog. Azt írd meg nékem levélben. Három napig várok az írásodra. Mostan pedig jó estét kívánok te kegyelmednek.

V.

Nagyiszteletű Sólya Gáspár uram halálos betegen érkezett haza Jászberénybe. Úgy szedték le a kocsirol párnástul, és mindjárt bele is fektették nyoszolyájába. Két napig nem bocsátott magához embert az öreg úr. Harmadnap virradóra rettenetes szélvész kerekedett és a Boldogasszony templomának tetejét végképpen lesodorta. A szomorú omladék csonkán, csupaszon meredt a levegő-égbe. S a reverendissimus mindezt látta az ő ágyából.

Egy óra múlva lovas ember vágatott Hatvan felé, süvege mellé tűzött levelet vivén. Este aztán visszatért a parókiára; és övébe nagy pöcsétes pergament vala szorítva.

... Az a pergament mai napig megvagyon valamely levéltárban és török írásának, tudós emberek fordítása szerint, ez az értelme:

A mi alul van írva, megerősítem.

A legszegényebb ember (Allah irgalmazzon nékie!)

Ahmed ben Musztafa, hatvani kádi.

Ez igazmondó levélnek az az oka, hogy a Jász-Berényben lakó gaz keresztyének és alá való istentelenek (verje meg őket Allah az ő haragjával), hitvány papjuk révén engedelmet kértek az igazságos törvényszéktől (áldja meg szerzőjét Allah!), hogy balgatag babonájuk helyének, a Nagy-Boldogasszony nevű szerencsétlen templomnak, haszontalan fedelét és alá való falát kijavíthassák, hogy csalással és kárhozattal teljes szertartásuk idején legyen hol gyülekezniük.

A próféta törvényszéke hites embert küldött ki, hogy meggyőződjék a dolog mibenlétéről. Ama hites ember azt a silány templomot jól megvizsgálta és az átkozott keresztyének gaz vallomását igaznak találta. Ennélfogva az igaz törvényszék megengedi, hogy a gyalázatos keresztyének ama kárhozatos templomot újra építsék vagy kijavítsák, az ő hitvány akaratjuk szerint, íratott az 1033-ik esztendőben, moharrem havának 12-ik napján. Tanuk: Mehemed spáhi, Szinán aga és Halil dervis.

VI.

Mikor pedig a jászberényi Nagy-Boldogasszony templom régi fényében ragyogott, egy májusi vasárnap reggelén nagy tiszteletű Sólya Gáspár uram ritka pompával áldotta meg az immár erős falakat és a virágos, aranyos oltárt. Ugyanaz nap kora délután pedig esküvő volt a templomban, ugyancsak nagy pompával: a plébános úr összeadta az ő fiát, Kelemen deákot, Dienes Rozsály tisztes hajadonnal, tiszteletes Dienes Péter czeglédi prédikátor uram leányával. Az egész város összesereglett erre a ritka szép esküvőre.

És míg a ceremónia folyt, a templom előtt egy nagysüvegű, kékpalástos dervis ólálkodott, betekintvén a tárva nyitott ajtón a gyertyák világában ragyogó oltárra, amely fölött egy nagy kép ékeskedett: szépséges szép szűz, aki ölében kis gyermeket tart. Mindkettejük feje körül mennyei fény tündöklök, és kezöket áldólag terjesztik ki.

A dervis soká nézte a képet, aztán mosolyogva dörmögte magában:

- Isa anyja, Mirjám, hát bizony te nekem köszönöd ezt a ritka szép templomodat. Azt hiszem, most történt először a világon, hogy a Nagy-Boldogasszonynak dervise legyen. De megérdemled, jó Mirjám, mert nélküled most nem volna boldog a derék Kelemen deák és az ő édes párja. Sőt megérdemled azt is, Boldogasszony, hogy én néked tiszteletet tegyek a magam módja szerint.

Azzal hirtelen körültekintett, hogy nem lesi-e valaki.

Mindenki bent volt a templomban, nézni a ritka szép esküvőt, a drága ruhákat és hallgatni a gyönyörűséges orgonaszót.

És ekkor Halil dervis ledobta kék palástját, rövid ujjasának bal csücskét beszorította az öve mellé, kiterjesztette a két karját, behunyta a szemét és tizenhétszer megfordult maga körül, olyan sebesen, mint az orsó.

... A virágok, a viaszgyertyák között pedig, fönt az oltáron, a Nagy-Boldogasszony édességesen mosolygott és áldás sugárzott az ő malasztos kezéből.

VII.

Immár piros és sárga klárisokkal pötytegette be a dér a szőlő leveleit. De délutánonként még mindig langyos verőfény lopódzott a lugasba, zománcosra fényesítette a sárga, a kék gerezdeket és meleg aranyat hintett a szőnyegre, melyen ő nagysága a hatvani kádi, Ahmed efendi, olyan szívesen szokott pihenni egy csésze édes serbet mellett.

Ez napon két csésze állott a szőnyeg szélén; mert a kádi úr másodmagával gyönyörködött volna az édes serbetben és a még édesebb nyugalomban. Az ő atyjafia: a jó Halil dervis vala vendége.

De a két emberséges muzulmánna ma nem lehetett valami édes se a serbet, se a nyugalom. Érintetlen volt a csésze; a derék urak meg nem heverésztek, hanem olyan peckesen ültek, akár csak a divánban és igen szaporán, igen sokat beszéltek, nem átallván még gesztikulálni is, amivel rendszerint csak a bolond gyaurok fárasztják magukat.

- Halil efendi, Halil efendi, nem szeretem hallani ezt a dolgot! - monda a kádi és bosszúsan rántott egyet a szakálán.

- Pedig nincs különben, Ahmed efendi. Eleinte csak az a pocakos pápista pap haragudott, de most már a másik, az a sovány fekete is mérges s a dolognak meglásd, elébb-utóbb az lesz a vége, hogy az a derék fiú, az én jóltevőm, az én életem megmentője, meg az a szegény menyecske - ebben az állapotban! - világgá mehet.

- Dehát hogyan kezdődött az egész história?

- A pápista pap házában eleinte olyan élet volt, mint a galambdúcban. A fiatalok úgy babosgatták, kényeztették az öreget, hogy még gömbölyűbbre hízott. Czeglédről minden héten átlátogatott hozzájuk Dienes pap, és a két régi ellenség a barátság poharait forgatta az asztalnál. Egyszer aztán nyilvánvalóvá lett az, aminek örülniök kell vala, ahányan csak vannak: hogy megszorodik a család. De az örömből keserűség lett, mert az öregek legott összevesztek azon, hogy micsoda hitű legyen a gyermek, aki eljövendő lészen.

- Hát ki mit akar?

- Sólya Gáspár mindent magának akar. Ha fiú, ha leány lesz a gyermek, pápistának szánta. A fekete Dienes alább engedi; azt mondja: kövesse a gyermek a hitben az ő szülőjét. Ha fiú, ám legyen pápista; de ha leány, járjon az anyja útján és legyen kálvinista.

- Jól beszél az a fekete szakál. Vagy nincsen megírva a koránban: galamb fióka menjen a galamb után, csirke menjen a tyúk után?

- Haj, Ahmed efendi, ha ezeken az embereken fogna a jámbor bölcsesség! De épp az a baj, hogy mind a ketten ádáz oktalanságban leledzenek és - mondom - attól tartok, hogy az a két szegény fiatal földönfutóvá lesz harmadmagával.

- És mit szól a deák, mit a deákné?

- Eleinte nem szóltak az istenadták semmit. Akkor az öregek azt mondták rájuk: kétkulacosok vagytok, valljatok színt, nem tűrjük a se hideg se meleg embereket. És ekkor elkövetkezett a nagy baj. Kelemen deák igazat adott a kálvinista papnak; mert az beszél törvényes dolgokat. Padovában is úgy tanítják. Sólya Gáspár erre megneheztelt az ő fiára. A Rozsály asszony meg azt vallotta, hogy a plébánosnak van igaza, mert ő szereti az urát és nem bánja, ha a gyermek követi a hitében.

- Derék asszony! Dicséretes egy személy!

- Az ám, csakhogy ezért a beszédért meg a fekete szakál haragszik rettenetesen, és ellensége az ő leányának. Megládd, Ahmed efendi, az sül ki majd ebből a dologból, hogy mind a két öreg leveszi a kezét ezekről a szegényekről.

A kádi most már a szemöldökét ráncigálta.

- Szólj hát, Halil efendi, mi tevők legyünk, - mondta mogorván. - Te igen bölcs ember vagy. A templom dolgát is te sütötted ki. De sőt kutya kötelességed kitalálni valamit, mert ezt a két szegény fiatalot te boronáltad össze. Hát most segíts is rajtuk, bárányom. Én belebolondulok ebbe a galibába.

A dervis följebb taszította izzadt homlokán a nehéz mozsársüveget.

- Nem különben, - szólt és sóhajtás rezgett végig vöröses, ritka szakálán.

Aztán félig magában azt mondta: Attól tartok, ezt a dolgot megint nem igazítja el más, ha nem a jó Mirjám, a Boldogasszony, akinek én tisztességet tettem.

VIII.

A jászberényi parókia ámbitusán szomorúan üldögélt Kelemen deák az ő élete párjával, szép Rozsály asszonnyal, aki halavány volt, mint a lilium és a fejét is lehajtotta, mint a lilium.

Belülről, a nagy szobából, heves vitatkozás lármája hallott ki. Hol egy vékony, éles szózat emlegette a concilium Tridentinumot, Julius tertium és egyéb pontifex maximusokat; hol egy dübörgő, mély hang kiabált: «... Oecolampadius... Calvinus... szent Bertalan éjszakája...»

A fiatalok egymáshoz simulva hallgatták ezt a háborús zajt és gyakorta fölfohászkoztak.

-... Kompekálja magát az úr! - döngött egyszerre a vastag hang.

- Kompekálja magát az *úr!* - rikácsolta a vékonyabbik.

- De kompekálja magát az *úr!* - zúgott vissza a másik, mint az orgona legöregebb morgó sípja, aztán mind a két szózat együtt harsogott, olyan módon, mintha legalább is egész káptalan veszekednék odabent.

- Nem, ezt nem hagyhatom tovább, - szólt Kelemen deák és fölugrott.

Rozsály asszony megragadta a zekéjét:

- Maradj, édes uram, az Isten szerelmére kérlek, maradj, könyörgött reszketve. Ha te is beleelegyednél ebbe a pörpatvarba, csak annál rosszabb lenne.

De immár nem is volt szükség bemenni. Nagytiszteletű Dienes Péter uram kint termett az ámbituson, majd visszafordult a küszöb felé, az öklét rázta és sápadt volt mint a halál. A küszöbön pedig reverendissimus Sólya Gáspár állott, ő is az öklét rázta és vörös volt mint a pipacs.

- Hát nász uram, ezt a dolgot megkeserüli, mert én megint a fejéhez vágom a megrepedt jász kürtöt és megint letapasztom a csácsogó száját az igazság örökös csirizével. Utolsó napja lesz, tudom, mikor azt a könyvet elolvassa, de én megírom, megírom és kinyomatom, kinyomtattatom, kinyomtattattatom!

- Állok elébe, nász uram! Szolgállok kendnek! De tudja meg, hogy példásan visszakenem hazug szájára a magakotyvasztotta csirizt, de sőt belekeverem egész perszónáját. Olyat írok,

aminőt még nem írt ember. Harminc kötete fog beleszakadni a présnek, míg ezt kinyomtatja, mert ilyet nem nyomtattak még a tipográfusok, ilyen könyvet nem árultak a bibliopólák. És a lapos guta fogja kerülgetni magát a kompaktort is, míg beköti, olyan búze lesz annak a csiriznek!

Ezeket a rettenetes dolgokat a két ádáz úr egyszerre harsogta, folytonos ökölrázás közepett és Dienes Péter uram nem is látta meg, hogy leánya mellette sír, rimánkodik; és Sólya Gáspár ügyet sem vetett rá, hogy fia illedelmes szóval juháztatja: «De apám uram, édes apám uram!...»

A cselédházakból meg kicsődült a nép apraja-nagyja és báméskodva hallgatta a nagytiszteletű urak perlekedését. Elsőben a plébános vette magát észre és elszégyenkezve, halkabb hangon mondta:

- Loquatur domine legalább latine.

- Akkor hát humillimus servus! - kiáltott a prédikátor és az ágashoz kötött lova felé indult.

De Rozsály asszony, ölelésre terjesztve karját, útjába állott:

- Ne menjen el így, édes apám uram, az isten áldja meg.

- Vakarj tova! El az utamból! - szólt Dienes Péter és villogott a szeme. - Te is az ellenséggel tartasz, megtagadtad a hitedet, nem vagy a leányom!

- Ecce animus paternus! Ime az atyai jóindulat és szeretet! - kacagott csúfondárosan Sólya Gáspár.

A deák hozzájárult, hogy szerető kéréssel engesztelje. De az öreg fölcsattant:

- Vade retro, ingrate fili! Takarodjál innen, te gonosz, aki pártot ütsz szegény apád ellen, gyalázóját oltalmazod, ellenségének védelmére kelsz. Nem vagy a fiam!

A tiszteletes már a lovon ült.

- Megyek, - mondta epésen, - de ne féljenek, visszajövök. Visszajövök aznap, mikor megszületik az a boldogtalan ártatlan kis leány, az én unokám. Mert hogy a lelkét ellopja az öregapja, azt nem engedem. Nem én, ha ezzel a két kezemmel is kell kiragadnom a bölcsőből.

- Állok elébe! - kiáltott a plébános.

A prédikátor pedig mogorván húzódott bele a palástjába és oldalba döfve kis lovát, kiügetett a parókia udvarából.

Az utcán majd elgázolt egy mozsársüveges, kékköponyeges dervist, aki a sövénynél ólálkodott.

IX.

Kelemen deák beméne az ő atyjának íróházába és megállta az öreg előtt:

- Apám uram, áperthe akarok te kegyelmeddel szólni. Nem először űz ki engemet házából. Akkor, most egy esztendeje, könnyen mentem el. Szegény legénynek hátán háza, kebelében szobája. Most nehezebben veszem a nyakamba a világot, hiszen másodmagammal, sőt harmadmagammal vagyok; és csak a jó isten a megmondhatója: bujdosásunkban nem valami árok szélén éri-e el azt a szegény asszonyt a vajúdás. De megyek, apám uram, mégis megyek;

megyünk. Te kegyelmed megmondotta nékem, hogy nem vagyok többé a fia. Értem alássan. Köszönöm hozzám való eddigi jóvoltát. Istennek ajánlom. A szekérke már a kapu előtt vár ránk. Csak azt az egyet kérem még, hogy ne mondjon nehéz szavakat szegény feleségemnek, mikor búcsúzni jön.

A nagytiszteletű úr komoran hallgatott.

- A feleségeddel nekem semmi bajom, szólt aztán. - Egy árva szóval sem mondom, hogy ne maradjon itten. Istentelenség is útra hurcolni őtet ez állapotban. De tégedet egy igével sem tartóztatlak, fiam uram. Huszonnyolc esztendő vagy, benőhetett már a fejed lágya. Te tudod, mit csinálsz. Eredj hát, isten hírével, sok szerencsét kívánok néked.

- Nem, nagytiszteletű apám uram, mondta most az ajtóban Rozsály asszony. - A feleség mindenben követi az ő férjét. Ha az én szegény uram bujdosik, vele bujdosom én is, bátor bizony nem szolgáltunk rá, hogy...

És elfojtotta szavát a sírás.

- Nem is mondom, hogy te rászolgáltál, nem is mondom, hogy te elmenj, - rázta fejét a nagytiszteletű úr. - Én tégedet marasztallak, sőt kérlek, hogy ne hozd reám ezt a szomorúságot, ezt a szégyent... Mert szégyen az, mikor az ember várandós menyé világgá bujdosik... De a fiam uramat, aki engemet úgy megbántott, nem tartóztatom egy szóval sem. *Faber est suae quisque fortunae.*

- Már pedig én az urammal megyek, - szólt tiszta, erős hangon a deákné. - És vele mennék még akkor is, ha nem esett volna rajta ilyen igaztalanság.

- Igaztalanság? - csattant föl a nagytiszteletű úr. - Asszony, az apád szava szól belőled? Te is meg akarod csúfolni az én vén szakáلامat, mint ő? Ne játszálsz szeretetemmel! Tudod, mindig szerettelek, mert jó és okos személy vagy.

- Nagytiszteletű uram, - mondta Rozsály, - ami Kelemennel történik, nagy igaztalanság; akkor sem mondhatnék egyebet, ha a hóhér állana mögöttem pallossal.

Sólya Gáspár elvörösödött. Valami nagyon nagyot, valami nagyon keményet akart mondani. De csak annyit bocsátott ki a száján: «Hát akkor...» aztán elhallgatott és komoran nézett maga elé.

Majd fölpillantott: - Hát akkor... Isten áldjon benneteket. Azzal leült pulpitusá mellé, beleütötte a tollat a kalamárisba és egy nagy árkus papirosra öreg betűket kezdett vetni, folytatván azt, ami már oda írva volt: «Egy hazug szátyár eretnek, ki magát prédikátornak nevezi, a keresztség szentsége ellen rugódozván...» Egyszerre fölkapta a fejét:

- Aha, jó, hogy itt vagytok még. Fiam uram azt hiszi, hogy megszökteti az én keresztvizem elől az unokámat? Rosszul hiszi! Akárhová mentek széles Magyarországon, mindenütt elér benneteket az esztergomi érsek keze... Most legott megjelentem ő eminenciájának, hogy micsoda violentia, micsoda raptus készül itten... Hogy az én istentelen fiam ellopja gyermekét, csakhogy eretnekké tehesse... Takarodj, takarodj innen, gonosz! Most már tudom szándékomat. De szembeszállok vele és gátat vetek neki!

Ismét a pulpitusra görnyedt és egy hófehér pergamentlapra kicirkalmazott nagy vonásokkal ezt írta: «*Eminentissime ac Reverendissime Domine Cardinalis...*»

Mikor a harmadik szónál járt, már maga volt a szobában. És mire az ötödik szó végére jutott, szekér zörgött az ablak alatt.

A nagytiszteletű úr fölemelte pennája hegyét a pergamentről. Mintha valami különöset hallott volna. A kocsi zörgése hirtelen megszűnt. A föld nyelte el azt a szekeret vagy megállt? Csönd volt, csak az őszi alkonyat szele suhogtatta kint a jegenyéket.

Aztán egy nagy, fájdalmas, éles asszonyi jajszó hallatszott kint a ház előtt.

A reverendissimus lecsapta a tintával teli pennát a drágalátos pergament közepére. Nagy maszpat fröccsent szét ott. De nagytiszteletű Sólya Gáspár uram nem törődött vele. Esze nélkül rohant ki az íróházból.

X.

Egész éjtszaka nagy sürgés-forgás volt a parókián. A leeresztett ablakkárpitok hol megvilágosodtak, hol elsötétedtek, amint szövétnekekkel jártak a szobákon végig. A pitvarban akkora tűz égett, hogy ökröt lehetett volna mellette sütni; pedig csak arra való volt, hogy egy természetes, derék asszonyság olykor egy kis herbateát melegítsen rajta. A nagytiszteletű úr hosszú léptekkel méregette végig íróházát és minduntalan kifordult a pitvarba, egy-egy halk szót váltani azzal a négy tagba szakadt néemberrel. Kelemen deák pedig az ágyasház ajtaja előtt üldögélt egy zsámolyon, két tenyerébe temetve arcát. Éjfél tájt a deák egy szál zekében, hajadonfőtt nekivágott a városnak és csakhamar visszatért nemes Borbély Sámuel urammal, az orvosdoktorral. Aki csak egy óra múlva távozott és a küszöbön azt mondta: «Bármilyen lésszen, hívjanak, mert veszedelem van.»

Mindezt látta és hallotta Halil dervis, hűségesen lappangván a sövény mellett. Észre se vette a jámbor, hogy vékony kék palástját már egész általjárta az őszi éjszaka permetege. Csak egyre csóválta nagy mozsársüveges fejét. Aztán egyszerre fölkerelkedett és sötéten, nesztelenül, mint az árnyék, átsurrant az utcán a templomhoz. Ott meglapult a kapunál és tapogatózva kereste a kulcslyukat. Mikor megtalálta, lábujjhegyre állt és halkkal bekiáltott rajta:

- Hé, Nagy Boldogasszony, jó Mirjám! Én vagyok az, Halil, a te dervised! Emlékszel még, milyen szép tisztességet tettem néked tavaly, mikor a derék Kelemen deákot, az én szegény életem megmentőjét, összesegítetted az ő édes párjával? Tizenhetet fordultam előtted, Mirjám, a nagy Mevlevi Dselaiddin Rumi rendje szerint! Érdemes hát, hogy meghallgass engemet. Baj van, Boldogasszony, nagy baj! Akkora, hogy hozzá képest a vén papok civódása csupa semmi, pedig bizony az is baj. Beteg a menyecske, nagyon beteg. Ne engedd, jó Mirjám, hogy meghaljon, mikor életet akar adni. És könyörülj azon a zsenge kis csemetén is. Melegítsd, ne érje fagy. Terítsd rájok a te szép bársony palástodat. Mit, szép bársony palást? Ha te ezt a jó dolgot megcselekszed, veszem a botomat, meg se állok Indiáig és onnan hozok neked lahuri selymet, palástnak valót, olyan drágát, olyan gyönyörűt, aminőt még nem látott a világ! Hallgass meg engemet, Boldogasszony, Mirjám! Hallgasd meg a te dervisedet!

És Halil efendi bekandikált a kulcslyukon. A határtalan, üres sötétségben csak egy parányi kis piros pont tündöklött, mint egy izzó rubintkő: a nagy oltár örökfénye. De mégis, mintha fölötte, mögötte meglíbbent volna valami könnyű, homályosan csillanó fehérség.

XI.

Hajnalhasadtakor lóhalálban érkezett Czeglédről a tiszteletes. A dervis tárt előtte kaput.

- Köszönöm, Halil efendi, hogy stafétát küldöttél hozzám, - szólt Dienes Péter.

Megjelent most az ámbituson a reverendissimus is.

- Kerüljön beljebb, nász uram, - mondta csöndesen. - Ilyen nagy bajban nincsen harag.

- Köszönöm, - válaszolt a tiszteletes. - Jó nekem idekint is. Sőt jobb, itt az isten szabad ege alatt. Ottbenn mindig azt hinném, hogy rám szakad a ház.

És a két ellenség némán, szomorún ült egymással szemben a pitvar előtt. Galambok tollázkodtak az ereszen, a napsugár megáryozta az ablakokat. De az udvarra mégis valami nagy, nyomasztó bánat nehezedett. És csöndes volt a világ, mintha nem is akarna fölbredni ezen a reggelen. A reverendissimus összekulcsolta kezét és imádkozott.

Egyszerre valami nagy lótás-futás támadt a házban. Ajtókat csapkodtak, csörömpölt minden edény s a pitvar küszöbén hirtelen fölbukkant ama termetes asszony, lelkendezve, kezét csapkodva hirdetvén világgá:

- Se baj! Itt a kis lány! Azzal megint eltűnt a homályban.

- Az én unokám és hívem! - kiáltott Dienes Péter, egyszeriben talpon.

- Azaz, hogy az enyim! - vágott vissza Sólya Gáspár és a két úr ismét szemben állott egymással, épp úgy, mint tegnap, gyűlölködve és fenyegetve.

- Majd meglátjuk!

- Majd meglátjuk!

- Meg bizony!

- Meg ám!

- Mert én megmutatom...

- Én is megmutatom...

A dervis most ott termett az ámbituson.

- Efendilerim, kalabalyk olmaz! - rimánkodott a kezét tördelve. - Uraim, ne veszekedjete. Mire való ez a lárma? Hát még azt a szegény beteg asszonyt sem kíméletek?

Az ellenségek elpirultak. Kiki visszaült a maga helyére. Fogukat összeszorítva, villámló tekintettel néztek farkasszemet. Ez még rosszabb volt minden csetepaténál. Ebben a pillanatban feltárult egy ajtó és Kelemen deák rohant elő. Törülte a könnyeit, kacagott és csak annyit tudott kizokogni:

- Most meg... most meg itt a fiú is!

Nagyiszteletű Sólya Gáspár uram a fejéhez kapott, mint aki valami érthetetlen és félelmes dolgot hall; tiszteletes Dienes Péter uram pedig elsápadt és szívfájós ember módjára a melléhez szorította a tenyerét.

Igyen fogadták a boldog pironást, az áldott szégyent, melyet a legnagyobb Bölcsesség reájuk mért.

- Isten osztoznunk adta, - szólt végre Sólya Gáspár és kezét nyújtotta az ő ellenségének.

- Áldassék az ő szent neve, - mondta a prédikátor és meghajtotta fejét.

(«Ezt jelesül intézted, Mirjám!» dörmögte magában Halil dervis. «De Allah és ti egek százhuszonnégyezer szentjei, most szűnjön ám az áldás, mert ha még egy vendég jön, akár fiú, akár leány, gonoszabb lesz a dolog, mint valaha!»)»

Ennekutána az öregek fölkerelkedtek és bementek Rozsály asszony ágyas házába, megcsókolták a beteg boldogságtól sugárzó fehér homlokát és a két rózsaszínű bimbócskát, aki egymás mellett, egy vánkosban aludt.

A dervis csak a küszöbíg merészkedett és onnan integetett nagy vígan az ő sárga süvegével. Majd, mint akinek hirtelen a fejébe ötlük, hogy valami sietős dolga van, egyszerre föl-szedelőszködött és úgy elsietett, hogy a papucs szinte lemaradt a lábáról.

A templom kapuja épp akkor nyílt meg reggeli misére. Halil, mint jó ismerős, egy barátságos pillantást vetett a nagy oltár képe felé és biztató kézmozdulattal intett neki:

- Ne félj, ne félj... Ma indulok és hozom.

A három röst.

Mátyás királynak tudvalevőleg valának három röstjei, akiket a nagy király világ csúfjára és mulatságára tartott Budán, tudván ő ritka bölcsességében, hogy a vétket minden prédikációnál jobban pusztítja a nevetés.

Ezekről a három röstekről a krónika csak annyit jegyzett föl, hogy mikor meggyulladt fejük fölött a ház, az egyik azt mondta:

- Mintha tűz volna.

Egyre jobban elharapódzván a veszedelem, megszólalt a másik is:

- Talán nem ártana, ha kitakarodnánk innen.

Mire a harmadik ásítva dörmögte:

- Ugyan hogy koptathatjátok a szátokat ilyen potomság miatt!

És beleveszett az égő házba mind a három.

Mondom, csak ennyit tud róluk a krónika. És így tökéletes az ő képök. Mert ha említésre méltó viselt dolgaikat sorolná föl valaki, mindjárt csorbulna röst mivoltuk; mivelhogy nekik igazság szerint soha semmit nem volt szabad cselekedniök, az ő mesterségüknél fogva. Valamint a fülemile nem úszik és a hal nem énekel: az igazi röst sem tesz soha semmit; se jót, se rosszat.

Csakhogy a három röst dolga nem egészen így volt ám. A mai kutatás még az ő négyszáz-esztendősi anekdotájuknak sem kegyelmez meg. A nyáron egy borsodi úri család leveles ládájában egy XVI. századbéli kis kéziratra bukkantam, melynek titulusa: «*Az neehai walo Mathias kiral három rewsthyeirewl szollo szeep história.*»

*

A három röst neve vala Lassú Gáspár, Késő Menyhárt és Tunya Boldizsár, (így csúfolták őket, tudniillik.) És a három közül az égő házba nem veszett bele más, csak az egy Tunya Boldizsár. Mert Lassú Gáspár és Késő Menyhárt, mikor már ropogni kezdett a mestergerenda is és arcukat perzselte a forróság: usdé vesd el magad, úgy kiszaladtak a házból, mint annak a rendje. A másik percben leszakadt a padlás és a zsarátnok eltemette Tunya Boldizsárt, aki mártíromságot szenvedett az ő restségéért.

Másnap a király elé állított Lassú Gáspár és Késő Menyhárt:

- Leégtünk, fölséges uram.

- Biz az baj, fiaim. De mi közöm nekem hozzá?

- Az új ház végett jöttünk volna, uram király.

- Új ház? Miféle új ház?

- Amit te fölséged fog ajándékozni nekünk.

- Én nektek házat ajándékozzak? Ugyan miféle jusson?

Lassú Gáspár és Késő Menyhárt erre a beszédre azt hitte, hogy a király nem ösmert rájuk. És egy szóval, büszkén mondták:

- Mi vagyunk a te fölséged röstjei, uram király!

Mátyás összeráncolta a homlokát.

- Nem oda Buda! Nekem volt ugyan három röstem. Minden jóval tartottam őket, mert azt hittem, hogy becsületesen értik a mesterségöket. De ím a tegnapi tűzkor kiderült, hogy a három között csak egy volt a röst névre igazán méltó: a derék Tunya Boldizsár. Az azt cselekedte, ami hozzá illett: inkább beleégett a házba, semhogy kimozduljon. Ez példás röst volt, az Isten nyugtassa. De ti, fiaim, akik szaladtatok? Ti silány kontárok vagytok a mesterségtekben. Ezért jó lesz, ha más kenyérkeresetre gondoltok, mert nekem ilyen fürge Lassú és ilyen sietős Késő ingyen sem kell.

- Irgalom, kegyelmes király, - jajgatott Gáspár. - Felkopik az állunk!

- Könyörülj rajtunk, felséges úr! - siránkozott Menyhárt. - Éhen halunk!

És a két dinnyehasú, gömbölyű fickó letérdepelt Mátyás előtt és összetette kövér kacsóját.

Az Igazságos elmosolyodott.

- Fiaim, ha enni akartok, a jövődőben dolgoznotok kell. Mostanig a semmittevés volt a kötelességetek; de nem teljesítettétek becsülettel. Ezentúl csak a munka révén élhettek meg. Akartok dolgozni?

A lusták rémülten pillantottak a királyra, aztán oly félénken feleltek, mintha maguk sem hinnék, amit mondanak:

- Akarunk, felséges úr...

- Ez már derék beszéd, fiaim, - nevetett Mátyás. - De istenuccse, meg vagyok akadva veletek. Mert micsoda hivatalt adhassak én nektek? Hát az bizonyos, hogy épp nektek való volna a karthágói érsekség. Mert Karthágó városa nincsen, tehát érseksége sincsen, de azért igen szép jövedelemmel jár ez a nem egzisztáló méltóság. De csak egy embernek való és különben is épp benne ül valaki. Igaz, kétszer olyan széles mint ti s a jövedelméből megélhetne két ember is; de a stallumot még sem lehet felosztani. Ezért más alkalmas hivatalt szántam nektek, jó fiúk.

A lusták füleltek, mint a hiúz.

- Téged, Lassú Gáspár, megteszlek a solymári vadaskertembe nyulásznak; te pedig Késő Menyhárt, kengyelfutó leszel udvaromban; és fogod hordani a legsürgősebb leveleket.

E beszéd hallatára a két röst felüvöltött, mint akit mérges nyíl ért. Mert irtóztató dolgokat mondott a király. A solymári vadaskertben a nyulász olyan ember, akinek kötelessége futtában elfogni a nyulat, ha az agár nem győzi szusszal. A kengyelfutás pedig afféle tisztség, hogy a viselőjét hajnalban útnak eresztik Budán és másnap este Nagyváradon kell lennie. (Hogy a talpa ne igen kopjék a köves országúton, könnyű ezüstpatkót vernek a megkeményedett sarkára. Mert a kengyelfutó ősi szokás szerint mezitláb szalad; holmi csizma vagy saru csak hátráltatná.)

- Kegyelem, felséges úr! Ne kívánd kora halálunkat! - rimánkodott a két boldogtalan fickó.

De a király már úgyis elég időt fecsérlett méltatlan személyükre. Két udvarnok galléron csípte és kipöndörítette őket a palotából.

*

Hihetetlen dolgot kell most elhítenem kegyelmetekkel, jámbor olvasóim; azt, hogy miképpen fogta el Lassú Gáspár a nyulat futtában, és miként leve oly híres nyulásszá, hogy reá ragadt a Sebes Gáspár név.

Ez a csoda bizony nem történt meg valami gyorsan. Mert mikor a Lassú Gáspár elsőben kikerült a solymári vadászmester keze alá, minden hajnalban hideg vízzel kellett őtet kiönteni az ágyból, hogy enni adjon a fácánoknak és megnézzék: nem falta-e föl malacait a vad emse. Nincs az a nyomorult Lázár, aki siralmasabban vánszorogna, mint ahogy az erdőn bandukolt ez a szegény pocakos fiú.

Geréb mester mindig a sarkában volt:

- Szaporán, szaporán, kölyök; szedd a lábadat jobban; gondold, hogy tejbekásás kanál.

Délig a fickó bejárta az egész vadaskertetet, a vörösvári és az ürömi határig. Meg is éhezett cudarul. És mikor a mester házában eléje tettek egy darab nyárson sült őzcombot, egy karéj fekete kenyeret, meg egy fél kupa fehér bort, úgy ízlett neki az étel, ital, mint még soha. Ez nem volt többé a tespedő, lusta ember csömörletes falánksága, hanem a tiszta, jó áppetitus. Most már sokkal kevesebbel is beérte, mint egykor az égett házban; és azon vette magát észre, hogy zubbonya derékszíján csaknem mindennap új likat kell ütnie: úgy lefele kezdett csappanni az a nevezetes dinnyehas.

És jóllakván egyszerű ebédjével, nem gondolt többé az evésre. Kezdte észrevenni, hogy van a világon egyéb gömbölyű is, nemcsak a gombóc; van egyéb piros is, nemcsak a cseresznye; van egyéb édes is, nemcsak a nádméz. Mindezeket pedig tapasztalta Geréb mester uram Erzsike leányán, akinek gömbölyű volt a képe, piros az ajka és édes a nézése, a beszéde.

Az én Gáspár fiam lassanként oda jutott, hogy ezt az Erzsike leányzót többre becsülte egy tál cseresznyés, nádmézes gombócnál.

Hihetetlen dolog ez, felebarátaim! De most következnek a még nagyobb hihetlenségek.

Elkövetkezvén a tavasz, Erzsike egyszer így szólott:

- De szeretnék egy kis bokréta ibolyát! Az az én legkedvesebb virágom. Csakhogy mifelénk még nincs ilyenkor. Legföljebb a budai hegyek közt lehetne találni.

Mikor másnap virradóra a vadászlegény fogta a hidegvizes csöbröt, hogy szokás szerint kiöntse az ágyból Gáspár vitézt, - nagy álmétkodásra hűlt helyét találta a jeles nyulásznak (aki különben nem fogott még egy istentehenkéjét sem).

Déltájt mutatkozott csak a derék ifjú: porosan, sárosan érkezett vissza a budai hegyekből, egy bolond nagy kosár ibolyát hozván Erzsike leányasszonynak.

Ez valóságos abszurdum! Hát még azt ki az ördög hiszi el nekem, ha azt mondom, hogy ez a mindig a tyúkokkal fekvő lusta a szép holdvilágos áprilisi éjszakákon fenn virrasztott egész éjfélig, egy szörnyű pohos nagy kobozt pengetvén keservesen. Sőt még valami! éneklésformája is hallatszott, ha igen süttött a hold.

És - ami talán még nevezetesebb - az Erzsike leányasszony ablakában ilyenkor néha egy fehér, nyájas árnyék tünedezett föl egy-egy pillanatra...

- Frecandum puci! - szólt egy nap Gáspárhoz a mogorva Geréb mester, aki szerette mutogatni, hogy egy kicsit deákos ember is. - Subsummálni kezdem, hogy kend amorosus egy fráter, öcsém. Hát én ugyan amiatt nem affligalom magamat, mert a király nem azért adta kendet a kezemre, hogy a móresére spekuláljak és kendet a virtusokra exhortáljam; hanem azért, hogy

nyulászni tanítsam. De az ellen már protestálok, hogy az én leányom körül clandestine legyeskedjék, amice!

Mondta Geréb mester és oly félelmesen mozgott nagy deres bajusza, hogy a jámbor Gáspár szaladni szeretett volna, bár a futás még mindig nem vala kedves mestersége.

- Nebuló! - kiáltott a kemény vadász egyre dörgedelmesebben és tegezésre fordítva a beszédet, mint mikor kegyetlen szokott lenni. Azt mondom neked, hogy ha a leányomra reflektálsz, cselekedj palam et publice, - mert bizony isten eltöröm a lábadat! Semmiféle mysteriosus dolgot nem tűrök a házamnál. Ha kell a lányom, mondd meg áperthe. A király embere is vagy, jóra való fiú is vagy, neked adom...

Gáspár le akart térdelni, hogy megcsókolja az öreg vadász barna kezét. Geréb mester azonban ráförmedt:

- Gyűlölöm a komédiás frátereket. És a dolog még különben sincs addig. A király azért küldött ide Solymárra, hogy nyulászt csináljak belőled. Ha beszámolsz az első magadfogta nyúllal, majd beszélhetünk tovább. Most pedig punctum!

Történt ez a beszéd április havában, búzaszentelés táján. Nemsokára elkövetkeztek a meleg tavaszi napok s aztán olyan forró nyár, aminőt száz esztendeje nem tapasztaltak. A jó Gáspárt hónapokig nem látták a vadászmester háza körül. Éjjel-nappal kint tanyázott az erdőn; eledele gomba, gyökér, vadalma és szeder volt, itala forrásvíz, ágya száraz moha. És minden napja azzal telt el, hogy a vadakat űzte a cserjésben. Zekéjét összerongyolták a tövises, arcát végigkarmolta az ág, lába egy vér volt. De azért csak hajtotta, kergette a vadat tüskön-bokron át. Olyan karcsú, olyan vékony fiú lett belőle, mintha sose lett volna meg az a szép, gömbölyű potroha.

És János fővételekor, aznap, mikor a vadat már nem vétek pusztítani, beállított Geréb mesterhez, félig pőrén, lihegve. A haja teli bojtorjással. És a kezében lógatott egy nagy nyulat:

- Itt az első, mester uram!

És ragyogott a szeme.

Az ajtó halkán kinyílt és olyan félénk ruhasuhogás hallatszott, mint mikor a kis leányok bújósdit játszanak.

Geréb mester pedig így szólott:

- Hát most már beszélhetünk tovább, király nyulása, Sebes Gáspár uram!

*

Becsülettel beszámolván azzal, hogy miként lön Lassú Gáspárból Sebes Gáspár, most reám szakad a másik nehéz dolog: elmondani azt a történetet is, hogy miképpen változott Késő Menyhárt Hirtelen Menyhárttá.

E nehéz dologban könnyebbségemre van kegyelmetek, érdeemes olvasóim, éles elméje; mert bizonyosan eleve mindnyájan ki tetszetek már találni, hogy ezt a másik lustát is a szerelem csodája tette hasznos, derék és dolgos emberré, mint az az érzékeny színjátékokban is rendesen történni szokott.

Hogy ne mindig egy malomban öröljek, biz én szívesen változtatnék a dolgon; de mikor az emődi leveles láda fenekéről kikerült pergament is csak azt mondja, hogyan beszélhesek én, igaz létemre, másképpen?

A jó Menyhárt dolga azon kezdődött, hogy az udvari kengyelfutók mestere a kezébe adott egy nagy pöcsétes levelet:

- Tedd a tarsolyodba, fiam. És vigyázz rá, mint a szemed világára, mert a király írta és olyan fontos dolgok vannak benne, hogy bukfcencet vet ijedtében a Szent Gellért hegye, ha el találod veszíteni. Lódulj vele a szomszédba, Nagyváradra és add a városbírónak; tulajdon kezébe, senkinek se másnak. Tudom, szolgálom, hogy nem vagy valami híres gyalogos; meg a talpad bőre sem keményedett meg még annyira, hogy patkót üthessünk rája. Ezért nem siettetlek egy csöppet sem: elég, ha egy hét alatt hozod vissza Budára a városbíró feleletét.

Három hétbe tellett, míg a boldogtalan vándor elvergődött Nagyváradig. Kövér testén pötyögőssé lett minden ruha; bőrét megfeketítette a nap és a szél; eleinte kegyetlenül sajgó lábának azonban olyan vastag lett a sarka, hogy most már bátran meg lehetett patkolni. De emberséggel általadta a városbírónak a király fontos levelét, amelybe ez vala írva:

«Simon mester, mely nap szokott következni hétfőre?» - A bíró sietve megírta a választ:

«Kedd, felséges uram.»

Aztán előhívatta a király kengyelfutóját:

- Ha még nem szaladtál életedben, kölyök, most szaladj, mert ettől a levéltől függ a világ sorsa.

És futott a szegény Menyhárt, oly híven, hogy vagy tíz nap múlva a Tiszáig ért, egyszersmind tíz fontot veszítvén az ő szép hajából. Mikor a folyó partján bandukolna, révészt keresvén, aki átvigye, egyszerre lódobogást hall a háta mögött és tajtékos paripán egy vitéz rugtat elébe:

- Baj van, kengyelfutó pajtás, nagy baj! A bíró uram valamit kifelejtett a leveléből.

- Hát add ide a másik levelét, amelyikből nem felejtett ki semmit.

- Csakhogy nem úgy van ám az, jó ember! Neked vissza kell jönnöd Váradra, hogy a bíró uram maga bízza rád a levelet. Mert az esküdt kengyelfutó te vagy, nem én, szegény katona. A királynak szóló írást csak te veheted a kezébe. Hát csak siess, derék kengyelfutó, hogy még előttem visszatérj Váradra; mert igazi szégyen volna, ha ti talpasok, akiknek mesterségtek a szaladás, lótól győzetenétek le magatokat. Isten áldj!

Mondta a vitéz és elvágtatott. A félholtra csigázott Menyhárt tizenharmadnapra érkezett Nagyvárad városába és megkapta a bírótól az új levelet, amely így szólt:

«Hétfőre kedd következik, felséges uram; és esztendőben egyszer húshagyó-kedd.»

A kengyelfutó legott útnak indult Buda felé; de mihelyt kiért a város kapuján, térde össze-csuklott, szeme elsötétedett, füle csöngött. És ájultan rogyott le a porba. Saraglyán vitték be a bíró házához, mint udvari cselédnek jussa.

Ott feküdt a jámbor egynéhány hétig, gyujtovány-hideglelésben. A borbélyok köppölyt vetettek rá, főztek neki háromféle italt, javasasszonyok ráolvastak, jóféle füvekkel füstölgették. De hogy nem hagyta ott a fogát a szegény, azt mégis csak az áldott jó Ágnes leányasszonynak, a bíró szépséges szép leányának köszönhette, aki megkönyörült rajta, a nyomorult bolondon, és hűvös, puha, fehér kis kezével néha végigsimította égő homlokát és üdítő gyümölcslével itatta szomjúságában...

Alig hogy fellábadt jó Késő Menyhárt, a tréfát kedvelő bíró tüstént útnak indította Buda felé; s a szegény lusta ismét vándorolt, vándorolt a fél országon végig. Ha nagyon kifáradt, arra a jótékony kis kézre gondolt és azt hitte, hogy most is cirógatja fájó fejét; ha a falvakban nevettek, csúfolták a gonosz, vásott gyerekek, gondolatában ahhoz a két nagy harmatos, fekete

szemhez folyamodott, amely ő reá olyan irgalmasan és olyan komolyan nézett... Ez a komolyság neki talán még jobban esett, mint a szájalom; mert íme, hát mégis van egy teremtes a világon, aki nem mulat ő rajta!

A tréfás urak tudja Isten hányszor járatták még a bolondját a szegény Késő Menyhárttal Buda és Nagyvárad között. Egyszer azonban a tréfás Simon bírónak nem volt kedve mulatni a lusta kengyelfutón. Nagy betege volt a háznál: egyetlen leánya dőlt ágyba és a vidék leghíresebb orvosa, a spanyol zsidó Naftali mester, azt mondta, hogy ő nem tud segíteni, mert csak egy orvosság volna: egyiptomi kígyógyökér; de azt aligha találni széles Magyarországon a patikában... Budán van ugyan egy nála tudósabb társa, a nagy Ábrahám mester; annak tán van egy csipetnyije abból a drágalátos csodatévő gyökérből. Ide is adja, ha kérik. De hetven óra nagy idő; rövidebb forduló meg nincs a két város között.

Tüzes paripán a legjobb lovászlegény vágott neki az országútnak. Hajnalig elért a Tiszához, de mikor lovát a komp felé fordította, a nemes állat horkanva rogyott össze a fáradságtól. A lovász lábatörötten hevert alatta. Ekkor sebes ostorpattogás hallatszott és egy porfellegből előbukkant Menyhárt, a kengyelfutó.

- Add ide az orvos levelét! - mondta a legénynek, aztán választ se várva, kirántotta a pergamentet a lovász süvegének béléséből, beleszökött a kompba s egy-két perc múlva a túlsó parton pattogatva kis ostorát, eltűnt a tiszai fűzések között.

Másnap este megzörgették a nagyváradai bíró ablakát s egy fuldokló hang így szólt:

- Itt az orvosság!

Az emberek hitetlenül, álmélkodva futottak ki a házból. Az ablak alatt egy portól lepett piros ruhás legény hevert a földön: Késő Menyhárt, a lusta, Késő Menyhárt, minden időknek legnagyobb kengyelfutója.

Nem sokat törődtek szegény fejével. A földolog most az volt, hogy az Ábrahám mester orvosságának hasznát vegyék; mert a beteg leány már vívódni kezdett a halállal. Egy óra múlva valaki elment az ablak alatt heverő legény mellett.

- Mi hír a leányasszonyról? - kérdezte Menyhárt.

- Jobban van.

- Akkor hát én elalhatok Isten hírével.

Mondta és elnyújtózott a földön, mint aki valami nagy fáradságot akar kipihenni. Az eperfa fekete lombjain át apró csillagok néztek le rá... Behunyta szemét és ki sem nyitotta többé. Ez volt vége a híres, neves Hirtelen Menyhártnak.

A tulipántos kert vagy: egy igazhívő költő élete és halála.

Megint csak azon kezdem, kedves bárányaim, hogy van a világon egy nagy ország: a szultán birodalma. Van ebben a nagy országban egy nagy város: Isztambul. Van ennek a nagy városnak egy nagy mecsetje: a Bajazid dsámi. Van ennek a nagy mecsetnek egy nagy udvara: a galambvásár. Van ezen az udvaron egy nagy ház: a medresze. Van ebben a nagy házban kilencszázkilencvenkilenc kis szoba, melyben lakik kilencszázkilencvenkilenc jámbor szofta. És e közül a kilencszázkilencvenkilenc szofta közül háromszázharminchármat Mehemednek hívnak.

Az igazhitű istenes tudákosságot magukba szedő derék ifjak közül pedig azért hívnak ennyit Mehemednek, mert az áldott próféta tisztos neve örök boldogságot ad és gyomorfájás ellen is jó.

Vala pedig e kilencszázkilencvenkilenc derék ifjú között a legkitűnőbb tanuló bizonyos Mehemed efendi; és a legtökkelütöttebb számár deák is bizonyos Mehemed efendi.

Az okos Mehemed efendiről azt mondták a tudós hodzsák és ulémák, a tanítómesterek, hogy okvetetlenül sejk-ül-iszlám léssen belőle valamikor; mert szertelen nagy az ő tudománya.

Az ostoba Mehemed efendiről pedig azt mondták a tudós hodzsák és ulémák, a tanítómesterek, hogy okvetetlenül csizmatisztító léssen belőle valamikor; mert szertelen nagy az ő oktondisága.

Az okos Mehemed efendi cingár, ösztövére fekete legényke volt. Az orcája sárga és fonnyadt, mint a szotyós körtvély. A teste pedig oly gyöngye, hogy szinte összeroskadt a prémes kaftán súlya alatt. És nyavalyás, göthös vala az egész szegény fiú. Mindig köhögött s a köhögése úgy kongott, mint mikor a koporsóra hull a göröngy.

Az ostoba Mehemed efendi ellenben négy tagba szakadt nagy mihaszna veres, szeplős fickó volt. Az orcája piros és gömbölyű, mint a gránátalma. És oly hihetetlen, cudar erő lakozék két izmos karjában, hogy reggelire acélpátkókat tördöshetett volna vajjas percc helyett, ha tudniillik a szoftáknak reggelire egyáltalán adnának tördösnivaló vajaspercet. Ez a jó vasgyúró nem köhögött soha, de annál többet korgott a hasa; mert szeretett egy ültőhelyében megenni egy fél birkát, amely multság szoftáknak nem igen adatik a medresze konyháján.

Valának pedig az okos Mehemed efendi és az ostoba Mehemed efendi igen jó barátok.

Lefeküvék pedig egy rossz nap az okos Mehemed efendi az ő kis szobájában a birkabőrre és föl sem kele többé. És monda az ő szerelmes pajtásának, az ostoba Mehemed efendinek:

- Mehemed efendi, én mostan meghalok. És reád testálom mindenemet, amim vagyon. Hát biz én nem vagyok valami gazdag. A polcon az a hét könyv, amelyben benne van a világ minden bölcsessége, nem az enyim, hanem a medreszéé. És nem az enyim a kaftánom sem, mert az is a vakuf tulajdona. De enyim ez a birkabőr, az én ágyam. Legyen a tied.

(«Ha legalább még benne volna a birka!» gondolta magában az ostoba Mehemed efendi nagy búsan.)

Az okos Mehemed efendi pedig tovább beszéllett:

- És tied az is, ami a birkabőr alatt van. Ha meghaltam és kivittek innen, emeld föl a birkabőrt és találsz a pádimentomban egy korhadtt, négyszögletes deszkát. A késed hegyével könnyen kipattanthatod. Üreg van alatta s ebben az üregben egy jeles tulipántos kertet találsz. Ezeregy ékes tulipán kínálkozik benne a virágok kedvelőinek. Legyen az is a tied. De nem beszélek többet, mert, amint mondtam, én mostan meghalok, az a dolgom.

Szólt az okos Mehemed efendi és csakugyan tüstént elvégezte a maga dolgát: meghalt. Még az estefelé megmosták, felöltöztették és kiszaladtak vele a temetőbe, fejjel előre vivén koporsójában. A dervisek rongyos kaftánban baktattak mellette és vastag torokhangon énekeltek: «La illáh, il alláha, Muhammadún ve rezul ül-lah!»

Minekutána pedig lent a sírban a gyóntató angyalok általvették volna az okos Mehemed efendit, az ostoba Mehemed efendi elment a kis szobába, fölemelte a birkabőrt, kipattantotta a korhadtt négyszögletes deszkát a pádimentomból és kíváncsian pillantott le az üregbe, hogy ugyan milyen hát az a jeles tulipántos kert.

Nem dicsérem magamat, emberséges hallgatóim; hiszen úgyis tudjátok, hogy beszéd dolgában nem vagyok rosszabb a némánál. De azt mégsem tudom méltóképpen megmondani nektek, hogy mekkora volt az ostoba Mehemed efendi csalódása.

Mert ezeregy tulipán helyett csak egy ezeregy oldalas könyvet talált az üreg fenekén. És a könyvnek minden oldalára vala írva egy ghazel, igen szép neszkhí-betűkkel. A könyvhöz enyvezett nagy papiroson pedig apró ritka írású sorocskák elmondák, hogy miről szól az ezeregy ghazel.

Mindenik más-más dologról szólt: és nincsen olyan portéka égen, földön és pokolban, aminek itt ne lett volna meg a maga ghazele.

Allah, az angyalok, a szentek és a próféták, az igazhit, a pogányság, a keresztyénség, a zsidóság, a hadverő padisahok és a bélpoklos koldusok, az erdő, a mező, a kert, a tenger, a tudományok különböző ágazatai az orvosmesterségtől a köröm formájából való jóslásig, a férfiak és az asszonyok, a vének és az ifjak, a négylábú állatok, a madarak, a halak és minden egyéb teremtetek, a sárkány kígyótól a tojásból ki nem kelt szúnyogig, az ércék, a kövek, a kláris, a gyöngy, a füvek, a fák, a virágok, a tenger alatt növe bolondgombák, a jó, a rossz, a szerelem, a gyűlölet, az éhség, a teli has, a nyavalyák, a kísértetek, a bátorság, a gyávaság, a győzelem, a kudarc, a mesterségeknek minden nemei a rubintköszörüléstől a bocskorcsinálásig, a pecsétmetszéstől a spongyahalászásig, a versköltés, a hóhérság, a pecsenyesütés, a tolvajság, a hadvezérség, a szépírás művészete, a hajózás, az algebra, a vadászsólymok kitanítása, a csillagvizsgálás, a jó fekete tinta készítése, a lélekidézés, a bíraskodás, a szezámagos pogácsa, a borotválkozás, a halál és az ördög - mindeniknek megvala a maga ghazele ebben a tulipántos kertben, melynek kapuja fölött, azaz a könyvnek tábláján, gyönyörű ta'alik írással ékeskedék ez a név: *Lalelisztán*.

És minden ghazel alá oda vala írva: «Csinálta a legszegényebb ember, Mehemed; Allah irgalmazzon néki.»

Mondá pedig magában az ostoba Mehemed:

- Nagy számár volt az az okos Mehemed, hogy ennyi verset gyártott össze. Mert nagy számár az, aki verset gyárt és koptatja a körmét, holott végigheveredhetne egy puha divánon és azzal mulathatna, hogy nem gondolkozik. Mert gondolkozni a legnehezebb és a legfölszegesebb munka.

És ekkor igen okos dolgot monda az ostoba Mehemed.

Történt pedig, hogy hodzsa Szulejmán efendi, aki a medreszében a poézis, a számvetés, a csillagvizsgálás és az orvostudomány tanítómestere volt, egy nap szerencsétlenül járt. Hal szálkája akadván a torkán, meghalálozott: azaz, hogy csak kezdett meghalálozni, mert mikor a fél lába már az Alsirát hídján volt, egy könyörületes ököl hátba vágta és a halszálka kiugrott a torkából. Mire hodzsa Szulejmán efendi visszavonta lábát az Alsirát hídjáról és ismét belépett ebbe a szomorú földi világba.

Nagy örömmel örvendezék erre a kilencszázkilencvennyolc szofta. Azért valának ily kevesen, mert az okos Mehemed már nem volt közöttük. És megegyeztenek, hogy ezt a ritka szerencsés történetet örökkévaló hírűvé kell tenni egy remek ghazellel. És leült ghazelt írni kilencszázkilencvenhét szofta. Azért ily kevesen, mert az ostoba Mehemed efendi nem írt; hanem fogta ama jeles, ritka *Lalelisztánt* és a lajstromban kikereste ezt a szót: *halszálka*. Nem is vala nagyon nehéz megtalálnia, mert ábécé rendben sorakoztak a ghazelek nevei. A halszálka mellett pedig volt egy szám 743; ami jelentette, hogy a könyvnek hányadik oldalán van a ghazel, mely az igazhívók torkán akadt halszálka szerencsés kiköhhögéséről zengedez.

Minekutána ez a megtalálás ilyen gyönyörűen sikerült, írónadat, tintát meg papirost vón az ostoba Mehemed efendi és a becsületes, tiszta helyes írás ellen való egynémely csekély vétségekkel lefirkantotta a szálkás ghazelt, nem mulasztván el alája kanyarítani: «Csinálta a legszegényebb ember, Mehemed; Allah irgalmazzon néki!»

Ebben pedig nem volt semmi hazudság. És kutyafülű örmény, aki azt meri mondani, hogy ebben hazudság legyen.

A kilencszázkilencvennyolc ghazel közül ez az egy ítéltetett a legjobbnak; és az igazlelkű szofták, kiket a becsület erős madzaga visszarántott az irigység pimasz örvényének széléről, egy szózáttal mondák:

- Íme, mégis az ostoba Mehemed efendi a legokosabb közöttünk, és legyen az ő neve ezentúl okos Mehemed efendi.

Mikor pedig kellő tisztelettel eléje terjesztették az ünnepi versezetet a halszálka gyilkos karjaiból kimenekült hodzsa Szulejmán efendinek, a tudós férfiú felbiggyeszté orrára az okulárét, és elolvastván a ghazelt, így szólott:

- Nagy költő és nagy számár vagy, emberséges Mehemed efendi. Két jeles tulajdonságod azonban nem ellensége egymásnak, mert minden költő számár, íme Sza'adi, a *Gülisztán* csinálója, nem tudta volna megmondani, hogy a holdbéli emberek között a kék vagy fekete szeműek vannak-e nagyobb számmal. Hafiz megakad, ha azt kérdezem tőle, hogy micsoda numerus kerül ki, ha tizenegy almát elosztok három babszemmel s az egészet megsokszorozom százegy kecskekörömmel. Hariri pedig szégyenbe marad, ha faggatom: micsoda nyavalyái lehetnek az embernek hetven esztendővel a születése előtt. Vagyis a költők csak annyit konyítanak a tudományhoz, mint a cinege a beretváláshoz. Szóval szamarak. De azért jeles emberek ám az ő számárságukban. Mert viszont az ő mesterségükben csak kontár a legtudósabb férfiú is. Ezért meg kell becsülnünk őket s ezért mondom, hogy ezer esztendeig éljen a rózsamézzel bélelt lelkű Mehemed efendi!

Igy keveredett nagy költő hírébe az ostoba, avagy immár okos Mehemed efendi.

ÉN, bárányaim, öreg mesemondó vagyok már. Régi nótát fújok. Mindig előre megmondom, mit akarok és nem értek ahhoz az új módi mesterséghez, amely azzal tündöklök, hogy minden csak a mese utolján sül ki és az istenfélő hallgatók mindvégig egy kukkot sem értenek a beszédből, sőt még azt sem tudják, fiú-e vagy lány, akinek a históriájára áhítatosan fülelnek.

Mivel én már ilyen világos beszédű vén együgyűség vagyok, közületek még a leggyöngébb elméjük is kitalálják: miképpen lön ez a derék Mehemed efendi az igazhit birodalmának legnagyobb költőjévé.

Ha a nagyvezirnek eltörött a legkedvesebb csibukszopókája, beletekintett a *Lalelisztán* lajstromába és kikereste ezt a titulust: borostyánkő halála. Ha a szultán legkedvesebb feleségének megdöglött a legkedvesebb papagálya, kiböngészte: melyik ének szól néhai papagályról.

Ha a padisah, a mi urunk, tyúkszemet vágatott, előkereste a tyúkszemet. Ha emberölő hatalmas fejedelmünk csatát veszített: felkutatta a vereséges ghazelt. Ha új trónörökös született, vagy ha világbíró szultánunknak a legderekabb berber kancája megellett, sürgősen vadászatot indított a világrajövést dicsérő versre.

Igy lett az ostoba Mehemed efendiből az ő nagy költősége révén hodzsa, uléma, az első török hazai takarékpénztár és az első török lóvasút igazgatótanácsosa, a török akadémia tagja és udvari poéta.

Mikor a mi urunk, a padisah, felfogadta ötlet erre a szolgálatra, így szólott:

- No Mehemed efendi, mondd, mi fizetés kell neked egy esztendőre? Egy erszény arany vagy egy erszény rizskása?

Mehemed efendi gondolkozott. Először életében. Bele is izzadt ebbe a szokatlan munkába. De eszébe jutottak az *Ezeregy éjszaka* meséi, melyekben a szultánok mind tréfás és titkos értelmű beszédeket folytatnak; minek a révén mindig az találja el az igazat, aki bolondul felel a kérdésre.

Ezért így szólott:

- Egy erszény rizskását kérek, fényes urunk.

A szultán csakugyan az ezeregy éjszakabéli szultánok közül való volt és felkacagott:

- Ritka okos ember vagy, Mehemed efendi. Mert én az erszény rizskásának egy erszény igaz gyöngyöt értettem.

Igy nyert a nagy költő ezen a vásáron tiszta nyolcszázötvenhat percentet; annyival ért többet az apró gyöngy az aranyból.

Szerencséje vala néki a fehérszemélyek körül is. Ha megtetszett neki Fatma, Emine, Uarda vagy Gülbahar, csak kikereste a lajstromban Fatma, Emine, Uarda vagy Gülbahar nevét és mindezek ugyancsak erszényszámra adták neki a szerelmet. Minthogy pedig ezek a nevek elég gyakoriak, a bölcs Mehemed efendi négy, öt, hat, hét, sőt több Fatmát, Eminét, Uardát és Gülbahart ejtett édes rabjává a gyönyörű ghazelekkel hosszú életében.

De hajh, mindennek vége van, még a mandulával töltött mézes hurkának is; és egy rossz nap Mehemed efendi azon vette magát észre, hogy az ezeregy ghazelből csak három vagyont, amelyet még nem használt föl. Vászonzselédeknek titkon könnyű ghazeleket adni, mert azok mind elrejtik a kincset és nem mutatják meg semmi halandónak. De az a fene mesterség, amelyet Európában találtak ki és a neve nyomtatás, nem túri, hogy az ember többször találjon föl tulajdon egy tál piláfot.

Mondom, édes cselédjeim, már csak három tulipán volt a szárán ama ritka szép kertben, a Lalelisztánban.

Három ghazel.

Egy a halálról.

Egy Allahról.

Egy a sátánról.

- Most nékem meg kell halnom, - monda Mehemed efendi és megcselekvé.

Vala pedig ekkor nyolcvanhét esztendő.

De a halálos ágyán oda adta keserves könnyeket hullató híveinek a halálról éneklő ghazelt. Gyönyörű egy vers volt az is. Az újságírók Mehemed efendi halálának utána dróton küldték föl Európába, mint a legnagyobb török költő végső foházkodását. Kinyomtatták a világ minden nyelvén, még magyarul is. És sírt minden szem az Eufrátestől amaz angol folyóig, melynek a vize tinta és melyben hal helyett nagy fekete kőszemek úszkálnak és faldossák egymást.

Ezzel az utolsó ghazellel elfogyott a kilencszázkilencvenkilencedik is.

De maradt még kettő: Allahé és a sátané.

Feljutván pedig Mehemed efendi a minden és semmi urának elejébe, tisztelettel fölterjeszté nékie az ezredik ghazelt.

Allah elolvasta és így szólt:

- Ez remek egy ghazel, Mehemed efendi. Ilyet még nem írtak hozzám. Csakhogy te csapnivaló gazember vagy, édes fiam. Én ugyanis mindentudó vagyok, tehát tudom azt is, hogy ezt nem te, az ostoba Mehemed efendi írtad, hanem a szegény, okos Mehemed efendi, aki már ötven esztendeje heverész nálam a tubafa árnyékában. Ennélfogva vigyen el tégedet az ördög.

Monda az Úr; és elfogyott az ezredik ghazel; és jöve az ördög; és elvivé az ostoba Mehemed efendit.

Az ostoba Mehemed efendi azonban mégsem volt olyan ostoba, mint én ebben a jeles, tanulságos, szép mesében mindig mondtam.

Mert a pokolban elővette az ezeregyedik ghazelt és tisztelettel elejébe terjeszté az ördögnek.

A sátán nem mindentudó. Ezért fölöttébb megindula a gyönyörű versen és így szóla jó szívvél:

- Valóban örvendek, hogy ilyen nagy költőt tisztelhetek hajlékomban, ahová eddig csak a rossz poétákat szokták küldeni. Uraságod díszé és ékessége házamnak. Gondoskodni fogok, hogy ha igen meleg helyen kellene lennie, kedves hűvösség kedvezen becses érzékeinek; ha pedig esetleg a jeges pokolba tévedne, legyen jó rókaprêmes bundája és kályhája. Továbbá uraságod mellé rendelem a szép asszonyokat, akik itten bőven találkoznak. Az apró ördögöknek pedig nem leszen egyéb dolga, mint nagy költőséged csibukjára szép rózsaszín paraszt hordani.

Igy beszélt az ördög. És ebben az egész arannyal varrottas és rózsaoajtól illatos páratlan históriában ő, szegény, volt a legislegnagyobb számár.

A fazék-ember.

A szörnyeteg-gyártás régi jeles mesterség, egyesül benne a tudomány és a művészet. Tudni kell, micsoda eszközökkel lehet megvakítani, megőrizni a természet biztosan és bölcsen munkáló erejét, hogy remek tökéletesség helyett rút csodát alkosson. Ez a dolog tudományos része. Egyszersmind szükség ismerni annak módját: miképpen lehet az önmagából kiforgatott természet elé valóságos kész munkarendet szabni, hogy a monstrum előre kieszelt, elmés és mulatságos alakot öltjön. Ez a művészet.

Mert nem minden szörnyeteg hasznavehető ám. Amelyik félelmet vagy utálatot gerjeszt, az nem ér semmit. A ráfordított idő és pénz elveszett, mert az ördög sem veszi meg.

A *De arte denasationis* című, a megorratlanítás művészetéről szóló hírneves könyvben például egészen hiába való az a fejezet, amely arra oktat: hogyan lehessen a csecsemőgyermekkel úgy elbánni, hogy halálfejű ember legyen belőle. Ki adna az ilyen förtelmes csodáért pénzt? Ellenben megbecsülhetetlenek a nevető emberről szóló utasítások; képes ábrázolatok is magyarázzák a caputban: micsoda izmokat kell összemélni, hogy az arc örökké kacagjon.

A nevető ember darabjért akármelyik király szívesen fizet ezer aranyat; mert nincs annál pompásabb udvari bolond. De ötször annyit ér a fazék-ember. Ez aztán az igazi drága jószág. Ami elvégre rendén is van, mert a szörnyeteg-gyártó mester részéről ez a vállalkozás mindig nagy materiále-pocsékolással jár. Száz fazékban nevelt gyerek közül csak egy nő fel szakálas emberré. A kilencvenkilenc többnyire elpusztul még zsendülő ifjúságában. Lent Nubia szélén, ahol tallérjával árulják a purdékot, amennyi csak tetszik, még hagyján: de egy kicsit följebb a gyerek, főképp a fehér, már cudar drága, eszerint tetemes a kockáztatás. Óvatosan kell hát eljárnia az érdemes Papanikola mesternek, hogy bele ne veszítsen a vállalkozásába.

Esténként a pitvarában, nappal a ház előtt mindig tíz-tizenöt fazék áll sorba rakva, mint a muskátlis cserepek. Minden fazék pereme fölött egy fej mered. Fakó, duzzadt, beteg gyermekarcok. A legtöbbje mintha nem is élne. És ez serkenti azt a gondolatot, hogy hóhér dolgozott itten s a levágott fejeket egy-egy fazék szájára tette, hogy el ne guruljanak. Mert test nem látszik. Pedig van ám. Ha jobban megnézi az ember, észreveheti, hogy a fazékon négy lyuk van ütve és abból csenevész, apró kezek, lábak lógnak ki, akár csak a kövek közé szorult növény kitörekvő satnya indái. Ez a fazékban-nevelés jeles mestersége. Az újszülött testét beleszorították a kilyukgatott edénybe. Egész szabadon csak a fej maradt. Az nőhet tetszése szerint. A többi törpeségre van kárhozthatva.

Mikor a mester delelni hordja ki fazekait a ház elé és szépen, gondosan elhelyezi a gyékényen, mindig megszámolja az ujjával: hány van. Ha kevesebb, mint tegnap délután, mindjárt szép új fazék sorakozik a többihez. Egy sivalkodó csecsemő veres, kopasz feje áll ki belőle. Kapálódzik az ártatlan porontya kimaradt kezével, lábával. Még nem szokta meg az állapotot és nem kell neki az emlő, mikor a mester odavezet egy jámbor kecskét, hogy végigszoptassa a fazékgyerekeket. A többiek azonban örvendeznek az ő hű dajkájuknak. Legjobban az a fej, amelyiknek a bajusza serkendezik, mert már tizenhat esztendő. «Gel, gel, güzel kecsi, éji kecsi!» Jer, jer, szép kecske, jó kecske! szólongatja valami csodálatos cérnaszálvékony hangon, mászni kezd és apró kezével belekapaszkodik a duzzadó tőgybe.

- Hasszán fiam, - mondja szeretettel a mester, egy szívós vesszőt suhogtatva, - ne sokat mászkálj, mert ha még egy fazekat eltörsz, bizony megfojtalak. Mióta megvagy, ez a hatodik fazekad. És nekem mindig rettenetes veszteség egy-egy új fazék. Mert mindig valamivel nagyobbat kell venni. Épp oly kicsibe nem tudlak beleszorítani, mint a régi volt. Mert

szemtelenül nősz, édes fiam. Hetedik fazékra ne legyen szükség, különben... Nem elég, hogy mióta a kezemen vagy, jó kilencven gyermekem veszett kárba, te meg a nyakamra nőj? Vagy azt hiszed, hogy nekem Pehliván Hasszán kell, nem Csömlek Hasszán? Bajvívó óriás, nem fazéktörpe? Ügyelj magadra, édes lelkem, mert unom a dolgot és egy szép nap fazekastul belélek a kútba.

*

Jól ügyelt magára Csömlek Hasszán, mert húszéves koráig, mikor már bizvást el lehetett törni a cserepet, hetedhétországra szóló fazékember lett belőle. Érdemes és emberséges nevelőatyja hatezer darab aranyat kapott érte Mehemed Resid efendi ő fenségétől, a trónörököstől, akinek épp meghalt az udvari bolondja, a Majmun Ali. - Majmun annak okáért, mert ábrázata, keze, lába igen jeles ügyességgel majomformára volt eligazítva. Nagy kár, hogy a torkán akadt az a csont, miközben legjobban bomlott a palotabeli urak multságára. Kacagás volt a halotti éneke a szegény Majmun Alinak, mert mindenképp azt hitték, hogy az is csak móka, mikor elkékül és hanyatt vágja magát a szőnyegen. Ezt a derék fickót kellett pótolnia Csömlek Hasszának. Más nem tudta volna megtenni. De őt igazán arra teremtette isten és Papanikola mester. Elég volt csak ránézni erre a fazéktörpére, hogy az embernek az oldala fájjon a nevetéstől. Az igaz, hogy a Csömlek Hasszán képe nem volt valami víg; szomorú, nagyszakálás fejet hordozott fáradtan az a parányi test. Fazékban hamar vénül a halandó, ötven esztendősen lehetett volna hinni azt a főt, mert halántékán már csupa fehér volt a haj. Pedig még csak húsz év járt le fölötté. De a multságos és furcsa főképp az vala Csömlek Hasszánban, hogy arasznyi teste éppen nem látszott, mert teljesen beleveszett hosszú deres szakálába. Ha letették az asztalról a földre: az a tekintélyes fej mozogni és sétálni kezdett ott lent magától. Aztán ha szakálát kétfelé, keresztbe fogta a szájába, ami olyan volt, mint valami rengeteg bajusz, meglátszott az a kacagtató bögreformájú kis törzsök, meg a kéz-láb - bizony Isten nem hosszabb egy írónádnál és nem is sokkal vastagabb.

Ebédnél rendesen az asztal közepére tették fejét és az beszélt az ő sipító gyerekszózatával mindenféle bölcs bolondságokat. Nincs az a karagödzsi, aki annyi fufangos huncutságot, annyi furcsa históriát tudjon, mint ő. Az urak a hasukat tartották, ha csak megszólalt. A háremet meg majd fölvetette a csengő kacagás, mikor oda is bevitte Csömlek Hasszánt a kövér szerecsen Omer aga, a fő lala, egyszerűen a kaftánja szélében, mintha dinnyét cipelne.

De valaki sohasem nevetett a fazékembernek. Még csak mosolygásra se vonta az ajkát, akárhogy is bolondozott a jámbor csoda. Akkor se, mikor Csömlek Hasszán egy szép nap felöltözködött XV. Lajos francia királynak, lisztes vendéghajjal, álorca mögé rejtve szakálát és rengeteg gyíklesőt vonzott maga után. Ez a valaki pedig, aki nem nevetett soha, vala Mehemed Resid efendi, a herceg. És igen elbúsula a fazékember, hogy épp azon nem fog fáradtságos igyekezete, aki ura az ő életének és halálának.

Resid efendi egyszer a Boszporusra nyíló verendáján csibukozott egyedül, gondjába mélyedve, mikor a rizsgyékenyen előgurult a fej. Ha Csömlek Hasszán sietni akart, hát végighengergette magát a földön; mert bizony az a gyöngé két kis lába csak nehezen, lassan birta szegényt. És oda járulva a fényes nagy úr elébe, szólni kezdett. Nem az ő rendes sipításával; hangjának most volt valami megtörött, fájó érce.

- Én fenséges uram, haragszol rám? - kérdé fölemelve nagy, sötét szemét, azt a mindig szomorút. Az udvarbéliék kényeztetnek, szeretnek, kacagnak a bolondságaimon. Csak te nem veszel észre, csak te nem mulatsz rajtam, csak te nem nevensz nékem. Pedig minden gondom az, hogy neked szerezzek vígságot. Vétettem valamit? Ó én jó szolga vagyok, uram; imádkozom érted minden este. Vagy utálsz tán? Hiszen még az asszonyaid sem irtóznak tőlem. A

kezükbé vesznek, megcirógatnak. Miért nem nézel hát rám te is jó szemmel, én uram? Micsoda új bolondságot találjak ki, hogy kacagj rajtam? Felöltözzem római pápának, vagy pástétomba bújjak és ott fújjam a réztilinkót? Meghalok, uram, ha nem tudom meg, miért nem nevensz soha rajtam...

*

És amikor ezt mondta a szakálas fej, keservesen zokogott. A herceg pedig lehajolt a földre, fölvette a szörnyeteget az ölébe, megsimogatta őszülő halántékát, saját keszkenőjével törülte le könnyeit és azt mondta neki:

- Nem nevetek rajtad, Hasszán, mert sajnállak és szeretlek.

A fázékember szeme oly merev, hitetlen bámulattal szegeződött Mehemed Resid efendire, mint az álmodóé, aki fényes tündércsodára ébred. Ezt a két szót ő még nem hallotta. Sajnálni és szeretni! őt! Ó nagy és jó Isten! Nyomorult kis testéből majd kiszakadt örülten dobogó szíve. Először érzett boldogságot az ő boldogtalan életében. Odadobta magát ura kezére és csókolta némán, sokáig. A herceg letekintett a vergődő szegény csodára és mindig bánatos tekintete még fátyolozottabb volt, mint máskor.

*

Történt pedig egy reggel, hogy a Resid efendi konakjának az ajtaja, ablaka nem nyílt ki, mint rendszeren. A műezzinnek elkiáltották már a déli imádság hirdetését is, de az a nagy, fehér fapalota Ortaköj végében csak nem akart megéledni. Zárva maradt minden kapuja, leeresztve a musarabijék rácsai. Aki kaikon evezett el a trónörökös háza mellett, nem látta többé a fegyveres janicsár őrszemeket, akik máskor napestig ott malmoztak a márványlépcsőkön. Ez a legbiztosabb jele, hogy Mehemed Resid efendi nem lakik többé a szép oszlopos konakban; mert III. Oszmán szereti jól őriztetni az ő szerelmes öccsét, aki veszedelmes úriember és nem győzi türelemmel, hogy a trónra léphessen. Hova lett hát Resid efendi, az ő szép feleségeivel és minden apróságaival.

A szép feleségeket az éjjel átszállásolták a szultán háremébe, ahol atyafiságos vendégszeretet várt rájuk. A leghívebb tiszték meg Arábia felé vitorláznak egy katonával megtömött gályán; lent a szent Mekka szomszédságában majd csinálhatnak pártot azok Resid efendi mellett, a sivatagbéli vándorsáskák között. A cselédséget szélnek eresztették, a rabszolgákat vásárra vitték. Maga a trónörökös ül pedig a szeráj legbiztosabb börtönében két lakat, két rostély mögött, őrzője és porkolábja maga a szultán. Mert saját édes öccsét csak nem bízza a paradisi holmi léha szolgára. Meg vajjon tud-e olyan híven őrizni a pénzzel fizetett ember, mint az, aki az életét és trónját félti? Oszmán szultánnak tegnap vitték meg a hírt, a mindent látó mukhbirek, hogy Resid efendi összeesküvést forral a janicsárokkal meg a begtasi dervisekkel. Nem vesztegette az időt ő felsége. A hűtlen öcs bent a börtönben; a börtön kulcsai a szultán zsebében. Nincs többé mitől félnie.

Oszmán szultán emberséges ember. Mindennap ellátogat öccséhez; felnyitja a két lakatot és három hű szerecsen némával belép a kis toronyszobába. A rabok ezüst tálakon fölséges ételeket, drága gyümölcsöket hoznak. De a hús, a kenyér, a dinnye, apróra van vágva: hogy nincs-e benne holmi tilos jószág. Levél, fegyver, tolvajkulcs. A fekete szolgák öve tele töltött pisztollyal, nehogy a fogoly hercegnek eszébe juthasson kezét vetni fölséges bátyjára. És a szultán mindig olyan jókedvű, olyan kegyes, mintha nem is tömlőcben találkoznék öccsével. Szeret tréfálgatni, beszélgetni. Ha már megvan ez a szerencsétlenség, minek szaporítani még szóval is. Szép a testvéri szeretet; a jókedvű ember jó ember.

- Úgy-e, unatkozol így egyedül, Resid efendi? - szólt egy nap, felkuporodva a drága szőnyeggel borított rabágyra. - Jaj öcsém, magad vagy az oka; egy kicsit szertelen sokat barátkoztál. Beláthatod a józan eszeddel, hogy nem bocsáthatok melléd semmi élő embert, aki mulattasson. Mert nem bízok senkiben, csak magamban. Ha friss víz kell a kancsódba, azt is magam hozom. És örülök, hogy ezen a réven ilyen gyakran láthatlak, mert jó barátod vagyok, bár te... De ne beszéljünk erről. Hírül adom néked, hogy pompás mulatságot találtam ki a számodra. Mostantól fogva itt lesz veled egy derék szolga, aki elmulattat, mert napestig kockázhatsz vele. Úgyis tudom, hogy szeretsz tavlát játszani. Lesz módod benne. De ne örülj, ezzel a kockázó szolgálával nem forralhatsz ellenem semmi összeesküvést, mert az nem eleven ember, hanem masina.

Resid efendi bátyjára emelte egykedvű pillantását.

- Azt hiszed, mesélek? nevetett a szultán. Bizony én azt hittem, hogy csupa szemfényvesztés, mikor először gurították elém a kockázó bábút. Hallottam már a sakkmasináról, amelyiket a magyar királyné egy embere talált fel. Nem hittem annak se. De most már én is azt mondom, hogy kell valaminek lenni a dologban, mert ez a kockajátszó faember nem csalás, nem ámitás. Saját kezemmel nyúltam bele a kerekai közé; végigkutatam szövevényes szerkezetének minden zegét-zugát. Nincs abba semmi teremtett állat bujtatva. Kerék, rúgó, csiga, drót játszik az emberrel kockát. Csak fel kell húzni ezt a jószágot, mint az órát és eltriktrakoz veled, ameddig el nem unod.

A szultán intett s a két szerecsen egy ládán ülő nagy bábút gördített be az ajtón. Piros selyem kaftánba burkolt ménkű melák legény volt ez a figura; kobaknyi fején kék turbán. Üvegszeme lemeredt az előtte álló triktrak táblára; lószórból való fekete szakála végiglógott a mellén. A jobb kezében kockás serleg; a balkeze úgy volt faragva, hogy a mutatóujjával tologathassa a kis fekete fakorongokat a tábla hosszú háromszögén. A padisah elővett az öve mellől egy rézkulcsot és beleillesztette a láda egy nyílásába. Alig fordított rajta egyet-kettőt, zúgni, berregni kezdett a masina, mint valami kis malom. A bábu pedig megbiccentette a fejét s megcsörgette a kockás serleget: tessék játszani.

Ő felségének nagy öröme tellett ebben a bolondságban. Széthúzta a figura kaftánját és elől-hátul egy ajtót nyitott ki. Mindjárt látszott a toronyóra szerkezeténél bonyodalmasabb masina: fogaskerekek, fonalak, csuklók, tengelyek, ami mind szalad, kering, ütközik, ugrik. Adta francia elméje, aki ezt kitalálta! Megnyílt két ajtó a ládán is; keresztüllátott a szem a keresztződő drótok hálózatán. A masina megint megrázta a serleget, mint aki már szeretne játszani.

- Mulass veled, édes öcsém, monda a szultán. Nincs az a furfangos görög, aki jobban tudjon tavlázni ennél a falegénynél. Csak húzd fel minden félórán és a kockát minden dobás után rakd az ólompotharába. Veszed észre, hogy a kockákon a szemek mellett mindenféle formájú mélyedések vannak? Ez arra jó, hogy a masina megtapinthatja: hányat vetett. Mert látni még se tud. Ezt nem birta kicsinálni az a francia boszorkánymester se. Hát csak mulatozzál, kedves fiam. Sok szerencsét!

Becsapódott a nehéz vasajtó, nyikorogtak a zárok, a lakatok. Resid efendi egyedül maradt a csodálatos masinával, mely egyre zakatolt és csörgette kockáit. A herceg leült a tábla elé, fogta, fölvette a másik serleget és játszani kezdett. A bábu félszegen fordította ólompotharából a hat kockát, végigtapintotta és előretolt egy fakorongot annyi mezővel, ahányat nyert, így folyt ez az egyhangú mulatság mindaddig, míg a faember valamennyi korongja az utolsó sorba került. Resid efendi lett a vesztes.

A fogoly némán mosolyogva nézett a bábu otrombán kifőstött arcába.

- Mit nyertél tőlem, rabpajtás? Nekem nincsen pénzem, szólt szomorú tréfával. De egyszerre visszahökken. A bábu üvegszeme élő pillantással nézett rá. Hirtelen megállt a kerekek zörgése és egy tompa, vékony hang kezdett kibeszélni a lószőrszakál közül:

- Ne riadj meg tőlem, fenséges uram. Én vagyok a Csömlek Hasszán, itt a bábu fejében. A te hív kis szolgád. Én eszeltem ki ezt a furfangot. A te jó begtasi derviseid csináltatták meg ezt a masinát egy francia mesterrel... Hosszú volna végig elmondani... Elég az hozzá, itt vagyok, hogy megmentselek... De az istenért, bontsd meg fönt egy kicsit a turbánt. Egy csövet találsz ott. Önts bele egy kis vizet, mert mindjárt elepedek szomjan. Három napja nem férhetett hozzám a francia. Eleségem van itt elrakva egy kevés, de három napja nem ittam egy cseppt sem. Könyörülj meg rajtam, édes gazdám!

A herceg fölkapta a vizes ibriket és remegő kézzel öntötte a csőbe.

- Igyál, szegény kis hű cselédem... És az Isten áldjon meg.

- Köszönöm, jó uram... És most dologra, mert nincs vesztegetni való idő. Holnap reggel akarják a fejedet venni.

Resid efendi összeborzadt.

- Ne félj, a mentség bizonyos. Most alkonyodik. Hallom a müezzinek kiabálását. Nyisd ki a masina ajtóit. Megtalálsz itt mindent, ami kell. Ez a sok rúgó mind finom angol fűrés. Két óra alatt átreszelheted az ablakod rostélyait. Egy kis üvegben olaj is van, hogy annál hamarabb menjen a munka. Ha kiszedsz egy pár kereket, kihúzhatod onnan a vastag fonalakat egy darabba. Kész selyemkötéllétra az; belül acéldrót, hogy ne szakadjon. Jó hosszú, szinte leér a tengerig. Mert úszva kell menekülnöd. A szerájcsúcson túl alig egy ágyúlövésnyire gálya vár rád az éjszakában. Mind az ötven evezője végén tíz hű janicsár. A hajóra könnyen rátalálhatsz, zöld félhold a lámpása. És ne félj, hogy elernyed a karod, míg odáig úszol. Parafaöv is van a ládában; fenntart a vizen. A gálya elevez veled még ez éjszaka bátorságos helyre. Lóháton kerülöd meg a Dardanellákat. És mire itt észreveszik, hogy eltűntél, francia hajón vagy, mint sérthetetlen menekülő. Most ne is szólj, ne is kérdezz többet, csak fogj a munkához, mert este három órakor a gályán kell lenned...

A herceg dühös erővel kezdett dolgozni. A vastag lágyvasrostélyok, mint az iharfa, engedtek az éles, apró fűrészeknek. Ép a második imádságot kiáltották, mikor darabban volt az utolsó vasrúd is.

- Hurkold a létra végét a csonka rostélyba.... Kösd fel az úszóövet és menekülj... Isten vezéreljen, jó uram.

Resid efendi sietve kanyarította derekára a parafavértet és már az ablak párkányára tette a lábát, mikor hirtelen vad rémülettel fordult vissza.

- Hát veled mi lesz, Hasszán? Neked velem kell jönnöd.

A faember feje szomorúan, halkán szólt:

- Az lehetlenség, jó hercegem. Neked menned kell és nem vihetsz magaddal terhet. Kettőnket nem bír el az öv se. De ha vihetnél is, mi haszna volna? A tenger zivataros. Megfojtana az első hullám. A víz hideg. Meghalnék, ha átcsapna rajtam. Mert én olyan gyöngye kis nyomorék vagyok, mint a verébfű. Ne gondolj vélem. Megsegíthet az Isten. Hátha nem vesznek most sem észre? Majd eljön az én franciám és kiszabadít. Csak menj Isten hírével, Resid efendi.

- Nem megyek nélküled egy tapodtat sem! - kiáltott a herceg.

A faember hallgatott egy darabig. Végre megszólalt olyan hangon, mint aki valami jó hazudságot talált ki:

- Már pedig nekem itt kell maradnom. Nem terhelheted meg magadat az én huszonöt fontommal, ha akarnád sem. Mert az én bűvőhelyem kulcsa a franciánál van; azt csak ő tudja kinyitni, senki más a világon. Fuss, hercegem! Hordozzon a mennyország minden szerafimja!

Resid efendi zokogva ölelte meg a nagy csúnya figurát, aztán eltűnt az ablak sötét négy-szögében, melyen behunyorogtak a börtönbe az ég szabad csillagai.

Oszmán szultán reggel benyitotta az ajtót, hogy még egyszer lássa az ő szerelmes öccsét, akitől bizony nehezére esik megválnia.

De ha keserves kénytelenség!

Illik szépen, úri módon elbúcsúzni, mielőtt olyan paraszt dolog történnék, hogy császári vérségű hercegnek szobájába közönséges hóhérok lépnek.

Nagy lett ő felségének elképedése, midőn meglátta, hogy üres a börtön, rostélyok fekete vonalai nélkül nevet bele a kék levegő s csak a faember egymaga kuporog a kockás tábla előtt, kezében az ólomserleggel.

- Ki csalt meg engem? ordított a padisah, kirántva kardját az aranyhüvelyből.

Kérdésére megféleltek a padlón szétszórt kerek, rugók és selyemfonalak.

Irtózatossuhintással szelte ketté a szultán a faember kifőstött koponyáját. Piros lett a szablya és a fekete lószőrszakálon lassan csurgott végig a vér.

A dogaressa.

Az egész dolog, azt hiszem, úgy történt, hogy a hideglelés ugyanakkor ment Velencébe mulatni, amikor én. És összetalálkoztunk.

Haj, magányos ember az idegenben a beteg vándor. A fogadóbeli rideg szoba négy falán túl a világ vége van, jobbra és balra, előttünk és mögöttünk. Azaz hogy csak volna, ha nem szólalnának meg minduntalan azok a kedves, öreg velencei harangok. Hajnalszürkületkor a madarakkal együtt ébred a campo San Gallo kápolnájának két kis vékonyhangú csengetyűje és csicsereg, mint a fecske. Mit mondanak egymásnak? Még nem értem, mert jobban vagyok, hiszen reggel van. De jól esik hallgatni őket. Bizonyosan igen jámbor pletykákat fecsegnek; elmondják, mi történt az éjjel három utcában. Ablakomon besüt a nap. Ni, ez is milyen kitüntetés! Hát akinek ez sem adatik. A csengetyűk pedig csevegnek. Konstatálom, hogy a nagyobbik, a néni, *re*, a kisebbik, a hűg, *fa*. És bizonyos büszkeségem telik benne, hogy én azt konstatálni tudom. Be szép okos embernek lenni! Mert az okos emberek egészségesek. A napsugár takarómon játszik. Beletartom két kezemet a fényben nyüzsgő aranyporba. Olyan szép rózsaszínűek az ujjaim. Ugyan hány van? Elkezdem számolni. Elvégre is kötelesség, hogy tudja az ember, hogyan áll az ujjak dolgában. De ez már matematika, nehéz dolog, fejtörés. Lent pedig a csengetyűk magyarrá fordítják a beszédet.

- Gyerek lett az éjjel.
- Melyik bábaasszonyt hívták?
- Az öreg Zanzét, az öreg Zanzét.
- Úgy-e sietett, úgy-e sietett?
- Otthon is feledte a táskát mindenestül.
- Mindenestül! Hahaha! Furcsa.
- Hahaha. Furcsa!

A komaasszonyok tereferéjét elnyomja egy mély szózat, a San Moisèn harangja. Ez már deákul beszél, a reggeli misére hív: «*Laudo Deum verum, plebem voco, congrego clerum.*» De megzendül a San Marco kétszázmászás campanoneja és nem hagy többé szóhoz jutni senkit: «Régen volt! Régen volt!» Rettenetes hang. Mintha csak alatta állanék és ütője a fejem fölött vágódnék bronz falához. Óriás, fekete öblének lengése szédít. Látom a világoskék eget és a sötétkék tengert, de nem tudom, melyik van a másikon. A campanone pedig csak repül a levegőben, nyelve lóbálódzik; hanem az érc már nem riadoz, zengése lágy, mintha nehéz bársony földné a krétai török ágyúk metallját, vagy mintha a tenger alól búgna föl a hang, zöld vízrétegeken át tompulva. Míg egyszer megértem: «Régen volt!» aztán csak zúg, ringat, altat... Beszélnek mellettem. Kinyitom a szememet. Szürke homály van a szobában.

- Mióta fekszik? kérdi a fogadós.
- Tegnapelőtt óta, felel a szobaasszony.
- Volt nála orvos?
- Nem volt.
- Ugyan mi leli?
- Tudja az Isten. Hátha himlője van?

- Holnap kórházba kell vitetni.

És most megszólal mellettem a szépapám:

- Öltözz, szaporán, te gyerek! Rögtön itt a parókacsináló. Félórába telik, míg elbánik veled. Kutya teremtette, ne mondhassák ezek a taliányok, hogy a magyar nem tud mórest. Nagy szégyen lenne, ha később érkeznének a bálba, mint a doge! Szaporán, kölyök, szaporán!

És míg a szépapám így beszél, én nézem őtet. Még nem láttam. De ismerem száznegyven esztendeje. Fiatalabb nálam vagy tíz évvel. Tiszta Kállay-arc. Az orrunk mintha egyforma volna. Haj, de ő szép, ő daliás. Magyar testőrruha van rajta. Párduckacagány a vállán. Kócsagtollas kalpagját a bal térdén tartja. Nem is fogja fölteni. Vagy nem lenne istentelenség elrontani azt a remek frizurát? Gazember a nevem, ha nincs rajta fél font liszt. Szépapám fehér kesztyűs kezével kettésimítja sugár fekete bajuszát, sárga csizmáján megpendül a sarkantyú. A katonatiszt csendes fitymálásával méri végig az én pugris gúnyámat. Minden acélszürke selyem. Fehér harisnya. Csattos cipő. Háromszögletű fekete atlasz kalap. Aranyos markolatú gyíkleső. És sok, sok csipke.

Signor Saverio, a művész, úgy lépkedve, mint egy primo ballerino, lengeteg pudermantlit kerít a vállamra. Elsőben megborotvál. Illatos habba fullaszt. De a borotvája nem serceg; mintha csak bársonymoha volna a szakálam. Mikor a bajuszomat nyesi le - bajuszomnak nem szabad lennie - két ujjának véghetetlen gráciájú fogásával ragadja meg az orromat.

Szépapám egy kis szabolcsi makra pipát szedett elő a zsebéből, sallangos kostökkal egyetemben. Rágyújt és föl s alá sétál a szobában. Sarkantyúja peng a mozaikon.

A mester most sütővasakat szed elő. Inasa fűvóval éleszti a parazsat. Füleml fölött legott két gyönyörű csiga támad. Aztán hátra fésüli hajamat - olyan lágyan jár a keze, hogy szeretnék elaludni - a copfot befonja és a végét kis fekete selyem, csokros erszénykébe rejti. Majd elővesz egy hosszúkás ezüst edényt. Olyan mint a cukorhintő. Fehér felleg gomolyog körültem. Még egy perc és azt hiszem, tökéletes gavallér vagyok, méltó megjelenni Marco Pesaro bálján.

De szépapám megvetően pillant rám:

- És a kamaráskulcsodat itthon felede, te paraszt? - szól a pipaszár mellől.

Hátracsúsztatom a kis aranyjőszágot a zsebecskébe, aztán lesietünk. Egy hosszú, pofaszakálas angol utánunk báméskodik a folyosón. A gondola lágyan siklik a sötétségben. Az evező legények minden fordulónál elkurjantják magukat. A *felze* alatt is feketeség van, csak egy izzó piros pontocska világít: a szépapám pipája. Nem beszélünk. A testőr olykor egy hangosat, hegyeset köp ki az ablakon.

Végre kikanyarodunk a Canal Grandéra. Szemközt száz fáklya fényében ragyog a palazzo Pesaro homlokzata. Minden kikötőcölöpön egy nyaláb szurkos fa ég. A renaissance-palota szobrai, párkányai, facettái mind olyan élesek, mind olyan közel vannak, mind úgy belevésődnek a szembe. A kapu előtt gondolák raja nyüzsög. Beletelik félóra, míg odajutunk a lépcsőhöz, melyről perzsa szőnyeg lóg a piros vízbe és egy karmazsinlibériás, villogó fogú szerezsen fölráncigálja a *felze* ajtaját. Kibújunk. És megyünk föl a lakások sorai közt a csarnokba, ahol Marco Pesaro siet szépapám elé, egyet hátralép, bókol, aztán előrelep és kezet nyújt neki.

- Az unokám, - mutat rám Kállay Péter.

Marco Pesaro és én egyet hátralépünk, bókolunk, aztán előrelépünk és kezet fogunk. A gazda szép, nagyorrú, kövér ember. Nyugodt, mint aki milliomos. De látszik rajta, hogy a foglalkozása nem csupán az uraság. Ma délelőtt bizonyosan rézsarkú kereskedőkönyveit bújta és összeráncolta a homlokát, mikor hallotta, hogy tizenkét gályája, melyet Szmirnából várnak, már harmadnapja késik. Szóval észreveszem, hogy ez az ember dolgozik, ó, a nagyúri semmittevést nem lehet színlelni.

A terem küszöbén az úrnő fogad. Kettőt lép hátra (skófiomos zöld selyem ruhájának hurca ropog, szinte török, két kisasszony nem győzi rendezgetni), bókol, aztán kezet nyújt szép-apámnak, ki megcsókolja a fehér kesztyűjén tündöklő gyémánt gyűrűt. Következik az én bemutatásom. A még mindig szép, elhízott asszony rám mosolyog; de látom, hogy ajka, mely franciául mondja nekem, hogy mennyire el van bájolva, ma délelőtt és ma délután a leglaposabb velencei dialektusban szidta az inasokat, étékfogókat, szakácsokat, készülvén erre a nagy dáridóra, mikor négyszáz vendége van és közte maga a doge meg, a dogaressa... *Cane di Dio*, megfojtom, aki miatt szégyent vallok. Battista, gazember, azt mondod, hogy a halászok késnek? Hát mire való az én pénzem? Nem arra, hogy repüljete? Kofának mondj ilyet, lator, ne nekem. Bénítson meg a madonna! Verjenek meg az apostolok!

A teremben egy kis zűrzavar van. Az úri sokaságban lajtorjával tör utat tíz szolga, elvenni az ötszáz gyertya hamvát. A luszterek kristályai csengenek, mint valami harangjáték. És most elénk toppan egy hórihorgas gavallér, talpig csillogó meggyzín selyemben. Lisztes hajának fehér keretében még feketébbnek látszik himlőhelyes arca, mint amilyen. Szemöldöke akár csak korommal volna mázolja homlokára. Mellén briliántos érdemjelek sziporkáznak. De jobban szórja a tüzet két nagy sötét szeme. Komoly, mint egy démon; de egy századrész pillanat múlva csupa nyájasság és nagyot bókol szépapám előtt.

Szépapám mintha elkedvetlenednék. Hirtelen bemutat s azt mondja nekem:

- *Le comte Jean-Jacques Casanova de Seingalt.*

A gróf rám néz. Érzem, hogy pillantása mint gyilok jár által. Ebben a percben egész valója a nézésébe költözött. Meg akarja tudni, ki vagyok. Veszedelmes ember? Használható portéka? Vagy egy a senkik közül? Az óra nem is kettýenhetett, míg ez a vizsgálat megtörtént. De az a fekete arc ez alatt a parányi kis idő alatt komor volt, és komorságánál is félelmesebb a villámszerű derülés, mely megint bevilágította, mikor a gróf minden szavában hibás, de szédítően gyors és biztos franciasággal kijelentette, hogy életének egyik legboldogabb estéje a mai, mikor engemet, a nemes magyar urat megismerhetett és legyek meggyőződve, hogy a sorsnak semmi viszontagságai...

Frázisát derékban szakította ketté valami nagy zúgás, suhogás, kavarodás... A doge, a doge, a doge jön! A sokaság kettévált, mindenek a falakhoz hátráltak, egyszerre szinte üres lett a terem. Én most olyat láttam, mintha húsvét vasárnapján székesegyházban volnék, pontifikális mise kezdetén. Mert ez szakasztott a papi fejedelem bevonulása volt; egyházi szertartás. Elöl, sötétkék selyem tógában, egy flegmatikus, kövér pálcás úr. Utána hat rózsaszíntaláros, szőke parókás apród: a minisztránsok. Aztán valami nagy aranycsillogás: brokát palástban a doge, Francesco Loredan. Azt hiszem, kis, vézna öreg ember. De a reá borított merev ércszövet alatt eltűnt, csak a tündöklő, a lassan, nehezen mozgó pluviále maradt meg, másfél öles hurcával. A háziasszony, a jobbján, elenyészett mellette, csak az a redőtlen, nehéz, fényes mozgó palota látszott, melyet valaki, belül, előre hordoz. A doge arcára nézni csak akkor jutott eszembe, mikor ő fensége levette arany frigiai sapkáját és lassú, prelátusi mozdulattal reáhelyezte egy térdelő apród karján pirosuló vánkosra. A doge fején most már csak egy kis fehér gyolcs főkötő volt; két oldalt lógott a madzaga, mintha elfeledte volna megkötni. A keskeny, ráncos, kicsiny,

öreg ábrázata mosolygott. Mosolygott a vörösés krumplici orr is. Mindenek térdet hajtottak. Én meg majd keresztet vettem magamra; hiszen ez az érsek, aki most mindjárt áldani fog.

De nini, már itt a dogaressa is. A háziúr vezette, olyan mozdulatokkal, mint aki Úrnapján a szentség mennyezetét viszi. Harmincötéves, magas, fekete asszony volt. Az arcán a velencei nők átlátszó, színtelen, bársonyos bágyadtsága. Ebben semmit sem különbözött a halárús-néktől, akik a Rialton járnak és kiabálják, hogy itt a friss scombro. De szinte meghajlott a térdem: olyan fönséges vala az ő templomi méltósága. Ez a madonna, aki skófiomos fekete selyem ruhájában leszáll az oltárról, és szomorún, fönségesen megjelenik egy terem küszöbén, várni, hogyan borulnak le előtte a hívek. Egyebekben nem hasonlított semmi szenthez; komornak eshettek kétségbe, míg hízásnak indult természetét beleerőszakolták a fűzőbe. Hatalmas kebele mintha nehezen emelkedett volna a mélyen kivágott sötét brokát alatt. Szeme pedig azt mondta: szorít a ruhaderék és unatkozom. És nekem mégis Ave Mariára állott a szám.

Ezek a székesegyházi impressziók azonban nem soká tartottak. A doge csakhamar kibújt kis arany palotájából és hosszú, bíbor talárjában letelepedve egy zsöllyeszékbe, csevegett az előtte bókoló urakkal és minduntalan felkacagott. Olyan fürgén motollált a két kezével, mint egy kardinális, aki bálban mulat. A dogaressa pedig a terem sarkában udvart tartott egy darabig, aztán fönséges lassúsággal kivonult; nyomán a kíséret: a dámák és a gavallérok.

- Menjünk mi is, fiam, - mondta a szépapám.

Majd leesett az állam, olyan csodát láttunk. Egy gyönyörű kis szálában, Tizian óriás Bethlehem-képe alatt, zöld asztal volt. A négy sarkán ezüst karos gyertyatartók. Két gyertyatartó között pedig ült a dogaressa és adta a fáraó-bankot. Körülötte három partner. Két hölgy és Casanova de Seingalt. Mindenfelé pedig a nézők és játékosok nagy sokasága. És ez a sokaság forrongott.

- Ez nem járja, gróf! - kiabáltak a dámák és urak. - Mindig maga tartja a bankot! Csúfság, amit tesz! Hát nekünk nem is lehet már ma játszani?

Az asztalon egy halom arany csillogott.

- *Sept et le va?* - szólt a dogaressa és kétfelé dobta a kártyát.

Igen fehér, gödrös keze volt.

- *Dame gagne*, - mondta aztán.

A publikum zúgott. Casanova de Seingalt pedig elnevette magát:

- *Quinze et le va!*

- Nyolcszáz arany! - kiáltott az egyik hölgy, aki még a kártyához se nyúlhatott. - Gróf, ön udvariatlan ember. Fele sincs a bankban.

A dogaressa megint kétfelé dobta a kártyát. Észrevettem, hogy a válla igen kívánatos.

- *Dame gagne*. És gróf, most adósa vagyok önnek ezerhatszáz zecchinóval. Ha tetszik, adjon bankot.

A gróf megkeverte a kártyát. De kisiklott a kezéből az egész csomó s az asztal alá repült. Mindenki lenézett oda; ez az idegek ragadványa. Mikor fölpillantottunk, a dogaressa arca fehér volt, mint a kréta.

- Casanova, ön hamis játékos, - szólt aztán olyan nyugodtan, mintha valami bókot mondana. - Távozzék innen!

A fekete ember fölugrott; egy pillanatig mozdulatlanul állott, aztán elnevette magát:

- De hiszen én nem is osztottam még az este.

A társaság fölzúdult. Kiabált mindenki, nem tudom mit. Azt hiszem, én is közbe szóltam, hogy a gróf alkalmasint nem hibás.

- Nem is az a baj, te számár, - súgta a fülembe a szépapám. - De az a semmirevaló megcsókolta a dogaressa vállát.

Megijedtem, mint ilyenkor megijed minden szegény balgató, akinek az asszonyok körül semmi szerencséje nincsen és ennek következtében mély tisztelettel viseltetik a női nem iránt.

Most két úr halkán mondott valamit a grófnak, aztán karon fogta és mind a hárman nyugodtan kimentek. A dogaressa pedig madonnai fönséggel vonult vissza kíséretével a terembe, ahol a doge már olyan piros volt a krampampulitól, mint a talárja és fökötőjét félrevágva, kiabált és gesztikulált.

Kint, szűk, sötét csatornák vizén egy gondola csúszott. Orrán, a bárd mögött, a kis vörös lámpa, a tizek tanácsának jele. Ezt is láttam és azt is láttam, hogy az ólomfödelek alatt becsapódott az ajtó.

Hazamenet, a csónakban, szépapám megtömte a pipáját, csiholt és bölcsen szipákolva ilyen beszélt:

- És te azt hiszed, hogy annak az asszonynak akkor nem nyargalt édes tűz minden erében? És nem volt neki őrijtő gyönyörűség az a vakmerő arcátlanság? Vagy lehet nagyobb diadala a fehércselédnek, mint mikor a férfi a fejével játszik miatta? Hej, ha az az asszony meg nem pillantja a tükörből, hogy egy dáma is látta a dolgot, annak a himpellérnek most rendén volna a szénája. Mert hogy mi gavallérok láttuk, az nem baj. De te, fiam, mondom, számár vagy az ilyen dolgokban.

... Másnap reggel megkondult fejem fölött a campanone: «Régen volt!»

Lalage.

Először történt az esztendőben, hogy már kora délután vászonernyőket kellett a scriptorium ablakai elé húzni. Mert hosszú tél, rövid tavasz után elérkezett végre a pünkösdi hava és a nap úgy odatűzött a pulpitusokra, hogy a tisztelendő urak szemét sértette.

Négyen dolgoztak odabent.

A tisztas, öreg pater Sylvesternek vala legkönnyebb munkája. Rituálét kopizált valami szegény falusi templomocska számára, istenes cselekedetképpen. Ehhez ugyan nem kell se sok tudomány, se sok művészet. Bele se igen tekintett a polc párkányára támasztott könyvbe; hiszen úgyis betéve tudta a keresztelés, esketés, temetés, exorcizmus és a többi szertartások minden igéjét. Szép, fehér szakála rezgett, amint halkán diktálta magának az ismeretes responsoriumokat; és bár keze immár reszketett egy kicsit, irónádja elég szaporán vetette az apró, cifrártlan betűket a közönséges, simítatlan papirosra. A miniumos calamushoz csak ritkán nyúlt, egy-egy vékony piros vonással végighúzni *Deus* vagy *Jesus Christus* kezdőbetűit. Ez a pompa se a falunak szólt, hanem az imádásra méltó, szent neveknek.

A sűrű fekete szemöldökű, szikár pater Benedictus a *doctor angelicus*, aquinói szent Tamás *Summa totius theologiaeját* másolta. Irónádja sebesen, vágatva percegett a hártján. De minduntalan előregörnyedt és a textusból lángoló, szomjas szemmel szívta föl a betűket, nehogy elvétsen egy szót. Mert a hit e hatalmas fegyverét, az angyali doktor munkáját, nem szabad megcsorbítani. Aztán gyorsan megint a kópiára hajolt és írt, írt; hiszen ezt a könyvet, ezt a roppant erőt mentől több kézbe kell adni. Immár tizenhatodszor másolja le. De mi az! Ó, ha nem lenne hazudság a Németországból, Moguntia városából érkező csodálatos hír, hogy ott mostanában keletkezett egy új mesterség, melynek révén minden percben elkészül egy ív kópia! És mintha máris vetélkedni akart volna azzal a hihetetlen varázslattal, lázasan szántotta a sorokat. Mikor pedig lap végére jutott, keskeny ajkát összecsucsorítva, nagyokat fújta a még nedves betűkre, hogy a száradással se vesszen az idő.

Pater Vunibaldus, a piros, gömbölyű képű pater Vunibaldus, a salernói orvosiskola Flos sanitatisának gyönyörű, csengő leoninusait írogatta szép lassacskán. Mintha az egészség e törvényei mind beteljesedtek volna őrajta magán is, igen jó egészségnek örvendett a nagyontisztelendő atya. Ama bölcs tanácsok között van ez az aranyba foglalni való is: *«Inter prandendum sit saepe parumque bibendum.»* Ő ezt a regulát variálta egy csöppet: *«Inter scribendum...»* (Igy a kádencia is jobb.) És valahány hexametert leírt, mindig fölemelte a pulpitus alól a nehéz ón söröskancsót és pihenés és jutalom gyanánt nagyot, édesdedet húzott belőle.

A fiatal Erasmus ama pogány deák poéta, Horatius verseit másolta. Bár karácsony óta dolgozott rajta, még csak az első könyv huszonkettedik ódájáig jutott: *Ad aristium Fuscum*. E lap keretét s az Integer vitae egyetlen *I* betűjét egy álló hétig festette, a napnak tizenkét órájában. A fehér, sima pergamenten arany tündöklött, zománcos színek égtek. Fejedelemnek való könyv ez. És valóban a király számára készült. Mátyás, kinek a nagy Marco Attavante mester dolgozott, méltónak ítélte ezt az alázatos kis paulinus apródot is, hogy műveit könyvesházába fogadja. Mert a szegény novicius művész volt, a firenzei bibliográfusokkal vetekedő művész. A keretet a maurok hajító dárdáiból és a mérgezett nyilakkal tömött tegzezből alkotta össze Erasmus; de a barbár fegyvereket dús gerezdű szőlő indái folytak körül, jelképezvén a római költő termékeny nyájas bölcsességét. A nagy iniciálé, az *I*, a Sabin erdő farkasának körmei közt ragyogott, sötétzöld lombok szövevényében. És olyan finom,

olyan aprólékos vala ez a miniatúr, hogy látszott a fenevad lihegő, piros nyelve fölött minden fog és a tölgyleveleken az erek hálója.

Erasmus, megírván ezeket a remek, drágalátos képeket, most az óda betüinek vetéséhez fogott. Huszonnégy sor. Tizenkét órai munka. Vajjon elvégzi-e vesperae idejéig? Hol az aranyos, hol a miniumos, hol a kék füstékes, hol a tintás tülökbe mártotta íróadójait és a pergamenten mint sorba rakott drágakövek gömbölyödtek a szépséges szép betűk.

Kint az udvarkert oszlopos folyosóján az apátúr sétált a rend nagyjaival. De csak igen halkán beszélgettek, nehogy szavok a scriptoriumban munkálkodókat háborgassa. A konyhán cselédkedő laikus fráterek, ugyancsak e félelemben, mezítláb osontak a márványkarámos kúthoz és csínján eresztették le a rézvödröket; s mikor a lánc mégis csikorgott, ijedten kaptak utána. A scriptorium csöndjével azonban egy csöppet sem törődtek a monostor madarai. A galambok csak úgy turbékoltak az eresz alatt, mintha a világon nem is volna codex, pergament, íróad és minium. A fecskék csicseregve löveltek el a nyitott ablak előtt, a zsendülő fákon pedig a verébség ezrei csiripeltek, teli torokkal, sose fogyván ki a mondanivalóból és nem becsülték semmire még a doctor angelicust sem.

A nap hanyatlani kezdett. A szorgalmas pater Benedictus levonta az ablakok ernyőit, hogy ne vesztegeljen egy pillanatig sem a homályban. Szabadon, teli bőséggel omlott be a scriptoriumba a déli permetegtől még mindig nedves fák, bokrok tiszta lélekzetfüvalma, az istenfa, a bazsalikom, a szelencevirág illata és az ázott fekete föld erős szaga, mely nehéz és nem édes, de éltető, mint a kemencéből most kikerült kenyéré.

Erasmus az ernyő suhogására föltekintett a pergamentről. Maga is elbámult, mennyit dolgozott, íme, teljes öt strófa készen s még csak az utolsó van hátra. Vesperaeig játszva leírja ezt a négy sorocskát. A szapora munkájával elégedett, immár nem aggódó ember nyugalomával lassan, szinte időt vesztegetve írta meg a hatodik strófa első P betűjét, szépre, cifrára, aranyosra. És elgondolta magában: hogy megdicséri őt az apátúr holnap, az ünnepi fogadalom nagy napján, ha ezt látja! Mi tehetné őt méltóbbá arra a dicsőségre, hogy örökké e jeles rend fia legyen, mint ez a munka!

Gyönyörködött a pergament sima fehérségében, az arany és a fekete festék csillogásában, szép, kerek betűit rajzolván. Két sort csakhamar leírt; és végre következett az utolsó kettő:

*Dulce ridentem Lalagen amabo,
Dulce loquentem.*

És ekkor az íróad megállott Erasmus serény kezében. És a fákból, a virágokból, a földből roppant hatalommal kezdett özönleni az élet lehelete. És a madarak érthetetlen nyelve, a galambturbékolás, a fecskecsicsergés, a verébsziripelés, mind borzasztó érthetően azt beszélte: «Én hím vagyok, te nőstény vagy, hát szeretlek, mert enyém vagy.»

Erasmus kezében reszketett az íróad. Szűzi hamvas arcát előntötte a vér. És szívének legrejtettebb rejtekében megszólalt egy félelmes kérdés:

- «De milyen volt az a Lalage?»

És most a Kísértő, feljövén a mélységekből, eléje tartott egy képet. Nem látta annyira sem, mint amennyire egy álmodt látni az ember. De érezte. Érezte egy arc édes mosolygó rózsaszínét, érezte egy szőke haj édes aranyos tündöklését, érezte egy édes ajk édes, ostoba, szerelmes csacsogását. És látni és hallani akarta, mert érezni nem vala neki elég.

Fogta tehát az ecseteit és festett a pergament aljára, hogy lássa, hogy hallja, ama pogány meretrix édes mosolygását, édes csacsogását.

Máskor tudománnyal elegyítette színeit; a rejtelmes, a barbár Kelet erdőinek, hegyeinek, a tengereknek kincseiből került festékek a bölcs mesterek törvényei szerint keveredtek tábláján. Most nem tudta melyik ennek vagy annak a plántának a nedve, melyik a lazurkő pora, melyik a bíborcsiga vére. De mikor megkondult a harang, ott mosolygott rá a rózsás arcú Lalage édesen, ott csacsogott neki az aranyhajú, kékszemű Lalage édesen.

És akkor azt mondta, nem szóval, de mindent lebíró, dühös akarattal.

- «Megyek és megtalálom őt.»

A harang kongott. A verőfény egy piros sugara áttört a lombokon és behatolt a scriptoriumba. A három barát még mindig írt, hogy befejezze az utolsó sort.

Pilises fejökre szokatlan, csodálatos világosságot hintett az alkonyat ragyogása.

Az öreg, ájtatos pater Sylvester olyan volt, mint egy szent és a vallás áldása sugárzott szép, öreg arcáról.

A rajongó pater Benedictus olyan volt, mint egy vértanú, kinek erős hite győzedelmeskedik a máglya tüzén is és halála a diadal kéje, mert tudja, hogy amiért meghal, az halhatatlan.

A jó pater Vunibaldus pedig volt a világi hívságokon nevető, együgyüen bölcs, boldog szerzetes, aki jámbor gyönyörűségét leli az élet ez apró, szegényes örömeiben és mint családi tűzhelynél melegszik a refektórium kandallójánál.

A verőfény kihunytt. A kertből dohos esti szag emelkedett. A madarak immár elnémultak. A harang egyre jobban kongott. És az apátúr érces szava végigrezgett az ívek alatt:

- Menjünk testvéreim a templomba.

Erasmus összekulcsolta kezét és feje meghajlott. De pillantása ráesett arra a képre, arra a két sorra:

*Dulce ridentem Lalagen amabo,
Dulce loquentem.*

És kirontott a scriptoriumból, ki a monostorból.

Mikor a hegyről lefelé, a templom mellett szaladt, a kar nyitott ablakán félig éneklő, félig beszélő mély hangok dörögtek utána szemrehányón:

«*Deus, in adiutorium meum intende!*»

És rögtön egy más sokszavú szózat, még vádolóbban, még szomorúbban:

«*Domine, ad adjuvandum me festina!*»

... De Kocsárd Bálint deák csak rohant és mire leért a hegyről, egy nagy, rózsaszínbe játszó fehér csillag szikrázott feje fölött a tavaszi égen.

Az aranyhajú kisasszony.

Az aranyhajú kisasszony viaszbábú volt egy nagy hölgydivatkereskedés kirakatában.

... Lám, micsoda együgyű, életterlen és a hatások rendezéséhez nem értő vén fráter vagyok én, hogy ezt a dolgot már az első két sorban kikottyantom! A modern remekírók az efféléket csak a novella legvégén szokták tudtul adni; és a tisztelt közönség mindaddig azt hiszi, hogy Copéllia eleven leányzó. Az ilyen fogást az öreg Szvorényi az ő Ékesszólástanában úgy hívta: «meglepetés ingerére igényt tartó burkolt fölfüggesztmény»; ma, azt hiszem, szimbolizmus a neve, mert szokás mostanság minden ócska dolgot szimbolizmusnak nevezni. Vannak aztán remekírók, akik egyáltalán nem értesítik az olvasókat, hogy hősnőjük, sőt minden alakjuk, viaszbábú; sőt néha maguk sem sejtik ezt a körülményt. És övék az ország, a hatalom és a dicsőség, mert ők kapnak a kiadótól egy ívért száz forintot...

Tehát az aranyhajú kisasszony viaszbábú volt egy nagy hölgydivatkereskedés kirakatában.

Szép, minden józan ész ellen, képtelenül, otrombául, bambán szép, mint a Georges Ohnet hősnői. Ha előszedem a legünnepelebb magyar novellisták összes festékkincsét és emlegetek havat, vért, tejet, rózsát, aztán idézem Paul Bourgetből a Botticelli-madonnákat, Bródy Sándorból pedig a soha nem egzisztált svájci képmű: Jean-Jacques Ausführlich lausannei biblikus leányfejeit: még akkor sem kerül ki ez abszurdus nagy szépség tárgyi tényálladékának kellő fölvétele.

És előkelő is volt az aranyhajú kisasszony; minden lehetőséggel ellenkezően, emberi fogalmakat meghaladó módon, negyedik dimenzióbeli előkelő, mint a Beniczkyné Bajza Lenke hősnői. Akár hosszú fekete peluche köpönyeget próbált föl, akár vajszerű csipke peignoirban olvasta Marlitt magyar fordítását, akár *mal de mer* báli ruhát öltött, akár korcsolyázni indult nyusztprémes, sacher-masochi kacabájában: mindig elviselhetetlenül előkelő volt. Ha hívták valaminek: bizonytalán herceg Felseőriójaneirokeőy Oceánának hívták, mint a legfelső körökben szereplő kétkötetes regényhősnőket hívják, még a népies kiadásokban is.

Az aranyhajú kisasszony lárváját olyan közbátorság-fenyegetően szépre a jeles viaszművész: Monsieur Ferdinand Onguent, Paris, 12 bis, rue Arago, 12 bis alkotta meg. És alkalmazott bele Brinis-féle velencei kék üvegszemeket. (Bocsánat, hogy ennyire kiterjeszkedtem a részletekre, de én kuriózumgyűjtő vagyok és szeretem fáradsággal szerzett adataimat fitogtatni. Giovanni Brinis ma Európa első üvegszemkészítője; lakik a Corte San Galloban, nem messze a háztól, melyben Canova meghalt. Ő gyárt művészi becsű üvegszemeket a világ összes félszemű embereinek és a viaszképcsínálóknak.)

Ez a lárv (készpénzfizetésért 350 frank) Budapestre került Coppelius mesterhez, akinek nevét és lakását szintén tudom, de csak a sajtóbíróssággal szemben árulom el. Coppelius mester a lárvához készített egy gyönyörű, elegáns, vérpezsegettő, orfeumprimadonna alakot. A csontja vékony vasléc és drót, a húsa kóc, a bőre szürke dámsz, a feje hosszúkás gömbölyűre esztergált fenyőfa, körös-körül sima, mint a tojás. Erre a fejre ragasztotta aztán Coppelius mester a drága, párisi lárvát, mely nem is oly drága, ha meggondoljuk, hogy bársonyos hattyúnyak és két rózsaszírom-füleske is függ vele össze.

Megkoronázta pedig művét (láthatatlan apró szögeket vervén köröskörül) az aranyhajjal, melyről neveztetik ez a bábú (azaz hogy csak én nevezem) aranyhajú kisasszonynak.

Minekutána a bábu boltba (azaz, hogy illendőbben fejezzem ki magamat: a hölgydivat-árudába) került, az ízlés két királynője: Szilárda és Hullámka (polgári nevükön: Scholz és Gerstinger kirakatredező urak) reá adtak egy Worth műterméből kikerült nagy toilette-et, kissé formátlan kezére kesztyűt húztak, aztán megfésültették Dórics úrral a legújabb bécsi vívmányok szerint és kitették az óriás kristályüvegtábla mögé, drágalátos bársony felöltők, szívet sajtató kalapok, rabló ösztönöket ébresztő selyemszövetek, tíz brüsszeli hajadon megvakulásába került csipkék és elektromos üstökös csillagok milieujébe. S hogy a káprázat, a kísértés, a kívánság és a fantáziának minden gonosz játéka még adázabb legyen: a bábu lába elé raktak harminchat skatulya *Chorylopsis de Japon*-t.

Az aranyhajú kisasszony pedig mosolygott, mosolygott bájosan, ostobán, rejtelmesen.

... Nagyságos olvasóim, méltóztassanak megengedni, hogy most megint lirizáljak egy kicsit és megvalljam, hogy én az íróasztalom mellett nem vagyok egészen jó ember. Nagy nehezen nekihuzakodván gyűlölt mesterségem folytatásának, mindig pozitívázáson kezdem a dolgot. Buffon (mint a francia irodalomtörténet 60 centimeos *abréégéből* is tudjuk) mindig ünneplő ruhában, frissen porozott hajjal, gáncsolhatatlan jabotval ült le írni. Én bensőleg helyezkedem parádéba. És igyekszem elhithetni önökkel, hogy igen arisztokrata gondolkodású, nemes ízlésű, komoly úriember vagyok, íme, e cikkely elején is kicsúfoltam az aranyhajú kisasszony szépségét és előkelőségét. Sőt a pozitívázásban annyira vetemedtem, hogy némileg kedvezőtlenül ítéltem meg Georges Ohnet urat és Beniczkyné Bajza Lenke excellenciás asszonyt. Holott én Georges Ohnet úrnak egyik jeles magyar fordítója vagyok; Beniczkyné Bajza Lenke asszony ő excellenciája pedig, Pázmány Péter, Faludi Ferenc és más pápista papok mellett, magyar stilustanulmányaimnak tanulságos tárgya. Belemelegedvén a sorok szántásába, rút alakoskodásomnak véget vet az én győzedelmeskedő bohém ösztönöm. És íme most megvallom, hogy az aranyhajú kisasszony szépsége és előkelősége rám igenis hat, szörnyen hat...

Mindig a szegény és csúnya ember alázatos méltatlanságának érzete borsózik végig a hátamon, valahányszor elhaladok az aranyhajú kisasszony előtt... azaz, hogy megállok egynéhány pillanatra, szinte bocsánatot kérve, hogy íme én is rá merem emelni a szememet erre a tenger bájra, erre a roppant gazdagságra. És magam sem tudom hogyan, miképp, valami szégyenkezésféle fog el; a lehetetlenség szégyene, mint mikor arra gondolok, hogy hátha az én szeretőm lenne a párisi opera legszebb spanyol ballerínája, vagy ha a kohinurt tűzném tú gyanánt egyforint húszkrajcáros nyakravalómba... Domine, domina, non sum dignus... Kis gimnazista szent, platói érzelmeivel tekintek a női szépség, a femme du monde-ság e roppant nagysága felé és szinte fel tudnám pofozni a cinikust, aki tisztelő vonzalmam szüziességében kételkedni merészel.

És valami kimondhatatlan, fekete gyűlölség támad szívemben a nők iránt, akik mellettem állanak és sárgák az irigységtől, hogy az aranyhajú kisasszony szebb náluk, fiatalabb náluk, előkelőbb náluk és minden nap más, drágánál drágább ruhája van...

Az egynéhány pillanat néha egynéhány perccé öregszik, mikor ott állok az aranyhajú kisasszony előtt. És ilyenkor aztán odább kerget az autoanalízis: pirulva vettem magamon észre, hogy én voltaképp az aranyhajú kisasszony arany haját néztem. Eltűnt a rejtelmes rózsaszín mosolygás, el a nílusi zöld selyem tündöklése; - szomjas szemem csak az aranyhaj édes, meleg, illatos hullámaint issza és mohóságában odatéved a rózsás kis viaszfül mögé, *ces petits cheueux follets* felé, mint Ambrus Zoltán mondaná.

Haj de Ambrus Zoltán révén, az *associatio idearum* keserves törvénye szerint, föltámad bennem a hitetlen tudomány.

Hol a korszakos parókacsináló, aki ezt az ércnél nehezebb és habnál könnyebb hajzatot szá-lankint plántálta a fakoponya viaszrétegébe; hol a Nürnberg minden régi mesterét leremekelő ötvös, aki ezt a mesés, ezt a csodás, ezt a babonás aranyművet megalkotta?

Sehol, hölgyeim és uraim.

És most előáll az ő foltos, szennyes vitorlavászon boncoló-zubbonyában egy pelyhedző állú atheista, rengeteg tudásában kevélykedő és számár kis anatómiahallgató, aki én valék. A mókus-utcabeli 18-ik számú házban a házmestert - tegyük föl - Pokornynak hívják; kőműves és hektikus volt. Szóval hektikus kőműves. A hektika, úgy látszik, családi baj volt Pokor-nyéknál. Mert abba halt bele az asszony, abba az ember. És a háromemeletes szép nagy ház földszinti szobáskájában már csak ketten maradtak: egy görbe, szakálas, vén anyóka, a nagymama, meg a kis lány, Orsolya. (Azért hívták így, mert október 21-én született; a pap választotta ezt a nevet a kalendáriumból, mivel Pokornyék, az ő csekély fölgondolásukkal, még azt sem tudták kitalálni, hogy minek kellene keresztelni azt a szegény kis csimotát.) A mókus-utcabeli 18-ik számú ház ura derék pékmester volt és mikor a házmester meghalá-lozván, fölmondta a szolgálatot, ígygen káromkodott: «*Der Teufel soll hol'n die G'schicht!*» November van, azt az öreg asszonyt, meg azt a kis lányt nem lökhetem ki az utcára. Ej, maradjanak meg a viceházmesterné pincelakásában. *Krutzitürk' n noch amol!*»

És azok ketten megmaradtak a viceházmesterné pincelakásában. És eltelt tizennégy év. És Orsolya lett tizenhat esztendő. De csak akkora volt, mint aki hat esztendő. Mert a hátán és a mellén púp nőtt és a rachitis is úgy elbánt vele, hogy alig tudott fölvánszorogni a pince lépcsőjén.

Pedig ő is szerette ám látni a világot, szegény. Ha kiült a lépcső mellé, az udvar mély kútjából sóvárogva tekintett föl a négyszegletű égre. Ez a négyszegletű ég hol kék volt, hol szürke, hol zöldes-aranyos, hol piros, este pedig fekete lett és tündöklő pettyek sziporkáztak rajta. Néha lepillantott az egyenes, meredek falakkal körülvett mélység fenekére a fényes, tiszta hold. Ez mindig májusban történt. Ilyenkor a harmadik emeleten Popovics úr, a rác borbélylegény, tamburázott, vagy a második emeleti szobaúr furulyát vett elő és epedőn fújta a *Cornevillei harangok* keringőjét. Ujja ugyan olykor nem találta el a kellő likat; de azért a sötét, hűvös, nedves és pörkölt hagyma szagú udvar tele volt édes, bánatos, szegény muzsikával. És Orsolya nézte, nézte a négyszög kellő közepén nyájasan ragyogó holdat.

Csúnya, szálnalmasan csúnya volt ez a jámbor istencsodája. De - minden hasonló rendszerű novellában benne van ez a de - a szeme, ez a két sötétkék nagy szem, gyönyörű volt; és gyönyörű az ő csodálatos tündöklő szőke haja. Orsolya tudta ezt. Minden púpos hiú és kevély. Ne ismernék önök a puklis emberkét, aki agyba-főbe pomádézva, rikító lilaszín nyakkendővel, fölfuvalkodottan büszkélkedik végig az Andrássy-úton; és vajjon ne tűnt volna szemükbe a lordosisos szegény kis asszonyi személy, mikor virággarmadát tornyoz a fejére és büszkén söpri bársony hurcával az aszfaltot?

Szép, enyhe tavaszi vasárnap délutánokon Orsolya is kicihelődött a kapu elé és nézte a mókus-utcai haute volée elvonulását. Nézte a menyecskéket, a leányokat, akiknek formás derekán úgy meg simul a szűk felöltőske; akiknek könnyű, fürgé lépésétől olyan suhogva fodrozik a szoknya, a szép habos szoknya. És elgondolta magában: «Hej, ha nekem is lehetne ily szép ruhám!» És mikor aztán ottbent az udvaron nézte a négyszögletű eget, úgy rémlett neki, hogy a léniákkal körülvett levegő egy-egy nagy darab gyönyörű kék, szürke, zöldes-aranyos vagy piros selyem. Este pedig ezüstpillangókkal telehintett fekete bársony. És ilyenkor különösen a szívébe hatott a furulyaszó; sőt még a Popovics úr tamburája is.

Egy novemberben aztán a görbe, szakálás jó nagymama meghalt a kórházban. Egy hónap múlva odavitték Orsolyát is. És ő is meghalt, épp karácsony estéjén. Az irgalmas ápoló Schwester nem tudta elgondolni, hogy utolsó órájában mi után nyulkál a puszta levegőbe ez a boldogtalan, nyomorék haldokló. De a kis púpos tudta. A mi Urunk Jézus Krisztus, a gyermek, csodálatos, drágalátos kelméket teregetett szent kacsójával a rideg, szegényes ágyra. Régimódi, kézzelszőtt, pompás szöveteket, aminőket ma már nem is látni. Volt ott, végszámra, kék selyem, szürke tafota, zöldes-aranyos damaska, rózsaszínű bíbor és skófiumos fekete törökbársony. És a lány elragadtatott mosolygással fürösztötte két vézna, sápadt karját ebben a fényes, illatos, suhogó áradatban; duskálkodott benne egész a hóna aljáig, kevélyen, merészen, tudva, hogy ez mind az övé. És mikor belefáradva az édes gazdagságba, örökre elaludt, arcát megvilágosította a boldog, iratos álom.

*

Miklós, a szolga, már a boncolás előtt észrevette, hogy ennek a leánynak micsoda ritka szép, dús, lágy, szőke haja van. Ezért a koponya felnyitása előtt egész hátul, a tarkó táján vágta körül a fej bőrét és aztán úgy, lassan hámozva preparálta előre, a szokott gyors, summaris eljárás helyett. Amiért a nagyságos professzor úr dörmögött is, főképp mivel ebédre volt hivatalos.

Este aztán, az ingyen temetés előtt, Miklós a foga közt egy Virginiával, bement a kamarába, lángra lobbantotta két gázcső végét és szép óvatosan lehúzta az egész skalpot. Ami megtörténvén, leült a lámpa alá és félórai ügyes, szapora munkával a fejbőr belső részéről letakarított minden fölösleges kötőszövetet meg izommaradványt. Aztán egy kis karbolos víz- és húsz-harminc nagy gombostüvel feszítette az aranyhajú fejbőrt egy ideetlenül mosolygó, kopasz és immár orratlan *fa-haubenstockra*. Ezen száradt a preparátum két hétig, míg végre tökéletesé lett. Akkor Miklós egy vasárnap délután levette, belecsavargatta a *Budapestbe*, a hóna alá csapta, elment vele Coppelius mesterhez és kapott érte - mert a haj ritka szép volt és fodrásznak külön is el lehetett volna adni - tizenégy forintot.

Ezeket most már méltóztassanak beilleszteni - hátranyúlván - elbeszélésemnek ama részébe, ahol Coppelius mester megkoronázza az ő művét.

Mert - mint már pedzettem - ne méltóztassék olyan balgatagságot hinni, hogy az aranyhajú kisasszonynak és az ő számos társainak a chevelureje szálankint bogozott parókacsinálómunka. Nincs olyan bolond, aki ilyenre vesztegesse a pénzt; de különben is száz, sőt ezer forintért sem lehetne olyan tökéletes és könnyen fésülhető, tartós női vendéghaját készíteni, mint aminő az «igazi». Ezért mind «igazi» a viaszbabok haja.

Nagyságos olvasónőim, önök eddig örvendeztek, ha a kirakatból került felöltő sötét bársonyán ott ragyogott egy hosszú, hullámos arany hajsza; ez a vékony, tévedező, fényes vonal szinte írásnak látszott, mely azt bizonyítja, hogy ez az öltözetdarab csakugyan onnan való, a gyönyörű bábu irígylett válláról, a kristályüveg mögül. Miután azonban elolvasták ezt a fogalmazványt, irtózni fognak a szépfrizurás, mosolygó viaszbabuktól, nem vesznek magukra többé semmi ruhaneműt, mely valaha e fantomok kóctestét érintette és lefekvés után, mikor a gyertyát elfujják, dideregve kérdik: «Istenkém, nem jön-e el a viaszkisasszony, visszakövetelni a haját?»

Ami az összes viaszkisasszonyokat illeti, nincs módomban általános felelősséget vállalni; de az bizonyos, hogy az enyim, az aranyhajú, nem mozdul se a sírból, se a kirakatból. Igen jó dolga van neki lent is, fent is. Kivált fent, ahol minden nap új ruhát kap. Újat, drágát, fényeset - aminőről hiába álmodott világéletében.

«Nem!»

A személytelenség nagy boldogsága a szegény tollforgató embernek.

Névtelenül írván, leráz magáról egy nagy nyugöt, az ő testi énjét és lelke szabadon repül... Ez azonban csak afféle szép ostoba frázis. A névtelenségnek megvannak a maga külső és belső reális hasznai.

Óh, milyen irigylésreméltó voltam én, míg rossz szokások és még rosszabb szerződések arra nem köteleztek, hogy firkáimat szignáljam.

Módomban volt tárcákat ilyen formán kezdeni:

«Végigdőltem dohányzósobám kerevetén, melynek perzsa szőnyegét a kairói Halil-bazárban vettem és a Dsanaklisz-cigarett füstje kék kígyó vonalban szállt a mennyezet felé» stb.

Ezt mindenki elhitte s ami fő: elhittem magam is. A rideg hotel garni szegény 22-ik száma tüstént úri lakássá vált szememben, a shirting-kanapécskából keleti despotához méltó heverőhely lett, az utolsóelőtti virginia pedig dicső zamatot kezdett nyelvembe sugallni.

Mert a fantázia hazugsága édesebb minden igazságnál. Talán már akkor is tudtam, hogy józaneszű ember a kairói Halil-bazárban nem vásárol perzsa szőnyeget, mert ott csak a legsilányabb angol hamisítványokat árulják; és hogy a magyar virginia füstje különb minden egyiptomi dohányénál. Valamint, hogy Kairó a Keletnek legszintelenebb, legeurópaibb városa... Csakhogy a fantázia nem okos tapasztalatokból, hanem a *Gartenlaube* huszonöt év előtti folyamaiból meríti erőit; s mivel anno 1869 valami romantikus német megfogalmazta az ő *reiseberichtjét*, mely szerint Kairó *märchenhaft-feerisch-kolossal*: én megteremttem magamnak egy ezeregyébli álmvárost, ahol még a szőnyeg is mind valódi és a dohány is mind jó.

Hát azok a szentimentális levelek, amelyek ezzel a megszólítással kezdődnek: «Asszonyom!» ... Bizony mondom, édes volt ámítani magamat, hogy egzisztál ez az érdekes «asszonyom», akihez én, érdekes Náday, oly elképzelhetetlenül előkelő hangon szólok, hogy beszédem nem hasonló többé semmi ember nyelveléséhez, még a Géza főpincéréhez sem. Óh mily drágalátos társ ez a képzelt «asszonyom» a szegény éjjeli újságíró rettenetes nőtelenségében! Ő nemcsak az Albany grófnő, hanem a jó kabát is; mert «asszonyommal» természetesen csak jó kabátban lehet barátkozni.

A névtelenség ez áldásait, azt hiszem, még jobban érzi a szegény politikus újságíró. Fölöttébb nagy gyönyörűség lehet összeszamarazni egy valóban számár minisztert, vagy ismételten figyelmeztetni az orosz cárt, hogy rossz úton jár, mikor az embernek egy kis füstös sörházban kell vacsorálnia, de azért tele van bölcsességgel és világboldogító szándékkal. Ha szignálni kellene a cicerót, mindez lehetetlen volna. Már a szedők kacagva raknák a betűket sorba, a rendszerint komor korrektorok hemperegnének neveltükben, a posta forgalma pedig megakadna a vidámságtól, ezt az újságot szállítván. Mikor azonban a mindig egyforma betű testetlen hangot kótáz le: egyenlő súlya van minden beszédnek és okos az okos, számár a számár a maga erejéből, tekintélyek támogatása nélkül.

És ez az áldott névtelenség mégis keserves. Kikívánkoznak belőle az emberek. Főképpen a politikus újságírók. Folytonos gáncs és folytonos dicséret lévén a mesterségük, a természet rendje szerint összehasonlítják magukat a nagy férfiakkal, akiket bírálják; és az összehasonlítás eredménye az, hogy nagy férfúnak lenni könnyű, de jó cikkelyt írni nehéz és ama

«nevesek» között van akárhány, aki a zsurnalisztikában legföljebb a lapkihordásig, ez ortográfiát nem követelő szolgálatig emelkedhetnék.

«Ha ezeknek van nevök, miért ne legyen nekem is?» ezt gondolja nagy ostobán a szegény, okos anonimus. És irígység és vágyakozás vagyon az ő szívében.

*

Volt nekem egy jó barátom ezek között a szegény, kedves névtelenek között.

Az életét is a névtelenséghez méltón rendezte be. Nappal nem mutatkozott az utcán. Neki alkonyatkor virradt. Akkor ment reggelizni a kávéházba s ott a leghátulsó asztalnál, egyetlen árva gázláng mellett, sátrat vert magának a *Times* papirosponyvájából és inkognito itta meg teáját. Aztán a nyilvánosság kizárásával bejött a szerkesztőségbe, egy rejtett kis udvari kabinetban láthatatlanul megírta szép és bölcs ciceróját, és - köd előtte, köd utána - eltűnt az éjjeli nagyváros feketeségében. És másnap alkonyatig nem tudott róla a világegyetem.

Egy este csoda történt. Az én jó barátom bejött hozzám és azt mondta: «Gyere». És bevezetett az ő kis udvari kabinetjába. Hallatlan dolog volt ez! Abban a kabinetban ő soha nem tűrt meg élő lelket, sőt esernyőjével agyonvert egy hangosan ketyegő fali órát, melyet a szolga kedves meglepetés gyanánt odaakasztott neki.

- Pajtás, szólt az én jó barátom olyan hangon, mint mikor valaki megsúgja a másiknak, hogy főnyereményt csinált, pajtás, én kilépek a közélet terére.

Nekem elállott szemem-szám. Ez az ember mindmostanig úgy irtózott a nyilvánosságtól, hogy nem ment volna végig a Váczi-utcán. És most a közélet terére lép?

Álmétkodva meredtem rá.

- Emlékszel még a párbajomra? kérdezte.

- Hogyne! a vampir szolgabíróval...

- Az, az...

A vampir szolgabíró egy egész közönséges, rendes három mázsás szolgabíró volt, aki alkotmányos választási visszaéléseket követett el. Egy lelkes *r. l.* e visszaélésekről alcímes tudósítást írt a lapnak, az én barátom pedig kommentár gyanánt hatalmas cicerót, melynek *A vampir* volt a címe. A 150 kilogrammos vampir elolvasván ezt a cikkelyt, sértve érezte magát, feljött Budapestre, vértelen pisztolypárbajt vívott a publicistával a czinkotai erdőben, aztán megebédelt a Szikszay egyik nagy üvegtáblája mögött, vett hat pár kesztyűt a feleségének és hazautazott. A könyomatos pedig közlötötte a szokott három sort és hat nevet, közte a Hentallerét is.

- Nos mi van ezzel a párbajjal? Abszolute nem értem, micsoda nexus van közte és a közélet között.

- Óriás nexus. Ez a párbaj a törvényszék elé került.

- Még mindig nem értem.

Barátom kissé szórakozottan és kissé büszkén mosolygott.

- A végtárgyaláson beszédet fogok mondani. Ez a beszéd lesz az én első személyes bemutatkozásom a nyilvánosság előtt s azt hiszem, nem vész el egész nyomtalanul. Azért kértelek ide, hogy hallgasd meg első vázlatát.

Azzal elővett a zsebéből egy természetes papiroscsomót és olvasni kezdett. Rosszul, förtelmesen rosszul olvasott, mint minden ember, aki nem ismerős a saját orgánumának csengésével. De azért láttam, hogy ez a dolgozat fényes essay. Benne volt minden: az alkotmány, a parlament, a választások, a becsület, a párbaj, az igazságszolgáltatás, a társadalom; és mindez egy tudós és geniális író hatalmas ereje szerint. A keskeny udvari ablak már fehéredett, én meg elszívtam minden szivaromat, mikor végére ért a fölolvadásnak.

- Nos? kérdezte nekimelegedve saját lángjától.

Megöleltem őt. Azt nem mondtam neki, hogy ez a beszéd a toll munkája, nem a nyelvé; értekezés, nem oráció; hiszen úgyis csak olvasni fogja a világ; de vajjon melyik újság nyomtathatja ki e teljes négy ívnyi munkának csak a negyedrészt is? Aztán kimentünk a Duna partjára, és a hetivásárosok szekerei között beledeklamáltuk a tavaszi hajnalba, hogy szép a dicsőség és a halhatatlanság.

Másnap este az én barátom megint bevonszolt engemet a kabinetba.

- Pajtás, mondta meglehetősen fanyar hangon, te nem voltál tegnap eléggé őszinte. De én érzem, mit mondtál volna, ha nem gyöngédkedsz. Az a beszéd igen hosszú, igen terjengős, igen doktriner volt. Csináltam helyette másikat. Hallgasd meg, kérlek alásan.

Ez a beszéd már csupán két ívre terjedt. Mikor a végére értünk, még csak a kakas kukorékolt lent az udvaron s az én szivarmuniciómból megmaradt két hírmondó. De azért ez a munkálat is igen jeles volt, összevont voltánál fogva tömöttebb, súlyosabb az elsőnél. Ismét összeöleltem az én zseniális barátomat és elmentünk egy éjjeli kávéházba, sör mellett értekezni arról a témáról, hogy milyen jeles dolog országos, nagy férfiúnak lenni, ha mellesleg nem éppen tökkel ütött az ember.

Harmadnap este ismét következett a kabinet s a beszéd új átdolgozása. Mert barátom megint elégedetlen volt magával és művével. Ez a harmadik, immár csak négy kolumnányi dolgozat és igen jeles volt. Én újra ölelkeztem, lelkesedtem, aztán éjfél után elmentünk aludni.

Negyednap és ötödnap nem történt semmi. Már azt hittem, hogy az én zseniális barátom belenyugodott operátumába és most minden reggel az újpesti Szúnyogszigeten tanulja fennszóval, némi taglejtéseket is gyakorolván.

De hatodik este megint be kellett költöznöm a kabinetba és hallottam a beszéd negyedik, immár egészen rövid textusát. Pompás volt ez is; valamint pompás volt az a még nyolc vagy tíz mindig új, mindig fogyó terjedelmű munkálat, melyet barátom hat hét alatt előttem felolvasott.

Végre elkövetkezett az a nap, mikor azt mondtuk, holnap lesz a végtárgyalás. Az én barátom még egyszer, utoljára bezárkózott velem a kabinetba és elmondta az immár végleges, visszavonhatatlanul végleges beszédet. Elmondta, nem olvasta többé. A hét héten át folyt olvasásuktól már egészen megbarátkozott saját hangjával. Neki bátorodott. Kieresztette orgánumát. Az udvari ablak táblái reszkettek. Szinte azt mondom, hogy igen jól beszélt. Hamis hangok mellett voltak őszinte akcentusai. Mámoros lett saját ékesszólásától, szerelmes lett saját igazmondásába. Aztán - bár a beszéd csak tíz percig tartott - fáradtan rogyott le a kerevetre. A kiabálás fölébresztette a kakast az udvaron. Ez a szárnyas basa nem rendelkezvén zsebórával, azt hitte, hogy hajnalodik és immár éberebb társai szólnak. Nagyot kukorékolt, kokinkínai nyelven. Én pedig megöleltem barátomat, nem is tudom már hányadszor.

Másnap a pestvidéki törvényszék előtt a szegény fiú igen halavány volt és alig érthető hangon mondta el generáliáit az elnök kérdéseire. Valamint oly igen tétovázva adta elő a kihívás és párbaj körülményeit is, mintha idegen nyelven beszélne. Ellenben a vampir - ki férfias

bátorságának bebizonyítása óta ötven kilóval gyarapodott - keményen felelgetett és a közvádoló, meg a prókátorok unalmaskodásai után a haragos kövér emberek vérmességével dörgött el egy csomó közhelyet az erkölcsi kényszerről és a becsületről. Ajkáról csak úgy hömpölygött a sok «azon» és «miszerint». Határozottan számár egy úriember lehetett a vampir. De beszédét a szlankaményi kormánypárt jelenlevő oszlopai megélték.

A törvényszék elnöke, minekutána a terem kiürítésével fenyegetődött, most az én barátomhoz fordult:

- A másodrendű vádlottnak szintén joga van személyesen előadni, amit védelmére szükségesnek tart. Kíván nyilatkozni?

Az én barátom fölállt, félszegen meghajtotta magát és egy kis habozás után azt mondta:

- Nem!

... Hogy a vampirt egy napi államfogházra ítélték, öt meg három napra, az már mellékes.

A megbízhatatlan.

- Nem él meg, mondta a madám Müller, mikor ez világra segítette.

Sőt még csak meg sem paskolta, hogy magához térjen ájulásából; ennyi fáradságra sem látszott érdemesnek a szegény.

A dajkája szánakozva nézett rá:

- Minek gyötörjem magamat veled, mikor úgy se viszi soká.

És nem táplálta őt kellőképpen. Mindazonáltal a fiú nem halt meg mindjárt, hanem csak hetven esztendő múlva.

*

Az anyja nem vett neki játékot, mint a többi gyermekének.

- Kár volna a kezébe egy krajcáros faló is, mert eltöri.

Ezt mondta. A kis fiú tehát csak az ingyen pókokkal játszott; legyeket adott nekik enni és soha nem történt, hogy elszakított volna egy pókhálószálat. De a pókok, akik mindenki mástól elfogadják a legyet, benne nem bíztak, sanda szemmel néztek rá a háló legszéléről s csak akkor nyúltak a jó pecsenyéhez, mikor az adományozó már eltakarodott onnan.

*

- Igazán nem tudom: érdemes-e iskolába küldeni ezt a kölyket! sóhajtott az apja. Előre látom, soha nem tanulja meg az ábécét.

A fiú azonban ismerte a betűket, mint bárki az iskolában. Ez érdeme, sajnos, örök titok maradt; mert a tanító, egy jószívű, hektikus ember, sejtette, hogy ez a szerencsétlen gyerek úgy sem tud semmit, hát nem olvastatott vele soha.

*

A nagymétába nem vette be egyik párt sem.

- Hogy miattad veszítsünk? Csak az kéne!

És elkergették. A boldogtalan Gergely ennek következtében maga labdázott és néha a templom keresztjéig ütötte föl a labdáját. Mire jött a harangozó és elkobozta tőle az ütőfát is, a labdát is:

- A keresztet akarod ledobni, te pogány?

*

A gimnáziumban azok közé a deákok közé tartozott, akiktől a tanárok félnek. Akiket csak mogorva, esős napokon, súlyos kártyaveszteségek után, legrosszabb kedvökben hívnak ki felelni; mert eleve meg vannak győződve, hogy úgy sem tud semmit. S mikor mégis mindenre megfelelt, azt mondták rá: «ma épp könnyű volt a lecke», és beírtak neki egy elégséget.

A nyolcadik osztályban a matheseos professzor, egy induktív módszert kedvelő úr, röviden elmagyarázta Newton kéttagú tételét, aztán egy kissé kételkedve az osztályhoz fordult:

- Akadna valaki, aki ezt szépen levezesse a táblán?

Mély csönd lett. Megszéppent az első eminens is. Ekkor fölállt Gergely.

- Mit akar? kérdezte a professzor. No csak menjen ki, úgy sincs itt magára szükség.

- Én nem akarok kimenni, felelt Gergely, hanem levezetem a tételt.

- No ha még maga is le tudja vezetni, nevetett a főtisztelendő úr, akkor hagyjuk az egészet, nem érdemes vesztegetni vele az időt.

*

- Móko ógorja gótono leni? förmedt rá gúnyosan a törzsorvos az asszentáló bizottság előtt, még azt sem tevén föl róla, hogy németül ért.

- Zu dienen, Herr Stabsarzt! felelt a legény.

A pléhgalléros úr kacagva vette le nyakáról a szalagot, hogy megmérje a mellkasát. És elálmélkodott, mikor látta, hogy az a hitvány mellkas teljes hat hüvelykkel szélesebb a minimumnál. Aztán végigtapogatta, a karját, a combját; és meggyőződött, hogy ez a véznaság csupa acélizomból van összekalapálva.

*

Háború lévén, Gergely egy ütközetben azt látta, hogy a kapitányát aprítja az ellenség. Odarohant, szúrta, lőtt, vágott és megmentette a kapitány urat.

- Arany medália dukál ennek a hősnek! szólt az ezredes. De ki az?

A hős ugyanis fölismerhetetlenné lett a vértől és a füsttől. Mosdatni kellett. Mikor kimosdatták és meglátszott, hogy ő a Gergely, az egész tábor elnevette magát:

- A Gergely! No akkor ezt ugyan mindenki megcselekedte volna!

- És a legénynek három gombja hiányzik! dörgött az ezredes. Huszonöt botot rá!

*

Elkövetkezően a béke, Gergely szerelmes lett a bánlaci református lelkipásztor leányába.

- Erzsike, én szeretem önt, mondta egy holdas estén.

Erzsike a szeme közé kacagott; a tiszteletes úr pedig másnap megszólította:

- Öcsém, értsük meg egymást. Ön teljesen megbízhatatlan ember léte, soha, de sohase bírna tisztességesen eltartani egy asszonyt. Kérem hát, kímélje meg a jövőben házamat becses látogatásaitól.

*

Volt Gergelynek egy gazdag nagynénje. A szegény fiú miatt, miért nem, szerette ezt a vén asszonyt és olykor eljárógatott hozzá.

- Tudom, miért jössz ! kiáltott rá mindig a néni. Azt kémeled, van-e még bennem egy csöpp élet. Mert a halálomat várod. De hiába várod, te gonosz. Mert én százezer forint vagyonomat mind az *Első hazai általános nemzetközi órakulcsgyár* részvényeibe fektettem s a részvényeket a Magyar Tudományos Akadémiára hagyom.

Az Első hazai általános nemzetközi órakulcsgyár azonban hirtelen megbukott s a néni pénze az utolsó fillérig odaveszett. Gergely ekkor magához vette a tisztos matrónát és úri módon, hűségesen eltartotta, élete kilencvenhetedik évében elkövetkezett haláláig. De a néni mégsem bízott a gonosz öcsben soha; az ételeket mindig kipróbálta macskáin; nem akarja-e őt megejteni ez a rossz ember. S mikor haldoklott, azt mondta, hogy méreg viszi a sírba.

*

Gergely harmincéves korában hivatalt akart vállalni.

- Minek nevezzük ki önt? szölt a hivatalfő kellemetlenül mosolyogva. Előre tudom, úgy se járna be soha a hivatalba, mert ön maga a pontatlanság. Különben ám legyen. Megkapja az állást, de csak azért, hogy bebizonyítsam, mily hamar elveszti; mert ön, kezem írását adom, nem fog bejárni a büróba.

Gergely harminckilenc évig nem mulasztott el egyetlen egy hivatalos órát sem, nem jött későn egyszer sem. De a negyvenedik esztendőben egy nap üres maradt a széke.

- Lám, megmondtam, hogy ez az ember sohasem fog bejárni! kiáltott a hivatalfő. És azt is tudom, hogy most majd színlelt betegséggel mentegézőzik!

A jó Gergely azonban nem mentegézőzött sehogyan sem, mert meghalt.

*

- Ej, be különös egy kadáver ez! dörmögött este a halottkém. Nekem úgy látszik, nem halt meg elég alaposan.

Aztán rázta, hallgatta, kopogtatta; végre pedig felhúzta a kesztyűjét:

- Egyelőre nem állítom ki a temetési engedélyt, mert ez az ember nagy mértékben gyanús.

*

Negyednap végre megbízott benne a doktor úr. Most már sietni kellett a temetéssel. Jöttek a gyászvitéztek és koporsóba tették Gergelyt. Az egyik elővett a zsebéből négy szeget és leszegezte a koporsó födelét. Ekkor a másik is elővett a zsebéből még két szeget és félig humorosan, félig babonásan - mert a temetős embereknek, tetszik tudni, megvan a maguk humorja és a maguk babonája - azt mondta a társának:

- Te, olyan furcsa képe volt ennek a halottnak. Én is leszegezem, nehogy holmi rossz tréfából éjfélnélkor visszajöjjön.

És leszegezte ő is. Pedig a szegény Gergelynek bizonyisten eszeágában sem volt a visszatérés, se éjfélnélkor, se máskor.

A dohányos.

Bilmez Ali vargalegény volt Egerben. Ez a «Bilmez» nem becsületes név, mint némelyek talán hiszik; hanem csúfolódás és - ha igaz a nyelvtudós urak állítása - nem egyéb, a magyar «bibasz» török eredetijénél.

Ez a jó Bilmez Ali a hedsra 1122-ik esztendejében, ramazán havának 13-ik napján délbe, egy pár szép sárga szattyánbőr sarut szállított Hasszán efendihez, az egri hodzsához. Minden varga bizalmas embere a háznak; ennél fogva Bilmez Ali is holmi előleges beüzengetések nélkül toppant a szentéletű férfiú szobájába.

És igen elálméklodott azon, amit ottan látott.

Az istenes Hasszán efendi a szájában tartott egy hosszú, vékony fát, melynek a vége égett és füstölgött.

Bilmez Ali ilyet még nem tapasztalt.

- Mit mívelsz, uram? kérdezte együgyűen csodálkozva.

- Csitt, te! kiáltott a pap ijedten és igyekezett az égő fát a háta mögé rejtetni. Iszom, fiam, iszom.

Bilmez Ali most még jobban bámult.

- Iszol, uram? Hogyan hissem azt néked, ha mondod is? Hiszen böjtszaka vagy most, és napszállatig nem iszik semmi igazhívő.

- De én füstöt iszom, fiam! magyarázta a hodzsa. Böjtben csak folyadékot nem szabad inni. Ital a füst? Lehet hordóba húzni, pohárba tölteni? Füstöt inni nem vétek, mert a füst csak keserű levegő.

Bilmez Ali elméjében lassan működni kezdett a logika.

- Keserű? Hát akkor minek iszod, uram?

- Mert édes, fiam.

Ez a paradoxon már megoldhatatlan volt annak a szegény kis logikának. És növekedett a nagy rejtelem, mikor Hasszán efendi így szólott:

- Hanem te Ali, ha valakinek elmondod, hogy én füstöt iszom, a poklok fenekére fogsz jutni és örökké három elefánt trombitáland a gyomrodban.

Bilmez Ali megijedt e biztatásra; de mégis azt mondta:

- Hallgatok, uram, ha nekem is adsz egy kis innivaló füstöt.

Mire a hodzsa adott Bilmez Alinak egy rossz kis csibukot és fél okka dohányt.

*

Mikor Bilmez Ali először ivott füstöt, azt hitte, hogy immár mostan trombitál a három elefánt a gyomrában. És erősen igyekezett ezeket az alkalmatlan elefántokat eltávoztatni onnan. De méltóztatik tudni, hogy a füstivás a sátán dolga; aki egyszer megpróbálja, megpróbálja másszor is, míg végre édes lesz a keserű.

Egy nap síppal-dobbal hirdették ki Eger piacán a basa telláljai, hogy halálnak halálával hal meg, aki dohányos, vagyis füstöt iszik.

És íme, most látszik meg annak a dolognak az igazi nagy sátánsága; Bilmez Ali csak mostan kezdte tapasztalni, hogy a keserű füstnél nincsen édesebb a világon.

Bíz ő itta a füstöt azontúl is. És ő vala az első, aki e nagy bűnben találtatott.

Fölvitték a várba, a basa elébe. A nagyságos úr kurta processzust csinált.

- Vigyétek, mondta a poroszlóknak. Teljesedjék be rajta a törvény.

A basa divánjában ült hodzsa Hasszán efendi is. Akitől a gonosztevő a csibukot, meg a fél okka dohányt kapta. De vajjon nem mondta meg Bilmez Ali: «Hallgatok, uram, ha nekem is adsz egy kis inni való füstöt». Bilmez Ali ezt megmondta, tehát hallgatott; és nem szólt akkor sem, mikor maga a hodzsa is egyet bólíntott:

- Helyes az ítélet, nagyságos basa uram.

*

A cigány hóhérok elsőbben átszúrták a csibuk szárát a Bilmez Ali orra cimpáján; majd felültették a boldogtalant egy számárra háttal, és kantárszár gyanánt kezébe adták a számár farkát, így hurcolták aztán végig a szegényt Eger utcáin háromszor. Végre a nagy piacon leszállították a számárról, fölvitték a vérpadra és kerékbe törték.

Négy cigány nehezkedett a mázsás kerékre; úgy hengerítették át a két lába szárán meg a combján. Ennekutána következett a két karja lent és fönt: összesen négy gördítés. Ötödikszer a szegény Bilmez Ali szívéen robogott keresztül a véres kerék.

És Bilihez Ali, a dohányos, meghalálozott. De nem szólt, mert hiszen megmondta hodzsa Hasszán efendinek: «Hallgatok, uram, ha nekem is adsz egy kis innivaló füstöt».

*

Minekutána a dohányos tagjai három napig valának a kerékre fonva, elrettentő például: alkonyodás órájában jövének a pecérek és elföldelték a kivégzettet az akasztódomb alatt.

Mikor pedig az egri müezzinek belekiáltották az éjszakába az utolsó imádságot, két angyal érkezett a sírhoz. Az egyik fekete volt, a másik fehér. Az egyik fölszállott; a másik leszállott oda. És mind a kettő tanakodva ült meg a hanton.

- Kedves pajtás úr, szólalt meg végre hosszú hallgatás után a fehér angyal, az ördög tud eligazodni ennek a Bilmez Alinak a dolgán.

- De még az se, válaszolt a fekete angyal, mert lám, én ördög vagyok és mégse tudom, mitévők legyünk vele. Én viszem el őt, vagy kegyelmed?

- Ez a bökkenő! Érett megfontolás után mindazonáltal azt volnék mondandó, hogy mégis csak a pajtás úr fogja neki pártját, mert hiszen kerékbe törték őt s a kerék alól mindenki a pokolba szokott jutni.

- Úgy van, tekintetes úr. De az a nagy feneség van a dologban, hogy Bilmez Ali hodzsa Hasszán efenditől kapta a dohányt; tulajdon azért szenvedett keserves halált, amit hodzsa Hasszán efendi minden nap tízszer cselekszik; szóval Bilmez Ali nem rosszabb a papnál, nekünk pedig odalent olyan ember nem kell.

- De nekünk sem az égben... Különben mit gyötrődünk itt sokat? Terjesszük az ügyet Allah elébe; ő majd tudja, hogyan kell a dolgot elintézni.

... Sajnos, maga Allah sem tudott kellőképpen eligazodni. Igen soká simogatta szép hosszú, ősz szakálát, töprenkedvén. Végre azt mondta:

- Ej, rakjátok bele a Bilmez Alit az első számú mennyországba.

Ez az első mennyország a hét égnek legalsó emelete. Kellemetes egy hely, csak az a baja, hogy nem tudni, milyen. Se sötét, se világos; se hideg, se meleg; se szomorú, se víg; se jó, se rossz; se unalmas, se mulatságos. Az, ami az irodalomban Lindau Pál, - hogy magyar nevet ne említsek. És nem történik benne semmi. A ma olyan, aminő volt a tegnapi, s a holnap olyan, aminő a ma.

Bilmez Ali harmadfélszáz esztendeig lakott ezen a helyen. Egy nap új lakó költözött az első mennyországba. Ez mégis valami kis esemény ottan. Az idvezültek körülfojták a vendéget:

- Mi vagy?

- Én borostyánkő-esztergályos voltam Konstantinápolyban, a Valide dsámi mellett.

A többiek beérték ezzel a válasszal. A folytonos egyhangúság, tetszik tudni, bizonyos apathiába ringatja az embert és minden iránt csökken az érdeklődése. Bilmez Ali azonban - hogy, hogy nem? - tovább kíváncsiskodott:

- És mit esztergáltál a borostyánkőből?

- Csibukszopókákat, apám.

- Csibukszopókákat? Micsoda szerszám az?

- Füstöt inni való.

Bilmez Ali meghökkent.

- Hát isznak még füstöt az emberek odalent? Nem volt nekik elég az én szomorú példám? És hányan szűrják át az orra cimpáján a pipaszárat? Hányat hurcolnak meg számon? Hányat törnek kerékbe?

A borostyánkő-esztergályos, kinek Kehribárdsi Mehemed volt a neve, igen álmétkodott ezeknek hallatára.

- Uram, nem egészen értem a kérdéseidet, hát nem tudok felelni, szólott. De azt mondhatom, hogy a világon szörnyű nagy mértékben isszák az emberek a füstöt és aligha vetem el a sulykot, ha azt állítom, hogy minden esztendőben milliomszor milliomm okka dohány fogy el a föld hátán.

- És nem törnek kerékbe senkit?

- Miért?

- A füstivásért.

- Dehogy törnek. Sőt az országok urai azokat szeretnék elpusztítani, akik hidegszájuak; mert a dohányfogyasztás a szultánok legnagyobb jövedelme, íme a mi nagyurunk már tíz esztendeje abból él, hogy a monopóliumot eladta ezeröttszáz esztendőre a franciáknak.

Ezt a beszédet meg a Bilmez Ali nem értette egészen. De homályos, együgyű elméjében mégis föltámadt a jognak ereje.

Hangos szózáttal kiáltott fel Allahhoz a hetedik égbe:

- Uram, velem nagy igazságtalanság történt. Engemet huszonegy éves koromban kerékbe törtek, amiért füstöt ittam. Holott íme az egész világ füstöt iszik. A te nevedre mondom, uram, hogy ez nem járja!

Allah, ki immár jó ideje maga is erősen dohányzott, röstelkedve intett egy piros bugyogós szerecsen angyalkának, hogy vigye a csibukot a trón mögé. (Aznap nem volt több felhő az égen.) És földézte az ő fényes színe elejébe a Bilmez Alit.

- Fiam, monda nékie kegyesen, ellened csakugyan nagyot vétettek az emberek. De ami megtörtént, az megtörtént. Hogyan szolgáltatassak neked igazságot? Föl akarsz ide jönni a hetedik égbe?

- Uram, szólott a Bilmez Ali, szíves engedelmeddel ráérek én arra később is. Mondám neked az imént, hogy én huszonegy esztendőskoromban haltam meg. Te viszont a te prófétád, Mohamed által megtanítál bennünket arra, hogy az ember élete, ha se hosszú, se rövid, harminckét esztendő. Én azt a tizenegy évet kérem vissza, amihez még jussom van. Vagyis ez idő szerint nem akarok fölszállani a hetedik égbe, hanem szeretnék lebecsátkozni a földre.

Allah föltolta homlokán a nagy nehéz turbánt és szemöldöke a patyolat után csúszott.

- Bajos dolog ez, fiam, szörnyen bajos dolog! monda, akkorát sóhajtva, hogy a szakála is rezgett bele. Amit te tőlem kívánsz, az a metempsychose dolgai közé tartozik; én pedig, mint igazhívó létedre tudhatod, nem foglalkozom lélekvándoroltatással. De rajtad valóban akkora igazságtalanság esett meg, hogy méltán követelhetsz olyan elégtételt, aminőt magad akarsz. Úgyed iratait tehát kedvező véleményezéssel átteszem, veled együtt, az indiai istenekhez, akik, remélem, mindent el fognak követni a maguk részéről, hogy elég tétessék az igazságnak.

*

Brahma, Visnu és Siva átvizsgálván a Bilmez Ali kázusát, egyet gondolt, aztán elmosolyodott. És abban a pillanatban a szegény török legény individuális léte megszűnt. De Habana szigetén, Manrique A. Lopez ültetvényében, langyos, ezüst gőzöket ringató éjszakán, kibújt a földből egy zsenge dohánypalánta.

A tudósok tudatlanok. Épp az ellenkezőjét hirdeti az igaznak. A növény érez. Sőt egyebet se tesz, csak érez. Egész alkata csupa ideg. Minden sejtjében rezegnek a világ impressziói. Érzéke annyi van, mint nekünk; ha nem több. De az érzékeknek nincsenek határai: a szín, az illat, a zamat, a hang, az érintés valamennyiben egyszerre támaszt izgalmat. És ez az öntudatlan élet édes.

A kis palánta boldogan érezte a déli nap aranyos melegét, a tropikus esők lágy zuhogását, a fehérzubbonyos szerecsen napszámosok énekét; és mikor fölserdült: a szerelem kékjét, mely virágaiban remegett. Fájt neki, mikor virágait leszakították; és fájt neki a halál is. Mert nem tudta, hogy dicsőség vár reá a halálban: szivar lesz, főséges szivar, valódi Carvajalos, aminőt csak a Degré novellahősei szíváltak.

*

A szivarból füst lett. A füstből atomok a levegőben. Láthatatlanok és súlytalanok. Alkalmasak arra, hogy vándoroljanak egyik organizmusból a másikba, míg végre letelepszenek valahol, ahol a körülmények a legkedvezőbbek. Az atomok ezeket a legkedvezőbb körülményeket Kovács Istvánban, az egri cisztercita-főgimnázium második iskolás deákjában találták meg egy nyári délután.

Nem bolygatom többet a tudományt. Úgyis annyi bolondot beszéltem már össze egyhuzamban, hogy minden okos embert meggyőzhettem tudós voltomról. Nem részletezem hát, hogy az atomok hogyan rendezkedtek össze Kovács István agyában predestinációs erővé. Csak azt említem, hogy Kovács István még azon a délután vett egy csomó Dráma-cigarettát és rágyújtott a licium-bokorban.

Neki is csakhamar három elefánt trombitált a gyomrában, mint egykoron a szegény Bilmez Alinak. És ugyanekkor elétoppant valahonnan egy kegyetlen cisztercita, aki tüstént arra érezte indítva magát, hogy Kovács Istvánnak kiporozza a bugyogóját. De a javíthatatlan Kovács István azontúl is csak folytatta tilos experimentumait, hogy miképpen válik a keserű édessé.

Sőt a gyalázatos Dráma-cigarettáról áttért a tűrhetőbb Hungáriára, majd a Kirre és végül a Szultán-flórra. Sajnos, rajta kapták valamennyi kísérletén; és a Szultán-flór fölfedezésekor kicsapták a gimnáziumból.

Ura atyja, jómódú hevesi földbirtokos, stiftbe adta az istentelent. Kovács István e kellemetlen intézmény bajait ugyancsak dohányfüsttel igyekezett enyhíteni, amiért sok része volt a dunkliban. De végre mégis huszárhadnagy lett belőle s ekkor már senki sem szólt bele a szivarozásába.

Kovács István mindig a legfinomabb Upmanokat és Bockokat szívta. Csodálatos természeti törvény, hogy ez a két nyugatindiai cég valami titkos nexusban áll az épernayi nagy pezsgős firmákkal, de sőt a budapesti bérkocsis-ipartársulattal is. Aki Upmant és Bockot szív, szükségképpen Mummot iszik és mindig oly sietős dolgai vannak, hogy kénytelen szüntelenül fiakkeren járni.

Érthetőbb ama jeles habanai dohánytermesztők rejtelmes összeköttetése a kairói Dsanaklisz-testvérekkel, akik a világtörténet legkiválóbb cigarettacsinálói. A Dsanaklisz-testvérek gyártmányait igen kedvelik szép fehérchselédek is. És itt találok meg a logikai kapcsát annak, hogy Kovács István bolondult a szép fehérchselédekért, akik a Dsanaklisz-testvérek cigarettáit szívják; sőt olykor azokért is, akik egyáltalán nem szívnak semmit.

Mindez némi költekezéssel járt. A szükséges készpénzről eleinte az öreg úr gondoskodott Heves vármegyében; később pedig Hunyady Mór. De hiába, elkövetkezett az az idő is, mikor a készpénzről már nem gondoskodott senki és ekkor Kovács István hadnagy huszonkét eszten-dős korában föbe lőtte magát.

Legénye berohant a puffanásra. A bronztálca szélén egy félig elszítt vastag Upman-flór volt és kemény, fehér hamvából még mindig átlátszó, kék füst karikázott az ég felé.

*

- Itt vagyok, uram, szólt a Bilmez Ali, Allah trónja elé borulva.

A jó flegmatikus török isten szánakozón pillantott rá és szép fehér bajuszát ketté simítván a mennyei csibuk borostyánkő-szopókájával, ígyen ítelt igazságosan:

- Fiam, a Kiszmet, a kérlelhetetlen sors, mely ellen én sem rugódozhatok, arra rendelt téged, hogy mindig a dohány legyen a veszted. Emberi törvények szerint most már igazán a pokolba kellene jutnod. De én, dohányos létemre, föl tudom fogni tragikumodat és ezennel beiktatlak téged a hetedik mennyországba.

Azzal intett a mindenható. És legott előrepült két kis pirosszárnyú szerezsen angyal. Az egyik tömött gyémántcsibukot hozott, a másik aranycsipővasban rózsaszín parazsat.

A Bilmez Ali pedig végigheveredett egy puha fehérselem felhőkereveten és rágyújtott.

A mindentudó.

Ha budapesti lakos tetszik lenni, akkor bizonyosan méltóztatott ismerni a főtisztelendő urat. Mert nagy alak volt a boldogult. Ki nem látta őt a Vámház-körútról az Elked felé bicegni, vállán az örökös szürke plaiddel, kezében esernyőjével és borzas cilinderével! (Mert kalapot csak akkor tett ősz tüskés fejére, ha legalább is balták estek az égből.) A kékesvörös, uborkaorrú, sánta főtisztelendő úr körül igazi legendák keringtek. Az utcán mindig hangos megjegyzések kísérték. Némelyek azt mondták rá: «Ni itt megy a vén huncfut svarcgelb pap, aki a nájgebájbeli mártirokat a veszthelyre kísérte». Mások: «Ez az a derék magyar lelkiatya, aki gróf Batthyány Lajosnak becsempészte a kést, mellyel a vértanú összevagdalta a nyakát, hogy a bitó gyalázata elől meneküljön».

A főtisztelendő úr mindezt nem hallotta; mert siket volt. De ha hallotta volna, sem törődött volna vele, mert nem volt igaz sem az egyik, sem a másik. Igen keveset lelkipásztorkodott ő világlétében és még kevesebbet gyóntatott, mert mindig nagyot hallott és csak a kiabáló bűnöst értette volna meg. A bűnösök pedig sutognak. A főtisztelendő úr hosszú életét privatizálva töltötte el. Igen gazdag pesti patricius-család fia lévén, módjában volt életéből fél századot teljesen a tudománynak és a spriccernek szentelni.

A tudomány és a spriccer ő benne oki összefüggésben egyesültek. Tudománya kizárólag a spriccer révén szólalt meg; és a spriccer fogyasztására viszont a tudomány indította őt. A főtisztelendő úr leülvén az Elked valamelyik asztala mellé, a rövidebb lábát általvetette a hosszabbikon, állát a tenyerébe támasztotta és megitta az első, a második, a harmadik spriccert. És hallgatott, mint egy hindu fakir. A negyedik és ötödik spriccer között azonban már kezdett belőle kifelé kívánczolni a rengeteg sok tudomány. Megszólalt. Hangja, melyet maga nem hallott, ablakrengető fagótharsogás volt. Az avatlatlanok rettenve pillantottak föl tányérjokról; aztán mosolyogtak, mert ez a szörnyű orgánus még elképzelhetetlen Kraxelhuber-dialektusban is szólalt meg.

Én most mindjárt beszéltetni fogom a főtisztelendő urat. De a gyöngébbek mulatsága végett nem írom át szavait erre a náthás nyelvre, mert nekem sohasem jutott eszembe, hogy nevessek az ő rossz magyarságán. Sőt úgyszólván észre sem vettem, hogy milyen rettentő módon beszél. És azt hiszem, többnyire németül értekeztünk.

- Miről akar tudni? kérdezte tőlem vagy más valami ismerősétől, aki épp közelében ült. Mi kell önnek? História, paleontológia, anatómia? Botanika, geológia, filozófia? Arisztoteles? Kant? Fichte? Schelling? Hegel? Schopenhauer? Purgstaller? Demokritosz? Az atomokról beszéljek vagy a végtelenségről? Vagy talán arra kíváncsi ön: hogyan keletkeztek az emberi nyelvek? Tessék megmondani, melyik tudomány érdekli; mert én foglalkozom valamennyivel és tudok mindent.

- Nagy szó ez, főtisztelendő úr! ordítottam a fülébe lehető halkkal, mikor először vitakoztunk.

- Nagy szó? fagótozott az öreg. (Franc, spriccert!) Ellenkezőleg: csekélység. Én mindent tudok. Mindent. Elmondjam önnek, mi a minden?... Elmondjam, elejétől végig? Gyerekség. Ezt mind tudnia kell a művelt embereknek... Tessék hallgatni...

Most már elcsendesedett és mosolygott az egész vendéglő. Franc, az előkelő borfi, némi zavarral hozta a spriccert. A főtisztelendő úr jókorát húzott belőle, aztán immár egészen sötétké orrára tette a mutatóujját, mint aki fontos dolog mondására készül és minden szótagot megnyomva, elkezdett harsogni:

- A tapasztalati tudományok, ahány van, csupa megfigyelés, meg csupa szisztematika. A megfigyelés még hagyján; elvégre azért van szemünk, hogy lássunk. Haj, de mit lát két szem vagy millió szem? Először is bizonyos, hogy nem a valóságot látja. Másodszor rettenetesen keveset lát. Amit Arisztoteles óta máig látott, gyermekes csekélység. Nem ismerjük teljesen a fűszálnak egyetlen egy sejtjét sem. Minden mikroszkópiumunk presbyops; minden csillagásztubusunk myops... *Das Ding an sich?* Azt kiáltja ön a fülembe, hogy a *Ding an sichet* nem lehet megismerni?... Hát bolondnak vél engemet? Ki beszél a *Ding an sichről*? Tüstént a Leopoldifeldre kell vinni, akinek még olyasmin is jár az esze, hogy a *Ding an sichet* is jó volna megismernünk. Ez a koldus, aki Rothschild szeretne lenni. Hohó, beszéljünk egyelőre csak arról, hogy koldusság helyett milyen jó volna évi háromszáz forint jövedelem. Én elengedek minden szubtilitást, minden behatóbb ismeretet... Épp csak a legegyszerűbb dolgokból kérnék egy csipetnyit. Például olyasmit, hogy tudjuk, miért, miképp mozdul a kezünk...

És mozdította a kezét a spriccer felé. És ki is itta a spriccert. Aztán megharagudott.

- A szisztematika? recsegett olyan hangon, hogy a vacsorálók elfeledték továbbbrágni a falatot. A szisztematika? Franc, spriccert! Neveket adni a dolgoknak és aztán kategóriákat csinálni? (... Közeledünk a filozófia felé...) Hát az, kérem, egy csöppet sem komolyabb dolog a bélyeggyűjtésnél. És éppen úgy nincs se eleje, se vége, mint a bélyeggyűjtésnek. Az egyik azt mondja, hogy ismer húszezer faj ilyen vagy olyan bogarat; s a nevüket is tudja. A másik, később, már harmincezer ismer és új nevet, új családi címet ad valamennyinek. Jön a harmadik, új számmal, új vagy módosított nevekkkel és csoportosításokkal. De az a bogárnemzetiség, ha tudományos revueket olvasna, mosolyogva pödrené a bajuszát az efféle tudományon... Mert kategóriát csinálni a hülye gyerek is tud; kedve szerint rakja sorba a kavicsot: ez vörös, ez fehér; ez kicsi, ez nagy. Ha ezt ő cselekszi: játék, de ha akadémiai tag cselekszi: hallatlan vívmány.

A főtisztelendő úr most már igazán haragos volt és miután egy hajtásra kiitta a spriccert, ellökte magától a poharat, melyet a mosolygó Feri azonnal a söntés felé vitt, hogy teli hozza.

- A geológia? A világnak kevés mesterembere nézhet egymás szemébe olyan auguri mosolygással, mint a geológus. Igen könnyű megbosszantani őket ezzel az egyszerű kérdéssel: «Tessék megmondani, mi van a lábunk alatt?» A tudós urak erre megfelelnek holmi görög nevekkkel, melyekre mindenféle rétegeket kereszteltek, - mert ők is csak kategóriákat csinálnak. Egyéb bizonyosat nem tudnak. A hangya jobban ismeri a maga zsombikját, mint mi, emberek, a mi bolygócsillagunkat fönt és lent. Fejünk fölött van a levegőég óceánja. Meddig hatoltunk föl bele? Körülbelül addig, ameddig legmagasabb hegyeink csúcsa ér. Nyolcezer-egynéhány száz méterig. A léghajósok se mehettek följebb. És méltóztatik tudni, mekkora ez a szédületes távolság fölfelé, ez a netovább? A régi lóverseny tértől az óbudai hajógyárig. Körülbelül ugyanennyit ismerünk a tengerek mélységéből. A föld legmélyebb horpadásai voltaképp csak a legmagasabb hegyek negatívjai. Az Óceán-fenek világával csak egy szál zsinag köt bennünket össze; nem látunk egyebet belőle, mint amit a véletlenség felhoz onnan; nem tudunk egyebet, mint amit a sűrűségmérő és a thermometer mutat. Ez azonban sok, csodálatosan sok, ha összevetjük azzal, amit magából a földből ismerünk. Földünk féltengelye mintegy 6,356.000 méter. Ebből ismerünk 1273 métert. Ennyi a Berlin mellett levő sperenbergi artézikút mélysége. A Foncière-palotától a Múcsarnokig. A túkarcolás a piros tojás héján ehhez képest szédítő örvény.

A főtisztelendő úr most egy kicsit nyugodtabban vette be spriccerét.

- A tapasztalati tudományok csekélységét mutatja az is, hogy nincs az a felnőtt és iskola-végzett ember, aki fél év alatt ne ismerhessen meg bármely szakot a végeredményeiben. A tudósok persze azt mondják, hogy ez bolond beszéd; hiszen egy-egy egész élet sem elég arra. Igazuk van, ha a részletekről szólnak. Csakhogy a részleteknek nincs se eleje, se vége! A megfigyelések száma légió, minden nap új adatot hoz elő; ezért sült bolond, aki azt állítja, hogy ő mindent ismer, amit eddig kiderítettek. Míg az ember megiszik egy spricert - (itt megmutatta a főtisztelendő úr, milyen rövid ez az időköz) - új megfigyelés történhetik Braziliában vagy a Fidzsi-szigeteken. Ignoráns valaki, amíg azt is nem tudja? Nem. Mert folytonosan ignoráns volt és az is marad örökké. Mert még az összes rezultátumok ismerete is ignorancia... Feri, noch einen G'spritzt'n, aber ohne Syphon...

E közbevetés után a főtisztelendő úr egy kicsit megpihent és három ujjával föltámasztotta az állát, mint mikor még csak az első pohár mellett búslakodik. De aztán hirtelen felrobbant, mint a bomba és már nem fagót, hanem egy óriás bombardon recsegésével harsogtatta:

- A filozófia! Svindli! Ez a legnagyobb és legszemtelenebb kategória-csinálás; definíciók, melyeknek minden szavát megint csak defineálni kellene, aztán ezeket a definíciókat is mind szavankint defineálni és így in infinitum, mert...

Gyula, a főpincér most a főtisztelendő úr füléhez hajolt:

- Kérem, ne méltóztassék akadályozni az üzletet.

Valóban megakadt már az egész üzlet. Nem evett, nem ivott többé senki. A söntésnél meg húsz cselédleány vihogott; a nagy komédiára ott feledkeztek, kezökben a sörös kancsóval. Sőt az utcáról kíváncsi fejek kukucskáltak be a függönyök felett: mi a manó, atléták vannak az Elkedben és becsületbeli ügyeket készítenek elő?

- Zahlen, mondta a főtisztelendő úr egy megpirongatott gyermek félig szégyenkező, félig kérő hangján.

Aztán fogta borzas cilinderét, esernyőjét, szürke plaidjét és kibicegett a Várház-körútra, a háza felé. Komikus fejének szürke tüskéire rásütött a szép májusi holdvilág; az átlátszó, mély kék égen csillagok raja sziporkázott.

A főtisztelendő úr pedig megállt magában és esernyőjével kettőt-hármat suhintott, olyanformán, mintha előtte hancurozó kölyköket akarna elriasztani. És egy utolsó, nagy harsanat tört ki kebléből:

- Niksz!

A kálvinista templom ekhója hűségesen helyben hagyta:

- Niksz!

Erre aztán az öreg megnyugodva csöngetett be háza kapuján.

A gőzférfiu.

A gőzférfiu idekint a polgári életben a szokásnak és rendnek minden tekintetben megfelelő, becsületes és semmiképpen sem érdekes ember. Szóval abszolúte nem alkalmas arra, hogy valaha újság íródjék róla. Anyától születik, asszonyt vészen el feleségül és ágyban hal meg. Hivatalában ritkán viszi följobb ezerkétszáz forintnál. Az asztaltársaságokban sohasem kerül bele a választmányba. Ha valamely statisztikai számításból ilyes szám kerül ki: 7,564.301, az a végső 1 bizonyosan nem ő, mert ő bent van a milliommok között. A gőzférfiu a legnagyobb általánosság. Neve Mindenki József, ő a németek *normalmensch* néven ismeretes ideálja: se kicsi, se nagy; se kövér, se sovány; se szőke, se barna; se öreg, se fiatal; se víg, se szomorú; se okos, se ostoba; - de azért legfontosabb az emberi társadalomban, mert ő a többség.

Ez a jámbor, színtelen és észrevehetetlen alak azonban rögtön fontossá, érdekessé és kimagaslóvá válik, mikor elérkezik az óra, hogy gyakorolja azt az egyetlen dolgot, amelyben ő jeles, nevezetes, sőt utolérhetetlen.

Ez az egyetlen dolog pedig a gőzfürdőben való fürdés.

Gyarló elmék azt hiszik, hogy ez ugyan nem valami nagy mesterség, mert mindenki ért hozzá. Holott az tévedés, rettenetes nagy tévedés. A gőzfürdőben való fürdés tudomány és művészet, filozófia és virtuózság. Velezületett tehetség és szorgalmas gyakorlás kell hozzá. Némi-képpen hasonlatos a billiárdozáshoz. De sokkal magasabb dolog, mert a gőzfürdésben a paccer még több, mint a billiárdozásban.

Ezt igen jól tudja a gőzférfiu és épp ezért bizonyos tisztelettel viseltetik saját képességei iránt. Mikor a fürdés napja közeledik, kezd önmagának imponálni, mert érzi, hogy ő nagy ember. Csöndes, nyugodt méltósággal vonul végig az utcákon és megbocsátón, jóakarón pillant a szegény halandókra, akik nem is sejtik, hogy ő kicsoda.

Az utolsó estén nem fekszik le. Mert elmélet és gyakorlat egyaránt tanítja, hogy a gőzfürdő csak úgy lehet tökéletes, ha némi bágyadtság és álmoság előzi meg. Tudatlan, durva emberek ezt a két kelléket rendszerint lumpolással szerzik meg. A gőzférfiu azonban csak leül a Fiumekávéházba és ott virraszt hajnali négy óráig egy kis tea mellett, végigolvassván minden fővárosi és vidéki lapot, valamint a *Budapesti Lakásjegyzék* egész kötetét. A pincérek már tudják, hogy Mindenki úr ma gőzfürdőbe megy és bizonyos gyöngédséggel szolgálják ki őt. Hozzájárul a principális is és kissé tartózkodva kérdezi:

- Gőzfürdőbe? Gőzfürdőbe?

Mire a gőzférfiu szerényen, de önérzettel felel:

- Gőzfürdőbe!

És a principális úgy tekint rá, mint egy Munkácsyra, aki épp festeni készül, vagy egy világhírű színészre, aki előadás előtt utólszor jelenik meg a közönséges földi emberek között. A gőzférfiu aztán, mikor az óra négyet mutat, nagy méltósággal fizet és oly ünnepi léptekkel, mintha processzióra indulna, nekivág az éjszakának. Gyalog megy át Budára. Annyi nyugodt öntudat, sőt fenség sugárzik ki személyéből, hogy a lánchídi vámosok nem mernek vele gorombáskodni, mikor húszast vált; a nyelvetlen kőoroszlán pedig megcsóválja a farkát, mikor elhalad mellette.

A gőzfürdő pénztáránál az álmos kisasszony mosolyogva üdvözlöi őt, a szerdai nap rendes legelső vendégét. A gőzférfiu pedig leereszkedően, bizalmas nyájassággal mondja:

- Jó reggelt, nagysád. Kérem a *jegyemet!*

A *jegyemet* szóban az *emen* van a hangsúly s e két betüből a tulajdonjog erős érzete, az ősiség kevélysége szól. És ez a szótag uralkodik aztán egész fürdésén végig. Mikor belép az öltözőbe, azaz hogy vetkezőbe, azt kiáltja a hajlongó szolgáltnak: «István, a kötényemet! János, a kabinomat!» Mert neki, a szokás jogánál fogva megvan a maga köténye, kabinja, szappana, spongyája és lepedője, amely ugyan mindenkié; de ő mégis úgy tekinti, mintha csakis az övé volna.

Pont öt órakor a gőzférfit már benn ül az ő forró medencéjében. A párolgó víztükör fölött akkor még nem pirosanak a főtt ráknál véresebb, gutaütéses arcok, a kupola ekhója még nem veri vissza kísértetes szavával a víz loccsanását és a beszédet. Egyedül van a nagy ember és oly fönséggel uralkodik a medencén, mint egy Neptun. De az igazat megvallva, még nincs elemében. Neki közönség kell. Tapasztalatlan, tudatlan emberek, akik csodálják tapasztaltságát és tudományát. Mikor aztán két-három vendéggel népesül meg a medence, a gőzférfit kezdi végigprodukálni az ő ritka mutatványait. Átússza a medencét, víz alatt, háromszor, oda és vissza. A publikum ámul, mert rendes halandó le se bír bukni a pogány meleg víz alá. Aztán teljes fél percig tótágast áll a medence közepén. Mikor ismét fölszínre kerül, úgy tesz, mintha ez a dolog igen közönséges história lenne; és a világért sem veszi észre az őt környékező bámulatot. Kivívja a publikum álmélkodását azzal is, hogy teljes egy óráig ül a harmincnégyfokos vízben. S mikor végre a gőzkamara felé indul (előbb keresztülmenvén a nagyterem minden zuhanyán), tisztelet és bizonyos kimagyarázhatatlan ragaszkodás kíséri mindenki részéről.

Ez a hősiség varázsa.

Pedig igazi hősisége csak a gőzkamarában kezdődik. Ebben a ködös, szürke pokolban, ahol a bőrt izzó hőség perzseli, ahol a tüdőbe fájó fojtogatással tódul be a milliomm meleg vízparány, a gőzférfit rendíthetetlen bátorságának és nyugalmanak adja jelét. Természetesen a legfelső lépcsőfokra mászik föl, ahol a fürdő megépítése óta ő kivüle nem járt halandó. Nagy műértelemmel leföcskendi a deszkapadot, a fejére tesz egy kucsmagombaformájú hidegvizes spongyát és édesdeden nyúlik végig a nedves deszkán. De csakhamar fölriaszja a kötelesség. Lentről fuldokló köhögést, száraz csuklást hall. Hahó, ezek a tapasztalatlan kezdők! És azon a hangon osztja tanácsait, amelyen viharban parancsol a hajóskapitány:

- Nyugodtan kell lélekzeni!... Nem kell megijedni!... Egy korty vizet!... Leopold, Leopold! Hideg spongyát annak az úrnak... Csak bátorság, uraim, bátorság!

A köhögők és csuklók félénk tisztelettel hallgatják a felülről jövő szózatot. A gőzférfit pedig a nemesen teljesített kötelesség érzetével nyújtózik el és élvezzi a lassú megfőzés gyönyörűségét.

A dörzsölő-kamarába már egész hírnév kíséri őt; és egész nézőközönség állja körül a padot, amelyen ő ama kék úszónadrágos Herkules tenyerei alá szolgáltatja magát. Mások könyörögnek e rettenetes vasgyúrónak, hogy ne olyan nagyon. A gőzférfit ellenben mindig gyöngének ítéli a dögönyözést és a gúny fegyvereivel ösztökéli a hiúságában sértett óriást:

- No Kristóf, maga már nem a régi! Vagy attól fél, hogy üvegből vagyok? No lássuk, mit tud még, Kristóf!

Kristóf felbőszül. Mint a mord bika, előreszegett nyakkal indul a padon fekvő emberi tésztaalaknak és gyömöszöli, gyúrja, dagasztja veszett haragjában a szappanos daróccal. A gőzférfitnek ropog minden porcikája, de azért meg se nyikkan és olykor még felkiált:

- Jobban, Kristóf, csak jobban!

És a csatában a gőzférfitü győz, mert a Góliát végre lihegve dől ki. A közönség szinte tapsolni szeretne a hősnek, ki szerényen önteti végig magát egy pár sajtár vízzel, aztán a langyos medencét keresi föl.

Itt, a hűvös kupola alatt, a tiszta, kellemesen mérsékelt vízben társalgásba elegyedik csodáló kísérőivel és a sok közül egyet mindig különösen kitüntet. Ez az egy mód nélkül örvend a kegynek, amelyben őt ily ritka ember részesíti. Ha tudná, szegény, hogy a gőzférfitü álnokul cselt hány neki és ki akarja használni tapasztalatlanságát!

A gőzférfitü ugyanis kicsalja a jámbor áldozatot a hideg zuhanyok termébe és ott kísértetbe viszi a boldogtalant, hogy végigpróbálja ezt a sok ismeretlen, sötét szerkezetet, amelyek, mint a nürnbergi torturás pince kínzóeszközei rémlenek a homályban. A delikvens az első jeges zuhatag alól esze nélkül, jajgatva menekül ki. A gőzférfitü azonban most már zsarnoki erővel nyomja le egy lyukas székre, mely alattomos hideg sugarait a föld alól nyilalja föl. A szegény ember szökni akar, de ahova csak a lábát teszi, alulról és fölülről dermesztő, éles víz lövi meg. Kétségbeesésében nekiront egy ajtónak és becsapja maga után. Jó helyre került! Ez a zuhanyszekrény, amelyben ezermilliom apró jégnyil módjára pattog elő a fagyos permeteg és nem irgalmaz az ember bőrén egy négyszögcentiméternyi foltnak sem. Az áldozat kapálódzik és üvöltöz. A gőzférfitü pedig kint gonosz mosolygással forgatja a csapot, hogy a szerkezet kiadja minden erejét. Végre vacogva, kéken kerül elő a szegény megkínzott. Hóhérja bizalmasan veregeti meg a vállát. Ez érintésre az áldozat felugrik a levegőbe, mintha a fejével akarná kiütni a boltozatot. A bizalmasan veregető kézben ugyanis benne volt a villamos drót nedves spongyavége. A gőzférfitü mód nélkül gyönyörködik a sikerült tréfában és kiereszti körmei közül a jámbort, ki futva menekül ki az öltözőbe.

Delet harangoznak, mire a gőzférfitü kikerül a fürdőből. Mert ő természetesen végigélvezte mind a negyven zuhanyt (van több, melynek nyitját csak ő ismeri), végighűsködte a jeges medencéket, megszabadult tyúkszemeitől, megborotválkozott és egy verset aludt kabinjában. Kilépve a hétköznapi, rendes világba, kevélyen tekint végig a mindenségen és triumfust járó imperátor büszkeségével lép a sörházba:

- Miska, a pörköltömet!

Piszkos József.

Piszkos József - csak a gyöngébbek kedvéért mondom - sörház; Budapest legrégebb sörháza. Éktelen neve különben pusztán rossz fordításból ered. Megalapítóját az ötvenes évekbeli gonosz német nyelvek schmutzig jelzővel illették, amiért takarékos, jó gazda volt és fogához verte a garast, hogy majdan saját háromemeletes sarokházában hunyhassa le szemét, amint meg is cselekedte. E kétértelmű német szó helytelen megmagyarosítása teremtette meg a hazug Piszkos József nevet. Mert József igen akkurátus, tiszta ember volt és sörháza mindmáig maga a példás tisztaság. Én még ismertem az érdekes, derék férfiút, akihez nagy remiszenciák fűződtek, mert a márciusi napokban ő volt a Pilvax-kávéház markörje. Haláláig emlékezett *Herr von Petőfire*, akit fölöttébb tisztelt, mert sohasem élt hitellel, de egyszersmind le is nézett, mert a biliárdban csak *paccer*-számba ment. Egyéb emléke, egyéb tudomása nem vala *Herr von Petőfitől* és meg nem foghatta, hogy még húsz-harminc év múlva is mennyi vendége emlegeti előtte ezt a jó, szolid, fiatal urat, aki már nem lakik Pesten.

A sörház a revolúció után nyílt meg a Belváros legszűkebb, legsötétebb utcájában, ahol ma is van. Példátlan sikerét és népszerűségét, az én lélekbúvárlatom szerint, csakis a sötétségnek köszöni. A sör és a sötétség két atyafi gyermekek. A bor, ez a könnyelmű ital, egészen más természetű. Verőfényes lugas, fehér asztal, nóta, muzsika kell hozzá és nem is ízlik, ha nap-sugár nem esik a csillogó pohárba. A sör ellenben komoly nedű. Hívei hallgatag, megállapodott emberek, akik jámbor kedvtelésüknek áldozván, szeretnek meghúzódni egy csöndes, homályos sarokba és kőkancsóból isszák az árpalét, melynek a világosság annyira ellensége, hogy meg is rontja. Ez a bolthajtásos, alacsony két kis szoba, ahova déli verőn sem süt a nap, minthacsak sörháznak épült volna. Nincs benne semmi fényes, csak épp a hordó csapja. Az igazi, hivatásszerű sörivókat még ez az egy világító pont is bántja. Ezért behúzódnak a kis udvari szobába, ahova csak egyetlen szűk ablakon szűrődik be a ködös derengés. Örök alkonyat van itt. Az avatatlan mindig azt várja, hogy mikor gyújtják meg már a gázt. Holott a szobácska legfőbb virtusa épp ez a folytonos szürkület. Mikor estefelé fellobban a sötétségnél a láng, általános «fizetek!» kiáltás hallatszik belülről, és pedig szinte a méltatlankodás hangján. A törzsvendégek menekülnek a kellemetlen, idegen elem: a világosság elől. És egynéhány perc alatt kiürül a kis szoba. Aznap nem lehet többé sört inni benne.

Idők, korszakok, események, divatok nyomtalanul viharzottak el Piszkos József fölött. Ma is olyan, mint amilyen negyvenhárom év előtt volt. Az ember nehéz pántokkal megvasalt fekete bőrszékeken ül, sörös kancsója ónnal bevont asztalon áll, akárcsak a brémai városháza pincéjében. A falak ódon sötétbarnára vannak mázolva, növelni a csalódást, hogy ez a sörház már egynéhány száz esztendő. Csalódás? Van is arra szükség! Ez a kis, sötét kuckó csakugyan szörnyen, megbotránkoztatóan régi; és mód nélkül vén benne minden. A vörösszakálú, hórihorgas csaposlegényt, aki minden félórán más hordót vet az ászokra, XVI. századbéli német Gambrius-képekről ismerem: az apácafejedelemszöngyű Matild kisasszony Luther kora óta szüntelenül harmincéves és a landsknechtektől is épp oly fagyos hangon kérdezte, mint tőlünk: «Még egy pohárral?»... Piszkos József az örök jelen, vagyis inkább az örök múlt. Ezért szeret oda járni a sok öreg ember, aki kikopott ebből a mai világból és szeret meglapulni ebben a zugolyban, ahol minden régi, csak épp a sör friss.

Istenem, kiket nem látok én itt! Valóságos nappali kísértetekkel népes délutánonként a hátsó szobácska. Szinte keresem hosszú tubákszín kabátjukon, százgalléros köpönyegükön a hant homokját, mikor némán, mozdulatlanul ülnek a kancsókcal megrakott hosszú ónasztal körül és sápadt, kopasz fejükre, nagy fehér bajuszukra ráborul a fakó homály. Hol, merre jönnek,

miként gyülekeznek oda? A kéményen röpködnek be vagy a pince feketeségéből bukkannak föl? Mert az utcán nem találkozom velük soha. S amint a kályha mellett meghúzódva, loppal nézem őket, szememnek az a káprázatja támad, hogy ezek a csudálatos vén emberek pusztá árnyékok, ruhájuk pókháló és mellükön át látszik az öreg karszék faragott háta. Aztán lassankint úgy rémlik nekem, hogy ismerőseim vannak közöttük. Álmodtam velük vagy kis gyermekkoromban láttam őket? Nem tudom. De szinte félek tőlük, mint egy rossz álmotól, mint egy gonosz emléktől. És megújul bennem egy didergős, sejtelmes érzés, amely egykor, valaha régen, már végigborzongatott.

Az este, mikor nehéz léptektől kongott a folyosó, aztán úgy megrázták a csengetyűt, hogy szinte beleszakadt a drótja. És idegen, német emberek jöttek lakásunkba, esőtől lucskos katonaköponyekben, föltett sipkával és kemény, vastag hangon mondtak valamit a szüleimnek, amit én nem értettem. Az anyám, nagyanyám, néném elhalaványodott. Az apám nevetett, mintha szörnyen mulatna ezen a dolgon; de a két szemöldöke között megjelent egy mély redő, amelyet addig sose láttam. És sírva fakadtam. A jövevények közül egynek lakatformára volt nyírva a bajusza és a szakála; és aransujtásos sipkát viselt. Ő lehetett a fő ember, mert ő beszélt legtöbbet, lehangosabban, leggorombábban és az apám neki adott át egy csomó kulcsot. Az idegenek aztán végigkutattak minden szobát, még az én kis zöldhálós ágyam fiókját is kihúzták és turkáltak a falovak, cinkatonák, bábuk között. Végre az íróasztal rekeszeiből kihalásztak egy csomó írást, össze-vissza kötözték feketesárga madzaggal, nagy vörös pecsétet ütöttek rá; s ekkor az apámnak mondott valamit a lakatképű ember. Anyám görcsösen szorította ajkához a keszkenőjét és szeme olyan tágra nyílt, mintha bámulna. Én még jobban sírtam. Apám megcirógatott és nevetve nyúlt a felöltője, kalapja után. Majd hirtelen elbúcsúzott tőlünk - soha oly hirtelen, mint akkor - és a lakatképű ember oldalán kisietett. Csakhamar kocsik robogtak lent. A zaj nemsokára elhallult s egyedül az őszi eső zuhogása hallatszott. Mi pedig mindnyájan zokogtunk. Azután soká nem láttam az apámat. És nagyon megörültem, mikor a Károly-kaszárnya börtönéből küldött nekem egy kis barna fakést, amelyet ő faragott. De éjszakánként mindig azzal a csúnya lakatképű emberrel álmodtam és félttem tőle.

És félek most is, mikor a nagy ón-asztal mellett látom. Pedig épp harminckét esztendővel vagyok öregebb. És az a furcsa, mérges lakat már nem fekete, mint egykor, hanem fehér. Sőt igen szelid lakat lett. Olyan alázatosan, olyan siralmasan érintkezik a söröskancsó szélével és alig moccan, mikor nagynéha megszólal. Most is németül szól és azon panaszkodik az őrnagy úrnak, hogy köszvénye van. Az őrnagy úr hosszú, szikár ember és oly mereven ül székén, mintha törekeny üvegből volna a háta gerince. Roppant nagy, szétálló, ősz bajusza, melyet a hozzáfésült szakállal tódott meg, szinte a két válláig ér. A boldogult Haynau találta ki ezt a divatot. Alkalmassá azért, hogy annál hatásosabb legyen, mikor e fenyegető szörerdőből dörög ki az auditori szózat: «Száz botot a kutyára!», vagy: «*Zum Tode durch den Strang!*» Az őrnagy-hadbíró úr mostanság, ha minden sátoros ünnepen egyszer kinyitja a száját, az okszerű kanári madár tenyésztés dolgairól értekezik a mellette ülő penzionátus kapitánnyal és zenekedvelő lévén, csöndesen örvendez magában, ha az udvaron megszólal a zongorakintorna.

Táblabírói tajtékpipát szorongat megmaradt kevés foga között egy hegyesre pödrött, feketére festett bajuszú kis magyar úri ember, aki még mindig a hatvanas évek karniol-gombú atilláját, ezüstsarkantyús csizmáját viseli. A neve - én is tudom - Chewthewrthewky (de eadem) Ignác, a titulusa «tanácsos úr». Kemény hazafi. Egy jótát sem enged a meggyőződéséből. 1849-ben mint császári biztos működött az orosz táborban, az ötvenes években kormánytanácsosi ranggal az adóbehajtás körül buzgólkodott. Beütvén az alkotmány, nyugalomba lépett, de azért nem vonult vissza a közpályától. Ha a várban követválasztás van, a nevét minden felhíváson olvasom. Nem tartozik az ellenzékhez. Igen tekintélyes polgár és háztulajdonos. De

nagy változás esett rajta. Előkelő születésén kívül fényes karrierjét, magas rangját annak köszönte, hogy «erélyes» ember volt. Ennek az erélynek, mely egykor vármegyéket rettegтетett meg, nyoma sincsen többé. A tanácsos úr úgy megpuhult, hogy még a pohár sörét is lágy, fuvola-hangon kéri és nem meri fölemelni tiltakozó szavát, ha a sós kifli kemény.

E megváltozott emberek között egy van, aki nem változott meg; e komoly emberek között egy van, aki mindig mosolyog; e hallgatag emberek között egy van, a ki mindig beszél; és ez az egy Potvora úr. Mozgékony, gömbölyű, pirosposzsgás, tüskés, ősz hajú kis férfi. Épp ilyen lehetett, épp így debacchálhatott, épp így gesztikulálhatott most harminc-negyven esztendeje. Tud mindent, ismer mindenkit, járt mindenütt, ért minden nyelven. Hogy kicsoda, micsoda legyen ő kegyelme, vagy miféle tudományt, mesterséget űzött valaha, arra nézve nem szolgálhat felvilágosítással senki. Potvora úr csak a Potvora úr. Egyéb biztos tudomás nincsen róla. Szüntelen anekdotáz és emlékezőtehetsége csodálatos lehet, mert minden történetét ilyenformán kezdi: «1859 november 3-án, szerdai napon, este hét órakor bementem a milánói *Aquila nera* kávéházba és azt mondtam a Pipponak: Egy pohár rozsólist!» De míg a nyelve pörög és egymásra halmozza a tömérdek sok nevet, számot, a virginia füstjén keresztül és a homályban is látom, hogy kis szürke szeme makacsul rám néz. Azaz jobban mondva: érzem e tekintet szúrását, mely olyan sajgó hidegséget kelt bennem, mint a vékony gyilokpenge döfése. S ugyanekkor az az erős meggyőződésem támad, hogy ez az ember csak azért fecseg ennyit és ilyen hangosan, hogy azalatt bámulatosan gyakorlott füllel kihallgassa a másik szobában folyó halk beszédet. Három jókedvű temetésrendező értekezik, kezében a *stehglaszal* a söntés mellett, aligha országos fontosságú dolgokról. Potvora úr azonban a szokás embere és úgy látszik, sajnálná is, ha kellő gyakorlat híján csökkenne ritka szép tehetsége. Mindig ő távozik elsőben, mert folyton sietős dolgai vannak és különben is Budán lakik. Vállára kanyarítja galléros, sötétkék köpönyegét és - merre, merre nem - eltűnik a kis szobából.

Az alkonyat egyre szürkébb. A szűk, mély udvar ablaka már csak egy keresztfákkal átszelt ködfolt a falon. Az ónasztal körül némaság uralkodik s a sötétség lassan elföd mindent. Egy láthatatlan kéz megzörgeti a kancsóval az ónbádogot. A kísértetiesen fehér kötényű Matild kisasszony besuhan és tarsolyába szedi a szokott mennyiségű krajcárokat a szokott mennyiségű sörökért. Valami sietséget, valami aggodalmas gyorsaságot lehet észrevenni a fizetésben. Közeledik a lámpagyújtás ideje... Az átjáróház udvarán egy vargainas szalad át és hogy ne fázzék olyan cudarul, torka szakadtából danolja: «*Kossuth Lajos azt üzente, elfogyott a regementje...*» A kaucsuk-kámzsás rendőr meg csak áll a kapu előtt és oda se néz neki. Ottkint új világ van... Bent pedig kavarnak, tünedeznek a vén árnyékok.

Végigsercen a falon a gyújtó és kéken, pattogva, sípolva lobban föl a cső végén a gázláng. A kis szobában nincs többé egy lélek sem s a kisasszony leszedi az asztalról az üres kancsókat.

A szép Borbála.

(Ne tessék este olvasni!)

Volt nekem egy sápadt jóbarátom; hívták Boldizsárnak, telegráfus-mesterséget űzött, titkon drámákat írt és lappangó tudóvészben szenvedett. Egyike vala ama jó barátoknak, akiket az ember minden ötödik esztendőben egyszer lát. És mikor találkozik vele az utcán, szörnyen örül a szerencsének, kérdezősködik egészségi állapotáról, elmondja, hogy «haj, bizony vénülünk!», aztán elbúcsúzik tőle megint öt esztendőre.

Ebben a rendes periódusban egyszer megint utamba akadt Boldizsár. Kellőképpen örülvén a szerencsének, épp az egészségre szándékoztam áttérni, mikor egyszerre azt mondja az én sápadt jóbarátom:

- Hej, ha tudnád, milyen nagy bajom van nekem!

Már ráállt a szám, hogy részvevően tudakozódjak, mikor rémülve láttam, hogy az én sápadt jóbarátom kabátjának arra a tájkára mutat, ahol az ember a pénztárcáját hordozza. Épp példálódzni akartam, hogy magam is ritka súlyos napokat élek, midőn a szegény Boldizsár felvilágosított:

- Szerelmes vagyok.

A becsületes fiú ugyanis a szívére mutatott volt. De én - méltóztatik tudni - igen könnyen tévesztem össze a jobbot és a balt; ebből támadt nyomorult gyanúm.

- Hisz az nem baj! mondtam megkönnyebbülve és derülten.

- Egy gyönyörű szép özvegyasszonyba vagyok szerelmes, sóhajtott az én sápadt jóbarátom.

- Annál jobb.

- És azt veszem észre, hogy ő sem idegenkedik tőlem.

- Az meg épp a legjobb.

- Jaj, dehogy az. Van egy rettenetes nagy baj. Borbálának - ez az ő neve - olyan foglalkozása van, amelyet én nem tűrhetek.

- Mi a patvar?

- Iszonyú egy foglalkozás. Borzadok tőle.

Egy kis habozás után lehető gyöngéden azt kérdeztem:

-

Az én sápadt jóbarátom felcsattant:

- Hova gondolsz? Maga a tisztesség és becsület. De mégis iszonyú mesterség az.

- A pokolba, csak nem hóhér özvegye ő nagysága?

Boldizsár elmosolyodott erre az ostoba ötletre, aztán lassú, kimért, szinte ünnepies hangon monda:

- Nem az, hanem temetésrendező-intézettulajdonos. Én meg gyűlölöm a halált.

Önkéntelenül felpillantottam és láttam, hogy egynéhány lépésre nagy fekete cégtábla ezüst betűi világítanak elénk.

- Isten veled, édes barátom, szólt Boldizsár, mélyet sóhajtva. Én megérkeztem. Ma ozsonnára vagyok hozzá hivatalos.

Azzal besietett a boltba. Cudar kíváncsi fráter vagyok. Meg nem állhattam, hogy végig ne sétáljak egynéhányszor a gyászjelentésekkel teliraggatott kirakatüvegek előtt és ne pillantsak be a regényes szerelem e fészkébe.

A homályos bolt legvilágosabb helyén, az ajtó mellett, ült Borbála, a szép, elefántcsontszín arcú barna asszony, és egy fehér habos selyem szemfödélt szegett sebesen járó tűvel. Egyszerű, fekete ruhájában oly józanul korrekt, oly apácásan takaros volt, mint egy angol kórházi ápolóné. Lehajtotta érdekes, melankolikus fejét a selyemre és rejtelmes mosolygásban félig nyílt ajakkal varrt, oly gyorsan, mintha félne, hogy elkésik. Lábánál egy nagy papirosskatulya hevert, teli csinált mirtusz-koszorúkkal. Egy másik kartonban pókhálószerű, szürkeszalagos halottas-ingek. Mellette fehér selyem-párnák, arany- és ezüstcsipkés leplek, koronaformára összefont viaszvirágok, érclevelű koszorúk; hátrább pedig, szép rendben sorakozva egymás mellé és egymás fölé, a koporsók: a büszke sötét bronzalkotmányoktól kezdve a bádoggal veretes, sárgára mázolt fáig. Itt-ott temetői kereszttek, amelyeknek a táblájára még nincsen írva semmi. És kék papirosban száz kiló számra a viaszgyertyák és fáklyák. A falon fekete rámakba foglalt, vörös-kék, aranyos-ezüstös nagy nemesi címerek és gondosan festett akvarellek, amelyek két-, négy- és hatfogatú halottaskocsikat ábrázolnak, vagy szürke-, vagy szöglovakkal.

A bolt közepén pedig, két kecskelábra téve, állt egy remekül fényezett, nagy, fekete nyitott koporsó; a belseje végig fehér selyem; olyan tiszta, kívánatos fehér selyem, hogy az ember szinte szeretne belefeküdni.

Az én sápadt jóbarátom, Boldizsár, emellett a koporsó mellett ült egy olyanforma ezüstrojtos, alacsony kis fekete állványon, aminőre a szenteltvíztartót szokták tenni a ravatalnál. Ülhetett volna ugyan székre is; de tudja Isten, elegánsabb, ha az ember hanyag otthonossággal valami olyan bútordarabra telepszik, amely nincsen ülésre predesztinálva. Meg aztán meg is akarta mutatni, hogy nem borzad. És csevegett a szép Borbálával. A titokzatos mosolygása érdekes asszony föl se emelte a fejét a varrásról; úgy felelgetett neki. Csak akkor nézett rá, fölvetve csodálatosan hosszú pilláit, mikor néha elszakadt a selyem s új csimbókot kellett rá vetni. De ilyenkor nem mosolygott.

Vagy harmadszor haladván el a bolt előtt, láttam, hogy leghátul, az embermagasságú ezüstös gyertyatartók között, egy vén szobaleányforma alak mutatkozik, kávéházi ibrikeket és csészéket hozva tálcán, süteményeskosárral egyetemben.

Az uzsonna... Brrr!

Hirtelen befordultam a másik utcába.

*

Sápadt jó barátommal, Boldizsárral, azontúl minden szokás és rend ellenére az öt éves cikluson belül is találkoztam, még pedig gyakran.

Bolondul szerelmes volt a szép Borbálába. Oly bolondul, hogy még a féltékenység szimptomái is mutatkoztak rajta. Egy nap színpadi intrikus ijesztő fintorgásával toppant elém:

- Barátom, boldogtalan vagyok!... Ismered azt a nagyszakálú, paszomántos, magas portást, aki mindig a halottas házak kapuja előtt áll, ezüstgombos pálcával?

- Ekkora városban van olyan legalább harminc.

- Nem, nem; én azt az egyet értem, akinek olyan nőhódító képe van...
- Ugyan eredj, te balgató. Csak nem hiszed, hogy a szép asszony olyan szolgáló emberrel...
- Barátom, az a nyomorult a polgári életben veteránrezendes; és tudhatod, hogy a nők bomlanak minden uniformisért!

Mondá és elrohant.

*

Mikor újra és újra találkoztam vele, szívének sebei begyógyultak. Boldog volt, de napról-napra halványabb lett. Mentől kevésbé kellett epednie, annál cudarabban hatalmasodott el rajta ez az oktalan, ostoba sápadtság. Már pedig teljességgel nem vala neki oka epedni, mert az újságok is közölték, hogy Joó Boldizsár m. kir. távirótiszt e napokban jegyezte el özvegy Nahrobek Mátyásné Fehér Borbála úrnőt, városunk egyik legelőkelőbb üzlettulajdonosát.

Mód nélkül, gáládul sárgult a szegény fiú képe. De azért mindig oly vidám volt, aminő azelőtt soha. Csakhogy a vidámsága olyan különös fajta volt, aminőt én eddig nem tapasztaltam három világrészben.

- Pompás, pompás! kiáltott egy nap a kezét dörzsölve. Ilyen összetalálkozás! A fiatal Cheörszárky gróf meghal tüdőgyulladásban; az öreg Cheörszárky gróf egy-két órával azelőtt lóhalálában nyargal hozzá, hogy még életben találja... A kocsi felfordul, az öreg három helyen töri el a háta gerincét... Az eredmény természetesen rögtönös... Borbála ilyenkor oly vidám!

Majd egy csodálatos, derült filozófiai rendszert kezdett fejtegetni. Maga alkotta meg ezt az új iskolát. Nevet nem adott neki, de én úgy merném hívni: a halál epikurizmusa.

- Bolondok, marhák az emberek! mondta. Ezreket költenek egy-egy flórenci, mennyezetes, kárpitós nyoszolyára. És ugyan meddig használják? Legföljebb húsz, harminc évig. Aztán átfeküsznek egy másik ágyba, amellyel bezzeg nem törődtek annyit, mint a másikkal. Kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, mint hogy milyen lesz majd az új ágy stílusa, milyen a derékalja, a vánkosa és a takarója. Holott ezt az ágyat nem húsz-harminc esztendeig nyomják, hanem ezer évszázadig, ameddig tudniillik az oxidálódás porrá nem morzsolja az ércet. Szépen, kényelmesen, komforttal eltemetődni roppant kellemes érzés. A legmegnyugtatóbb dolog a világon. És költői is... Szerintem a leggyönyörűbb két ének a *Circumdederunt* és az *In paradisum deducant te angeli*. Hát nem örvendetes a tudat, hogy az egyházi zene e két remekét pompás férfikar művészien zengi el fölöttünk? Viszont nem rettentő-e arra gondolni, hogy temetésünkön e főséges kórusokat idétlen kornyikálók szentségtelenítik meg?

Nagy köhögés jött rá. Vékony, hegyes ádámcsutkájú nyakán lüktetve dagadtak ki az erek. De csakhamar megtörülte verejtékes homlokát és szinte szerelmes lágyságú hangon beszélt tovább:

- Hát a koporsó!... Jó, szolid, erős, mint egy Wertheim-szekrény; nem könnyen horpadó... Bent pedig vastag, tömött lószörderekalj, simán letüzdelt fehér selyem lepedő, puha, pelyhes atlaszvánkós és habnál könnyebb indiai fátyol szemfödél! Benneteket laikusokat gyakran becsapnak: a derekaljat gyaluforgáccsal tömik meg, a vánkost kóccal; a lepedő shirting, a szemfödél durva organtin... De akinek szerető és mesteri kéz veti meg az ágyát!... Valóban nincs nálam szerencsésebb ember... Borbála angyal! Igaz, mához három hétre lesz az esküvőm. Remélem, megtisztelsz bennünket?

*

Két héttel azután volt az én sápadt jó barátom temetése. Gyönyörű temetés... Rég láttam olyat. Ezüstoszlopos, üveg kocsi, hat fehér ló, püspöksüveges pap, az Opera és Népszínház egyesített férfikara, fekete Zrínyi Miklósoknak öltöztetett nagyszakálú, szomorú vitézek, akik e jeles alkalom tiszteletére még nagyobb szakállal és még szomorúbban vitték a bádogtá-nyéros viaszgyertyákat, mint máskor. A koporsó pedig tiszta bronz, gyönyörű szép... le sem tudom írni, milyen gyönyörű szép. A két gyászfullajtárral pompázó, szíjakon himbáló fekete hintóban a szép Borbála ült, sötét fátylak és szövetek fellegébe temetkezve. Csak fehér zsebkendője világított ki az éjszakából, ő volt a temetés legnagyobb dísze, mert ilyen, valóban korrekt sirató asszony nem minden bokorban terem.

Az igazság kedvéért azonban ne feledjük az alpakagombú pálcás portást sem, aki két felől le-
begtetve remek Mózes-szakállát, hódító pillantással, délcegen haladt a menet élén, ezüstrojtos bakkancsában.

Becsületbíróság.

Felső-Daróczi és Ér-Semjéni Tibold Miklós cs. és kir. huszárfőhadnagy, cs. kir. kamarás, füstszagú ködös novemberi este érkezett a kisvárosba, ahol még sohasem volt. Nem tudom, micsoda ügyben kellett oda mennie. Már a vasútnál nagy feltűnést keltett elegáns, sudár alakja és aransujtásos bekecse. Az állomási tisztviselőség hölgyei mind az ablakhoz tódultak és konstatálták, hogy a jövevény igen érdekes ember és alkalmasint kitűnő táncos. A szenzáció aztán végigszaladt az egész városon, mikor Tibold Miklós nyitott bérkocsin az előkelő *Vörös ökör* vendégfogadóba hajtattott. Fölöttébb nagy vala a megilletődés a kávéházban is, ahol a főhadnagy szilvóriumízű konyakot ivott és tegnapelőtti lapokat olvasott, míg szobáját befűtötték. Egy igen zajos veszekedésű tarokkparti hirtelen elcsöndesedett, mert mind a négy játékos figyelme az új vendégre irányzódott; Gizike kisasszony meg a kasszában eltört egy likőrös poharat, úgy rajta feledkezett a szeme a nyalka tiszt szép, hosszú, szőke bajuszán.

Tibold Miklós aztán fölment a szobájába, átöltözött és hogy elűzze a multheti árendás-pipákból maradt dohosságot, rágyújtott egy jó szivarra és épp végig akart heveredni a kályha mellett a zöld ripszdivánon, mikor kopogtattak.

Két úriember lépett be, feketekabátosan, kesztyűsen, mereven tartva kezében a kalapot.

Az egyik magas, sovány, szőke göndörhajú legény volt, megbocsáthatatlan nagyságú mancsé-tákat viselt és bálrendezői meghajlással, igen folyékonyan és gömbölydeden mondá:

- Engedje meg főhadnagy úr, hogy bemutassam magamat: Likvirinyi Gusztáv gyógyszerész vagyok.

A másik úr, alacsony, zömök, kopasz, barna ember, szintén meghajtotta magát:

- Anda László ügyvéd.

A tiszt leültette vendégeit és megkérdezte, hogy mivel szolgálhat. A gyógyszerész felelt, fölöttébb pergő nyelven és folyvást köszörűkő módjára forgatva keze közt a kalapot.

- Nagy szívességet jöttünk kérni főhadnagy úrtól... azaz méltóságodtól (igazította meg magát kissé megzavarodva, mikor Tibold fölkel, hogy szivar után nyúljon és atilláján megcsillant a kamarási paszománt). Azt a nagy szívességet, hogy becsületbírói tisztet kegyeskedjék elvállalni. Felünk: Kerek István aljegyző és Geédy Aladár ügyvédjelölt úr között rég húzódó lovagias ügy folyik és mi felünket addig nem engedhetjük megverekedni Geédy Aladár úrral, míg becsületbíróság nem mondja ki ez úr párbajképességét.

Tibold Miklós nem szerette a pörrel kapcsolatos duellumokat és kedvetlenül rágta a szivarát.

- Miért épp engemet akarnak az urak ebbe a dologba avatni? Én ügyeimet jöttem ide elintézni és kérdés: ki fogja-e futni az időm?

Likvirinyi Gusztáv egyre gyorsabban forgatta a kalapot:

- Nem volt kihez folyamodnunk. Ha méltóságod nem érkezik ide ma este és nem értesülünk jöttéről, valóban megakadtunk volna, mert negyedik becsületbíró nincs. Aki volt, hirtelen megbetegedett. Az elnök Tischlerffy nyugalmazott őrnagy úr lesz... Már megválasztották. A többi három becsületbíró doktor Kiss főorvos, Petrák földbirtokos és Gálnay városi tanácsos... Igen kérjük méltóságodat, szíveskedjék elvállalni a bírói tisztet...

- Az egész tárgyalás nyilván igen gyorsan fog végződni... holnap reggel nyolc órakor, - szólt közbe az ügyvéd.

A gyógyszerész pedig folytatta:

- Az eset röviden az, hogy...

Tibold Miklós a szavába vágott:

- Bocsánat, de nekem az a szokásom, hogy előleges információkat nem fogadok el ilyen esetben egyik fél részéről sem. A becsületbíró előtt szava van minden segédnek. Ott elmondhatják, amit jónak vélnék. Most azonban nincs helye semmi pertraktációnak.

Likvirinyi Gusztáv egy kicsit elszégyelte magát, de azért szavait és kalapját egyaránt kerekdeden pörgetve, mondá:

- Méltóságod e nyilatkozatából azt látom, hogy szíveskedik kérésünket teljesíteni. Nekünk tehát most nincs többé más kötelességünk, mint forró köszönetet mondani a felünk és magunk nevében.

- Holnap reggel háromnegyed nyolckor... - monda az ügyvéd.

- El fogunk jönni méltóságodért és elvisszük az őrnagy úr lakására.

A főhadnagy úr kezét szorított a hajlongó urakkal, kikísérte őket a küszöb elé, aztán megtágítva atillája egy-két gombját, lefeküdt a zöld ripszdivánra és elgondolta magában, hogy a vidék csak sohse lehet ilyen elposványodott afférek nélkül.

Egyszerre nagy ruhasuhogás és sebes léptek hallatszottak a folyosón. Az ajtón hirtelen egyet koppantott egy kéz és rögtön le is nyomta a kilincset. Mire Tibold Miklós felugrott és bekapcsolta atilláját, már előtte állt egy szép, nagy szőke leány és tágra nyitott szemmel, oly meghökkenve nézett rá, mintha elvétette volna az ajtót és nem azt látná, akit keresett. A főhadnagy is azt hitte, hogy a csinos vendég eltévedt. Kissé zavart és mosolygó pillantással várta a helyzet tisztázását. A leány nem szólt, csak lihegett. Arca égett a sietségtől, orrcimpái tágak voltak, mint szaladóé, akinek sok levegő kell. Aztán ajkához emelte karmantyúját, melybe zsebkendője volt dugva és száraz, akadozó hangon kérdezte:

- Tibold főhadnagy úr?

A katonatiszt meghajolt és halkán összehendítette a sarkantyúját. Ez ösztönszerű mozdulat közben pedig hirtelen végigvillant az elméjén az az igen természetes és jámbor kérdés, hogy vajjon mit akarhat tőle ez a váratlan vendég? Minden más agyban holmi kaland gondolata fordult volna meg. De Tibold Miklós, mint az igen szőke és igen erős emberek többnyire, ártatlan lélek volt. Csaknem együgyűen meglepődött és kíváncsi arccal nézett a jövevényre.

A leány újra megszólalt. Gyorsan, rekedten, el-elfulladva beszélt, és úgy tétovázott, mint a hebegő, aki keresgél a szavak között: hogy melyiket bírja majd legkönnyebben kimondani.

- Én Boglár Margit vagyok... Azért jöttem ide, mert én vagyok a Geédy Aladár unokahúga és menyasszonya.

A főhadnagynak úgy rémlett, hogy már hallotta valamikor ezt a nevet. Csak az nem jutott eszébe, hogy az imént a két úrtól hallotta; nevek dolgában gyöngé memóriája volt. Még erősebben kérdő pillantást vetett a lányra. Az meg egyre jobban akadozva folytatta:

- A Geédy Aladáré, akinek a becsülete fölött a főhadnagy úr holnap reggel bíraskodni fog.

Tibold Miklóst mint egy kellemetlen, ideges borzongás futotta végig a ferde helyzet érzése. Ez a teremtés informálni és könyörögni jött hozzá! Melegség csapott arcába; elpirult a gondolattól, hogy ő ilyen dologba keveredett.

- Nagysád, - szólt merev hangon, - én erről a tárgyról senkivel a világon nem értekezhetek.

A leány melléből zokogás fakadt föl:

- Tudom én azt, tudom én azt! De mikor az ő életéről van szó... Meg kell engemet hallgatnia!

A katonatiszt hátralépett:

- Ismétlem, hogy nekem erről a dologról nem szabad hallanom, legkevésbé egy nőtől, és ha nagysád folytatja, kénytelen leszek távozni innen.

A leány az ajtó elé szökött s ugyanazzal a nagy mozdulattal letérdelt a szőnyegre; és karmantyúját a levegőben rázva, kétségbeesett, dühös akarattal beszélt:

- Nem, nem bocsátom ki a főhadnagy urat, míg meg nem hallgatott... Meg fog engemet hallgatni! Kötelessége meghallgatni! Mert én nem hagyom mindnyájunkat elveszni. Tudom, micsoda rettenetes vádat emelnek holnap Aladár ellen. És én meg akarom önt győzni, hogy nem igaz, amit majd rá mondanak! Azt fogják rá, hogy tolvaj.

Tibold Miklós a leány energiájától lebűvölten állt a szoba közepén. Már nem vágott a szavába és az sem jutott eszébe, hogy fölemelje a térdeplőt. De a «tolvaj» szóra szemöldöke összerándult.

- Nem igaz, nem igaz! - fuldoklott a leány, dühösen hadonászva a karmantyúval. Azt fogják rá, hogy egy éjjel, mikor kártyán veszített, feltörte az édesapám pénzes szekrényét... Hát igenis, feltörte, de az apám engedelmével... Az apám az ő nagybátyja... Azt mondta neki: «Fiam, ha pénz kell, csak nyúlj a szekrényembe...» Megmondta neki, világosan, akárhányszor... Vagy talán azt tetszik kívánni, hogy idehozzam az apámat? Ő is azt fogja mondani... megesküszik rá, ha ön kívánja... És egy elcsapott cseléd, egy boszorkány azt állítja, hogy nem így volt... Azt hazudja, hogy az apám tetten érte Aladárt és puskát kapott le a szegről; agyon akarta őt löni... Nem igaz, nem igaz! Édesapám maga mondta neki: «Fiam, ha pénz kell...» És az az asszony már négy éve zsarol bennünket... Mert négy éve történt ez a dolog, mikor én még kis leány voltam... Négy évvel az eljegyzésünk előtt... És mi fizetünk annak a gaz cselédnek, hogy hallgasson... De hátha az Aladár ellenségei még; többet fizetnek? Ah, Istenem, én tudom, hogy holnap ezt a vádat emelik ellene! Az a nyomorult vén asszony fog vallani a becsületbíróság előtt!

Tibold Miklósnak megesett a szíve a szegény teremtesen. Bár nem volt valami éles elméje, megértette a történetet. Szerette volna azt mondani a leánynak: «Cselédek nem hallgat ki becsületbíróság, amelyben én ülök». De mint korrekt ember, még sem mondta. Csak fölemelte a sírva térdelő gyermeket; s miközben fölemelte, szinte vissza kellett rántania a kezét, hogy ne simítsa meg tiszta, aranyos haját. A leány nagy, fényes könnyeket hullatott karmantyújába és együgyű kis oskolás pityergő hangján ismételte:

- Pedig nem is igaz!... Az apa megmondta neki: «Fiam, ha pénz kell, csak végy a szekrényből!»... Éjjel volt, Aladárnak hirtelen kellett a pénz... Hát persze, feltörte a szekrényt, mikor nem találta a kulcsot... De az apa engedelmével... Előleges beleegyezésével... A puska nem igaz... A puska hazudság!

- Nyugodjék meg, nagysád, szólt Tibold Miklós szinte halkán, és kérem, távozzék, mert hiszen tudja, hogy nem illik egy fiatal leánynak huszártisztnél vizitálni.

A leány lassan, szemét törülgetve indult az ajtó felé és csak egyre azt hajtotta:

- Ne higgye el azt a vádat... Hiszen az apa megmondta neki... Négy év előtt volt az, igen régen... Mikor én még iskolába jártam... Aladár meg jogász volt... Azóta nem kártyázik és igen jó ember...

És a folyosón is oly vontatott léptekkel ballagott végig, mintha még egyre az ő nagy, meggyőző okait ismételné magában, alázatosan, szeliden.

*

Másnap reggel a becsületbíróság csak egyetlen vádponttal foglalkozott: hogy Geédy Aladár úrnak joghallgató korából befejezetlen kávéházi ügye maradt bizonyos Marillai Alfréd fényképességéddel. A Geédy Aladár megbízottjai azonban okirattal igazolták, hogy fõntnevezett Marillai Alfréd ez idõ szerint New-Yorkban mûködik, hova egy jóval korábbi disznóság következtében helyezte át tevékenységének terét. Amit Kerek István s az ellenfél képviselõi kénytelenek voltak röstelkedve elismerni. Egyéb kifogást nem tudtak Geédy Aladár ellen, kit aztán a becsületbíróság egyhangúan lovagias elégtétel adására és vevésére képesnek nyilvánított. És Tibold Miklós harmadnapra Budapesten olvasta az újságokban, hogy X-váron Kerek István aljegyzõ és Geédy Aladár ügyvédjelölt között pisztolypárbaj volt. A felek egyszer lõttek; de egyikük sem talált.

Szegárdi Péter és Egri Pál.

Nemzetes Koperta Mihály uram polgári foglalatosságára nézve delator volt.

Ennek a mesterségnek, hála Isten, nincsen magyar neve. Ami arra vall, hogy a mi becsületes keleti fajunk sose nyúlt ez után a hitvány kenyér után és még a nevét is idegenből vette kölcsön. A deák *delator* ismeretesebb, de sokkal újabb elnevezése a bécsi német *naderer* és a szintén osztrák *spicli*.

Nemzetes Koperta Mihály uram ezt a gyönyörű mesterséget Pest városában üzte ép most száz esztendeje. És valának az ő szolgálatai fönt Budán a kancelláriánál igen kelendők. Mert a francia forradalom szélvésze végignyargalt Európa derekán; s mikor hozzánk ért is, még mindig volt annyi ereje, hogy megrezgesse a faleveleket. Azok az emberek pedig féltek a falevél rezzenésétől is.

... Szegény Martinovics, Hajnóczy, Laczkovits, Szentmarjay... Hogy benneteket is megingatott az a perzselő, meleg szél, mely egyszersmind gyújtott... Hogy nem bírtatok ellentállani a szabadság leheletének... Nem hívnák akkor a mai Vérmezőt Vérmezőnek...

Ebben a hatalmas nagy fogásban, a Lipót-utcai összeesküvés fölfedezésében természetesen semmi része nem vala nemzetes Koperta Mihály uramnak.

Mert ő csak elhitette a jámbor emberekkel, hogy hatalmas, furfangos és mindent tudó *delator*; lévén voltaképpen igen együgyű, ügyetlen és ügyefogyott számár ember.

De volt neki vörös szeplőkkel teli alattomos ravasz képe s ami földolog: egy tubákszinű százgalléros köpönyege.

Ez a köpönyeg keverte őt a *delator* alaptalan, de busásan jövedelmező hírébe. Mert ez a százgalléros köpönyeg, hogy, hogy nem, maga volt a titokzatosság és rejtelmesség. Mintha minden réteg galléra, mintha minden ránca tele lett volna fontosnál fontosabb hírekkel, rettenetes nagy obskúrus dolgokkal, amelyeket nemzetes Koperta Mihály uram csak egymaga tud és nem fog elárulni, ha csak nem kincsekért.

Mikor az utcát végigsöprötte ez a miszteriózus tubákszinű köpönyeg, melynek legfelső gallérát tulajdonosának copfja verdeste, a becsületes polgárok utána pillantottak és azt dörmögték magukban:

«Már megint valami rosszban sántikál az a gazember.» De ha szemközt találkoztak vele, tisztesség nem esik mondván, megsüvegelték. Mert bizony szegények mégis mind rettegtek a hatalmas nemzetes Koperta Mihály uramtól.

Napirenden voltak akkor Pesten és Budán a házmotozások, kemény vallasok, a jámbor emberek zaklatása és börtönbe hurcolása. Mikor a csendes, békességes családapa este nyugalomra hajtotta a fejét, nem tudta, hogy nem fogja-e holnap reggel a tömlöc rostélyán át látni a napot.

Éjszakánként őrzáratok nehéz léptei kongottak az üres utcákon; s amely ház előtt a tiszt azt kiáltotta: «*Halt!*» gyászra ébredtek az alvók.

Nincsen a világon átkozottabb, gonoszabb dolog, mint a rettegető hatalom. Félemlít, mert fél; mert azt akarja, hogy mások még jobban féljenek. De ezt az egyet még sem éri el, mert nála nem félhet senki jobban. És innen van gyermekes hiszékenysége, oktalan riadozása. Fontos,

megbízható, sokat tudó embereknek véli a Koperta Mihályokat, és gyáva félelmében egy szavuk után indul.

Hej, de félt ám nemzetes Koperta Mihály uram is, még pedig cudarul. Attól félt, hogy odafönt Budán meg találják tudni, hogy ő voltaképpen nem tud semmit.

És épp ezt a titkát rejtegetvén, vala neki olyan színe, mintha borzasztó titkokat tartogatna a bögyében. És folyton titkokat hajhászván, látszott olyannak, mint aki titkokkal megterhelve oson végig a városon.

Titkot! Titkot! Titokra szomjuhozott és éhezett a derék férfiú. De hiába, mert nem sikerült neki semmi titkot fölfedezni. Hazugságokhoz folyamodott hát. Összekomponált mindenféle szörnyű históriákat. Vasra vertek, börtönbe hurcoltak miatta egy csomó embert s a vége mégis csak az lett a sok hosszú vallatásnak, hogy szabadon kellett őket bocsátani. Amikor aztán fönt Budán Drobnicsek fiskális úr kissé keményen meg is mondta nemzetes Koperta Mihály uramnak:

- Dominatio vestra már megint perplexiter informált bennünket.

Fölöttébb kapóra jött hát a becsületes *delator*nak egy igazi és fontos titok fölfedezése. Nem több és nem kevesebb, minthogy a különben is liberális hírben álló öreg Gombay István prókátor borz-utcai házában minden este kilenc órakor ellátogat a közeli Vaskalaputcából a szintén rebellisnek gyanított vén Borotvás Máté orvosdoktor; és ez a két veszedelmes ember éjjel tizenegy óráig zárt ajtók mellett együtt konferál. Mikor aztán a doktor, épp oly suttyomba, ahogy jött, hazamegyen.

«Ezeket megcsípem!» esküdözött magában nemzetes Koperta Mihály uram, szimatolván, mint a jó vizsla, mikor vadat érez.

Három ezüst húszasokkal megvesztegette Gombay prókátor Krispin nevű tót inasát és a sötét előszobából kihallgatta, hogy mit trafikál, mit konspirál odabenn a két veszedelmes ember.

Azaz, hogy csak kihallgatta volna. Mert a két öreg igen keveset beszélt, s a zárt ajtón különben is csak tompán, töredezetten hatott ki a hang. Nemzetes Koperta Mihály uram hiába hegyezte a fülét, nem tudott egyebet kivenni a beszédből, minthogy gyakran emlegetnek két nevet.

... Szegzárdi... Egri... Egri... Szegzárdi...

Aztán ismét mély csönd lett. A *delator* úgy fülelt, hogy nyálát se merte lenyelni.

... A mondó vagyok, hogy ennek inkább lehet hinni, szolt a doktor.

... No én a másikat sem merem kétséggel illetni, jegyezte meg a prókátor.

Koperta Mihály nem hallott többet. De ez is elég volt neki. A százgalléros köpönyeg másnap félelmesebben söprötte végig az utcát, mint valaha. A jeles férfiú futott föl a várba Drobnicsek fiskális úrhoz és gondosan bezárván maga után minden ajtót, amit csak egy ember bezárhat, így kezdte beszélni:

- Ritka occasio praesentálta magát arra nézve, hogy sufficiens documentumokat szerezzek egy horribilis konspiráció kiderítésére. Két vén rebellis, prókátor Gombay és doktor Borotvás, minden este sub rosa konferálnak együtt és azon macerálódnak, hogy konfidens individuumokat válasszanak abominabilis sodalitasukba. Saját fülemmel auscultáltam, hogy kombinációjuk eddig pro primo bizonyos Szegzárdi Pétert... igenis Pétert - pro secundo pediglen valami Egri Pált... utique, Pált tángál. Ma este in flagranti csíphetjük rajta az imposztorokat, nem dubitálom, a kompanistákkal egybe.

Drobnicsek úr e szavak hallatára mosolygott; és rettenetes vala az ő mosolygása. És megveregette nemzetes Koperta Mihály uram vállát; és kegyelmes vala az ő vállravergetése.

Este tíz óra után egy szakasz tiroli katona vonult nagy loppal a Borz-utcába, ama híres vitéz lajdinánt Laufschrift vezetése alatt. A hős vezér mellett pedig lappangott a tubákszínű százgalléros köpönyeg.

A vitézek a kapu alatt nagy furfangosan lehúzták a csizmájukat: úgy lopakodtak föl a grádicson a sötét előszobába, előbb halálnak halálával fenyegetvén meg a kocsonyánál reszketegebb házmestert, ha nyikkanni mer.

Nemzetes Koperta Mihály uram fülét illesztette az ajtóra, a katonaság pedig a puska tusát, és a vitézek csak várták az intést, hogy legott bedöntsék az ajtót, még pedig félfástul. Lajdinánt Laufschrift kivont karddal asszisztált a csapat mögött.

Bent az öreg urak szép csöndesen beszélgettek. És mintha most már hárman is lettek volna, mert minduntalan egy igen vastag hang szólt bele a konverzálásba.

... Szegzárdi!... Egri... Egri... Szegzárdi...

... Nem kell félni, leszedi az a lábáról a római pápát is...

... De én jobban bizom a másokban...

... Az ereje több, de az meg, hogy úgy mondjam, fortélyosabb...

... Mind a kettőnek megvan a maga titka... hangoztatta a legvastagabbik szózat.

Erre a szóra, hogy «titka», nemzetes Koperta Mihály uramnak a fejébe szállt minden vére és elordította magát:

- Los drauf!

A következő pillanatban recsegve dőlt be az ajtó s a katonaság puskát szegezve rontott a szobába, hol a szépen megterített asztal mellett, jó szegzárdival és egrivel teli poharaknál, három öreg úr ült.

Prókátor Gombay, dr. Borotvás és - és - Nemzetes Koperta Mihály uramnak a parókáján égnek meredt minden szál haj.

Mert a harmadik öreg úr nem volt más, mint a Drobnicsek úr principálisa. Németh, *causarum regalium director*, aki ez este részt vett a szegzárdi eredetű Gombay és az egrri eredetű Borotvás jámbor és kellemetes vitatkozásában: hogy melyikük hazája ad jobb bort. És így szólt a hatalmas úr:

- Százszor mondtam már, hogy *scandalosus* nagy számár kend, Koperta; valamint az én *substitutus* uram ő nagysága is.

Az utolsó olasz.

Négyesztendős korom óta vagyok romantikus. Mert akkor láttam először olaszt.

Volt pedig ez az olasz egy *kupfer a Pfennig-Magazinban*: Rinaldo Rinaldini, a soha nem egzisztált bandita-kapitány.

Engemet elbűvölt ez a kép. Seregeknek ura, hát ilyen emberek is vannak a világon?

Rinaldo Rinaldini göndör és bozontos volt, mint egy merinó. A fején pántlikával végigkötözött cukorsüveg, amelynek karimája van; ez nyilván az olasz kalap. Az ábrázatán, ezen a remekül megborotvált puha, kövér ábrázaton, három kis, szemtelenül hetyke bajusztöredék: kettő az orra alatt, jobbra és balra; egy az állán, még pedig lefelé.

Az öltözete pisztolynadrág, hímzett ing, hózentráger és felhőkergető köpönyeg. Egyszerű ruhadarabok; de elrendezések, állásuk a szívbe csodálatos érzelmeket sugall, mert a nadrág elszánt, az ing lovagias, a hózentráger hadvezéri, a köpönyeg pedig, az ő redőivel, aminő redőket nem vethet semmi nem-olasz kelme, szívet megindító.

De ez még mind csekélység. Ami engemet szerelmes bámulatra gerjesztett, az a Rinaldo Rinaldini pozitúrája volt. Haj, hogy veti meg a ballábát egy festői szikladarabon; és hogyan emeli a puskát, hogyan emeli! Minden mozdulata egy magasztos ficamodás, egy hősi vonaglás. Pedig csak áll. Milyen lehet hát, mikor kirohan valami égő várkastélyból, mint Zrínyi Miklós?

Beleszerettem Rinaldo Rinaldiniba; és szomjas vágyódás támadt bennem, hogy valaha még eleven olaszt is lássak.

Az első olasz, akit láttam, a *kasztltráger* volt. Haj, önöknek fiataloknak már magyarázni kell ezt a fogalmat! Most harminc esztendeje még nálunk is vándoroltak a tút, cernát, szatyíngot áruló tiroli taliánok, a hátukon egy fiókos ládával. (Inde nomen.) És a rövidárúk között megfért egynéhány kis olajosüveg, amelybe skorpió volt fojtva. Biztos orvosság e bestia csípése ellen. Csakhogy engemet nem érdeklett se tarka pántlika, se skorpió, hanem csakis az olasz... Hát ilyen az olasz? Ej, az lehetetlenség. Hiszen ez az ember egészen olyan ember, mint más ember. Az igaz, hogy feltűnően göndör, ritka fekete és - ez már csakugyan nevezetes - fülbevalót visel; sőt a nadrágja bársonyból való. Borsod vármegye ilyet eddigelé nem igen látott. De az az olasz még se olasz, még se az én olaszom.

Azt hát keresni kell. És én egész életemet azzal töltöttem el, hogy az olaszt, azt a bizonyos olaszt keressem.

Láttam azután Budapesten komoly, kabátos és óraláncos urakat, statisztikusokat, akikről azt mondták nekem, hogy olaszok. De ezek is csak olyanok voltak, mintha a Józsefvárosból jöttek volna. Sőt láttam mód nélkül hadonázó olasz színtársulatokat és stagionekat; hiába, az én olaszom nem volt köztük... Hol van hát, *corpo di baccho*?

Tizenhét éves koromban az apám elvitt Velencébe. Félbolond voltam a romantikus boldogságtól, hogy végre megtalálom a rég keresettet. Mert Velencében csak vannak igazi olaszok? Haj, de nem volt ő már a gondolás sem, aki a hajóról kivitt a piazzetára és se a Márktéren, se az egész városban nem akadtam rá az én *Pfennig-Magazin*beli ideálomra. A napszámos, az úr, a boltos, a kellner, a koldus egészen olyan volt, mint az idevaló. Csalódás sebével barangoltam a sikátorokban, ahol csupa olaszul beszélő magyarok járnak-kelnek.

Egyszer mégis mintha megtaláltam volna őt. Egy templomban mellettem állt. Fekete volt, bozontos volt, kecskeszakálat és festői köpönyeget viselt. Poziturájából pedig valami hősi, rejtelmes rablóúbáj sugárzott. Együtt néztünk egy márványoltárt. Én inkább is csak őt bámultam. Ekkor mellém tipeggett a vén sekrestyés s rámutatott a szobrokra:

- Sansovino!

- Freili pin i a weana! felelt mohón Rinaldini, nagy kő esvén le a szívéről, hogy végre hazai hangot hall.

És bemutatta magát a jámbor öregnek, hogy ő Johann Gschwandtner, az *O du mein Österreich Gesangverein* választmányi tagja.

Ekkor aztán végképp lemondtam róla, hogy valaha olaszt lássak. A *Pfennig-Magazin* hazudott. Olaszok nincsenek. És nem voltam többé romantikus.

Haj, de húsz éves koromban megjelent a Nemzeti Színház dobogóján Perotti, signor Giulio Perotti Gyula úr és végét vetette az én nyugodt, boldog hitetlenségemnek.

Ez volt életemnek legdöntőbb pillanata. Ez támasztotta föl bennem az elevenhalott romantikát, ez tett megbízhatatlan csavargóvá, országok futójává. Ha ez a szerencsétlenség nem történik velem, ma miniszteri osztálytanácsos vagyok, sőt mint kellő megélhetési garanciákat nyújtó, komoly úr, alkalmasint a Kisfaludy-Társaság tagja is.

De Perotti úr megint csak belevitt engemet boldogtalan szenvedelmembe, az olasz keresésébe; mert ő bezzeg olyan olasz volt, hogy elhomályosult mellette a *Pfennig-Magazin* olasza, ez a prózai nyugalmazott királyi táblabíró. Milyen olasz, Istenem, milyen olasz az a Perotti! Soha kecske nem viselt ilyen epedő szakált, soha rablóvezér ilyen szerelmesen zordon köpönyeget. És ah, ezek a lépések, melyek minden másodpercben háromszor akadnak el a hősi szenvedéstől s ez a két tragikus lábikra, melyen egy összeomlott mindenség utolsó fénysugara reszket!... Rinaldo Rinaldini, ön egy közönséges lemergi lottoigazgatósági ellenőr. Signor Perotti ő nagysága az igazi olasz.

«*La tonna è mopile!*» Ezzel a jelszóval, az ő szent jelszavával vettem nyakamba Itáliát, hogy végre-valahára igazán megtaláljam az olaszt, kinek e fölséges mustráját ime elevenen is látnom adatott.

És kerestem három lustrumon által, a hely színén, végig kalandozván az egész talián csizmát.

De nem akadtam rá sehol. Hiába kopott el a sarum, hiába fogyott ki a tarisznyámból a kenyér; mindenütt csak azt a pantalon és kabátot láttam, amelyet egy európai *durchschnittsmensch* tölt be az ő Hammerfesttől Reggio di Calabriáig mindenütt egyforma általánosságával.

És még sem csüggedtem. Mert hátra volt még Szicília. A kontinenst ám nivellálta légyen a vasút, kipusztítva minden sajátos hangot és színt még az Abruzzok szirtszakadékaiból is. De az a sziget, az a tündérsziget, az még illetetlen. Ha csak a mappán látom: rejtelmes zene zendül felém, nagy érzések áramlanak szívembe a városok, a hegyek nevéből. Catania: melankolikus harangok összecsendülése, bánatos, lágy carillon. Messina: balzsamos szellő sóhaját végig a narancserdőkön. Palermo: kék víz fölött szunnyad egy téli nap hevétől bágyadt fehér város. Girgenti: a bányák mélyéből susorogva törnek föl a kén gőzei. Etna: sötéten áll magában a fenyegető hegyóriás. Stromboli: a tenger fenekéről dühösen tombol fölfelé az örök tűz. És itt, Sziciliában, ah, pálmalombbal söprik az utcát, ananászon hízik az *animal nero*, a disznó, az emberek lángolva élnek, a köpönyegüket megannyi szobrász vetette vállukra, az erkélyeken isteni morbidezzájú signorak unatkoznak, s csak akkor vetik fel egy kicsit sötét pillájukat, mikor lent villan a tör, durran a pisztoly és két fiatal élet véréből piros a fehér

márvány. Sziciliában senki sem hal meg természetes halállal. Szerelem gyilka, szerelem bánata, szerelem kéje ott az élet vége. Mert itt minden férfi tenorista, minden nő primadonna. És mikor meghaltak, festőien, gyönyörű poseokban, ritka éclatval: nem szállnak förtelmes, sötét sírba, föld alá enyészetbe, hanem szürke kámzsát öltenek, olvasót vesznek a kezökbe, múmiává asznak és sorba állva a kripta bolthajtásai alatt, érdekesen tovább pozitúráznak századokon által; folytatják, amit idefönt kezdtek.

«*Dahin, dahin!*» Ott lakik Perotti, az igazi, az utolsó olasz, az én álmaim olasza.

És végigkóboroltam Sziciliát. De becsületesem mondok, nem sikerült fölfedeznem még egy festői bugyogót sem. Turiddu, a Giovanni Verga Turidduja, olyan kosztümben jár, mint egy ferencvárosi kövezőlegény; és rágalom, hogy Alfio bácsi lebecskázta őt a parasztpárbajban. Turiddu messinai capofacchino, aki felügyel a napszámosokra, mikor a citromos ládákat hajóba rakják; családapa és a szocialista olvasókör elnöke. Compare Alfio pedig lóvasúti kocsis Palermóban; és példás életű családanya az ő felesége: Lola. És a lóvasút kocsijain a rendes kerepesi-úti publikum utazik Kóbánya, azaz hogy Rocca felé; s megbámul engemet, az egzotikus embert. Alkalmassint a bennem lappangó romantikusság kisugárzása sérti józan, modern voltukat. Szemüknek meg szokatlanul, kómikusan élénk a nyakravalóm színe. Pedig csak fehér és mákszemnyi kék pettyek vannak rajta.

Mosolyogva néznek utánam, mikor leszállók. «Bolond német», mondják egymás között. De a regényolvasó fiatalok homloka mintha elborulna. És irigykedve, sóvárogva gondolják el, hogy ez a bolond német, ez az igazán nagy bolond, egy mennyei szép, költői földről, Németországból jött ide. Ott hagyta a zúgó erdőket, a sötét gót kőcsipkéből épült városokat, ahol még van romantika; ott hagyta népét, melyet még nem nyelt el a mindent egyesítő nagy gyári lombik, a század; ott hagyta azt a csöpp saját színt és hangot, ami még megvan ebben az istenverte Európában; ott hagyta, pedig talán nem is volt vele kénytelen, - a számár.

Santa Agata.

Don Marzio egy jómódú cataniai narancs- és citromkereskedő fia volt. Két évvel idősebb testvérébátyját Turiddunak hívták. Ami mellékes, mivelhogy ez a Turiddu semmiképpen sem tartozik ehhez a történethez. Csakis azért említem röviden, hogy új példáját mutassam: mely különbözök a Gondviselés útjai.

Turiddu, mikor ötesztendős korában azt kérdezték tőle, mi akar lenni, azt felelte: «Generális». Marzio pedig azt felelte: «Kardinális».

A szegény Turiddunak teljes tizenöt esztendeig kellett várakoznia, míg végre nagynehezen reáadtak egy vékony ezüstsujtású hadnagyi uniformist. A boldog Marzio azonban alig volt hatodfél éves: a szemináriumban már felöltöztették gyönyörű piros reverendába, piros palástba, a fejére zucchettát és malomkönyi borzas kalapot tettek, szóval pompás kis kardinális lett belőle.

Mikor a kispapok sétálni mentek: a prefektus leghátul kéznél fogva vezette a csöpp Marziót, aki a maga emberségéből még nem tudott volna végigtötyögni az utcán. Valamint hogy még a karban is csak azt mondta: «Glolia patli» és «Patel nostel». Az olvasóról pedig azt hitte, hogy golyóbisozni való játék; és elvagdosván a madzagokat, a lepördült olvasószemeket mind összenyerte egyívású társaitól. Minekutána a kis kardinálisok ríva fakadtak: mivel imádkoznak ők most már?

Mert eleveneszű kis fickó volt a Marzio. De aztán a sok zsolozsmázás, a sok litániaéneklés ellustította az elméjét. Gyerek létére vallásos meggyőződés nélkül lévén, olyanformán fogta föl a templomot, mint az iskolát. Mind a kettő a munka helye, ahol dolgozni kell, hogy kiérdemelhessük az ebédet s vasárnaponként az egy pohárka ó-bort. A templomi munka könnyebb az iskolainál. Nem kell megerőltetni a fejet: figyelni sem kell; szépen, magától, egyformán pörög a dolog, mint a malomkő. A fiú azért ájtatos volt ám; de csak félig babonásan, félig szokásból, mint minden kezdetleges elme. A katekizmus csupán gépies működésre indítja az agyvelőt.

Tizenöt esztendős korában Marzio azt hallotta a vallástanító szájából: «Fiaim, az anyaszentegyház értelmes embertől nem kíván vak hitet. Mindaz, amit mi hirdetünk, bizonyítható, mint minden igazság. Bizonyítjuk is. És pedig elősoroljuk a támadók minden ellenvetését, csak azért, hogy egytől-egyig megcáfolhassuk». Következett erre az a religio-oktatás, melyet Európában minden középiskola katedráiról hallanak a fiúk. Ezek a viták, melyekben mindig az egyház győz, épp oly erősen hatottak Marzióra, mint minden serdülő gyermekre. A mise nem volt többé az ő szemében látványos szertartás; a breviárium nem volt többé mechanikus darálás. Erős, édes, dühös hit támadt benne; sőt több a hitnél: tudás, mely gyűlölködő és türelmetlen, mert íme vannak gonoszok, akik az igazságok ellen föl mernek támadni.

Ebben a nagy erősségben élt tizennyolc éves koráig.

Ekkor egyszerre megingott lelkének fundamentuma. A kezébe kerültek filozófusok és természetvizsgálók könyvei, amelyeknek gonosz betűje erősebb a szent könyvekénél. Kétkedni kezdett; és azt vette észre, hogy cáfolni most már nem tud olyan könnyen, mint a hatodik osztályban. Még régibbmódi ember volnék, mint aminő vagyok, ha ezt a novellákban nem ritka átalakulást hosszasan és érzékenyen írnám le. Az ilyesmi manapság elektromos motorral, gyorsan történik s nem is érdekes. Marzio fölkerülván Rómába, a theológiára, már félig pogány volt; de még mindig hitt valami szükséges, kikerülhetetlen Istenben, mikor

huszonkét éves korában pater Secchi, a tudós jezsuita mellé adták, hadd tanuljon csillagászatot, míg pappá szentelhetik.

Marzio a nap halhatatlan és istenhívő bűvárja mellől olyan atheistaképen került ki, mint a pinty. Ami azonban egy csöppet sem gátolta, hogy az ordinálás napján ne érezze ugyanazt, amit a kadét, mikor végre hadnaggyá nevezik ki. Valószínű, hogy a kadét szemében sem többé a régi tündöklő pálya a katonaság; de mégis örül a kardbojtnak, és meglévén az első ezüst-sujtás, törekszik a másodikra, a harmadikra, meg a különböző pléhgallérokra, mert elvégre is ez a *carrière*. Don Marzio előtt ibolyaszín cappa lebegett: kanonokság, amely szerencsés embernek már negyven éves korában módot ad, hogy gondok és alkalmatlan kötelességek nélkül gyönyörű asztrofizikai és meteorológiai tanulmányokat űzhessen.

Don Marzio aztán híres ember lett az ő tudományában. Mert híres ember az, akinek holmi apróbb, igen bő bibliográfiájú és többnyire nagy szubtilitásokkal foglalkozó értekezéseit az akadémia kiadja; sőt másodrendű francia folyóiratok is megemlékik jeles munkásságát. Ennek a révén Don Marziót a liberális olasz kormány adjunktussá nevezte ki a cataniai Etna-obszervatóriumhoz. És Don Marzio igen boldog ember volt az ő szeizmográfjai között. Remélte, hogy negyven éves korában a papok kanonoki stallumot adnak neki; a magas kormány pedig direktorra lépteti elő. (Bocsánatot kérek a hölgyolvasóktól, hogy Don Marzio szerelmeire nem terjeszkedek ki; de 1. én az ilyesmihez nem igen értek, 2. az adjunktus úr ezeket a dolgokat meglehetősen érdektelenül, rövideden és a fiziológia törvényei szerint intézte el, bár - Bródy Sándor a tanúm - Cataniában csodálatosan bánatos, csodálatosan fekete asszonyszemek vannak.)

Történt pedig 1886. május 12-én reggel nyolc órakor, hogy Don Marzio, frissen borotválva és szájában szivarral, a szeizmográfok termébe menvén, azt látta, hogy ezek a földrengésjelző, érzékeny szerkezetek erősen működnek és vékony kis ceruzájuk jókora görbékét ír le a lassan lefelé pörgő papirosszalagra.

Mi a patvar? Az Etna megint háborogni kezd?

Tíz óra felé (9^h 54_m) a szeizmográfok nagy vargabetűt firkantottak a szalagra; a szeizmométerből pedig jó sok kéneső loccsant ki a *SSW* nyíláson. A földnek ez ingásait az ember durva alkotmánya még nem érzi meg; de a gép már biztosan hírül adja.

Don Marzio tehát öszvérre ült és a fekete lávarétegeken leporoszkált Nicolosi falvába. A lakosság éppen kifelé jött a templomból. A tisztelendő adjunktus úr megállt a nagy fa alatt és leszólt az öszvérről:

- Emberek, résen legyetek éjjel-nappal, mert az Etna dolgozik, és ki tudja, mikor kell menekülnötök a tűz elől.

Az emberek megcsóválták a fejüket:

- Minek beszél ilyen bolondokat ez a Don Marzio? A kakasok taréja mind vörös; pedig mikor az Etna mozog, már két héttel előbb sápadni kezd. És hol a füst?

Az asszonyok azt mondták:

- Milyen kár, hogy ilyen babonás ez a Don Marzio! Olyan szép ember!

Kijött a templomból a plébános is:

- Quod Deus avertat! De ha elkövetkezik, majd segít Santa Agata.

Don Marzio oldalba döfte sarkával az öszvért, benne büntetvén meg az egész számármemzetiséget, amiért olyan ostoba. És fölléptetett az obszervatóriumba, ahol az okos szeizmográfok egyre dolgoztak.

Május 18-án délelőtt 11 órakor a nagy nyugodt hegy hirtelen fekete és szürke lett.

Irtózatos hamu- és gőztölcsér kavarodott föl főkráteréből, föl az égig. Sötét lett. A homályban vörös villámok gyúltak meg és olyan bömbölés hallatszott, mintha ezer ágyúval adnának sortüzet, de ügyetlenül, mert a dörgések egymásba folyva, percekig tartanak. Este - nem igen lehetett tudni, mikor lett este - izzó tűzfoltok piroslottak a magasban, a hegyen, a mennyégen. A láva. És ez még csak a gyerekjáték volt. Éjfél után fölfordult a világ. Nicolosi fölött megrepedt az Etna. Új tűztorok ontotta a lángot, az olvadni készülő sziklát, a kéken égő bűdöskövet, és vörös zsarátnokfolyam hömpölygött le, a falu felé: a földnek folyóssá lett béle.

A szeizmográfok most már úgy dolgoztak, mint a veszettül geniális gyorsfestő, aki ecsetével akkorákat kanyarint a vásznon, hogy voltaképp mindig a levegőbe pingál. A papirosszalagok nem voltak eléggé szélesek. Az obszervatórium falai megrepedeztek. Fél Nicolosi rombadőlt. A nép a piacon zsolozsmázott, jajgatott, ivott, káromkodott, vállán hordozván a szép, cifra szent képeket.

Május 23-án a lávafolyam már csak egy kilométerre járt Nicolositól. A földindulás pedig akkora lett, hogy az obszervatóriumban fölfordult minden instrumentum, a szeizmographok bukfcet vetettek és Don Marzio a ház előtt, a térdén jegyezte föl a hatalmas tüneteket. Május 24-én aztán elkövetkezett Santa Agata.

Ennek a vértanuságot szenvedett római szűznek a cataniai székesegyházban van a kápolnája, szobra és fátyola. A kápolna csupa rokokó cifraság, a szobor együgyűen mosolygó fabáb, teli mindenféle ízléstelen ékszerekkel, a fátyol pedig egy megsárgult szövetdarab, melynek az a tulajdonsága van, hogy ha az izzó láva elébe terjesztik, a láva megáll. Bizonyos, hogy ez a fátyol XVI. századbeli munka, tehát a III. században élt római kisasszonyé nem lehetett; és az is bizonyos, hogy a vulkánikus erupciók és e fátyol között semmi okbeli összefüggés nincsen.

Don Marzio egy szeizmográfot fölállított az obszervatórium előtt és csuklyával védve a fejét a hamueső ellen, tovább jegyezte a tüneteket. Mindebből az a prognózis következett, hogy Nicolosit kétszer huszonnégy óra alatt elnyeli az izzó kőfolyam: aztán következik Catania, aztán... aztán a Gornalunga vizéig mindent megemészt a tűz.

A püspök pedig fölméne a hegyre az ő papjaival, aranyos ruhában, mennyezet alatt és Nicolositól háromszáz méterre, a láva szélén, kiterjesztette Santa Agata fátyolát. Énekelt a sok pap, füstöltek a gyertyák, a forró szél lobogtatta azt a kis fakó rongyot, a hegy pedig bömbölt, okáda a lángot és a hamuzápor vastag szürke burokkal vont a skófiomos pluvialékat.

Ennekutána hazamentek a monsignore és a tisztelendő urak. Ők elkövettek mindent, ami tőlük telik.

Ez történt este hat órakor. És az Etna harminc perc múlva úgy kezdett dühöngeni, mint még soha. Egy tűz lett a világ. Ahova a szem látott, minden vakító fényesség volt, mintha a tenger lánggá változva elfoglalta volna az ég helyét és most aztán lefelé omlana...

Nicolosiba lovas carabinieriek vágattak; a prefektus elrendelte, hogy a faluból ki kell költöznie mindenkinek, mert éjfélig egy kő sem marad ott a helyén.

Don Marzio még többet mondott. A rettenetes lávamennyiségek csúszása meg fog gyorsulni és hajnalig elér Mascalucáig. Hogy Nicolosi hol volt valaha, majd csak térképekről határozzák meg.

És ekkor történt egy fölöttébb bosszantó, de örvendetes dolog. A bolond tűzokádóhegy hirtelen meggondolta magát és elsötétedett. A láva még piroslott az éjszakában; de a kráterből nem szökött többé láng. És másnap reggel jámborul pipázott a hegy, bodor, fehér felhőcskéket eregetve. Tizenegy órakor ugyan még egyszer megrázta fél Sziciliát, összedöntött egy csomó tornyot, templomot, házat. De aztán végkép megnyugodott és hét álló esztendeig mérgecsitette a turistákat, akik a tájékon jártak, látni egy kis tüzet, egy kis füstöt; de hiába jártak. - A lávafolyó pedig szépen megállott és megkeményedett Nicolositól 340 méterre.

Don Marzio könyvet írt a század e legnagyobb Etna-kitöréséről. Tömérdek fontos adat van ebben a munkában. Én, sajnos, keveset értek belőle, mert igen szakszerű és egész oldalokat foglal el benne a számok serege. Ami azonban nem gátolja, hogy a család méltán ne tekintse büszkeségének ezt a kötetet és szerzőjét.

Ezt onnan tudom, mert a hajón együtt utaztam Nápolyig Don Marzio nagybátyjával, egy fekete kefeképű szicíliai fiskálissal, aki folyvást örvöngve szidta a vén róka Crispit, de lucidum intervallumaiban olykor szentelt egy-két percet a családi büszkeségnek is.

- És mit mond Don Marzio a Santa Agata fátyolára? - kérdeztem egy ily nyugodt pillanatban a bőszipolitikust.

Válaszul a kitűnő fiatal természettudós imént előadott curriculum vitaejét kaptam, a lehető legerősebb Crispi-szidásokkal és Olaszország végromlásának jóslatával keverve.

- S hogy mit mond öcsém arra a babonára?... Mert ő liberális. Én is az vagyok és épenséggel nem zárja ki, hogy valaki liberális legyen, bár mindennapi imádságában ezer átokkal illeti a haza hóhérjának fejét... Nos, uram, ő azt mondja, hogy a fátyolt mégis célszerű minden erupció alkalmával kiterjeszteni. És az Agata kápolnájában minden május 24-én letesz egy nagy bokréta fehér rózsát. Miért mondja, miért cselekszi ezt? Nem tudom; és ő alkalmasint még kevésbé tudja. Az ember misztikus állat, akármilyen hitetlen is. Én például évek óta keresek valami babonás fát, fűvet, követ, amellyel meg lehetne szabadítani szegény Itáliát bankzsaroló, borraivalós lidércétől, Francesco Crispitől, aki ledobva az emberi szeméremnek utolsó rongyát stb.

S mialatt az én fekete emberem így deklamált, a Lipari szigetek mögött még mindig kékllett egy hullámos kék vonal: az örökké régi Szicília.

Félelem.

Pillám már nehezen mozdult, mintha homok került volna közéje és a szemem közé. A vékony újságpapírost oly erőlködve tartottam, akár egy súlyos ó bibliát. És nem tudtam volna megmondani: micsoda nyelven olvasok.

A tíznapos *Temps* végre kicsúszott a kezemből. Egy darabig még hallottam a vizek zsongását, a gőzgép egyforma, érces zörejét, mely olyan, mint egy roppant anker-óra ketyegése. Aztán elaludtam.

A tenger jó éles, tiszta levegőjétől boldogan, bután, álmodás nélkül alszik az ember. Amit rontott rajtunk az átkozott civilizáció: az összeráncigált ideg, a hurutos gyomor - egyszeriben helyreigazítódik a világ legkonzervatívabb helyén, a tengeren, mely ma is olyan, mint a teremtéskor vala. És aranykorbeli jámbor, egészséges emberré válik rajta a keserű katarrhusos, a lankadt neuraszténiás. Eszik és alszik, mint egy árkádiai pásztor. Remekül emészt és nem álmodik.

... Egyszerre lerántják rólam a pokrócot s egy ijedt hang azt kiáltja a fülemben:

- *Al fogo!*

Emberségemre mondom, csúnya egy szó ez a velencés szájjal ejtett *fuoco*, mikor sötét koratavaszi éjtszaka halljuk gőzhajón, körös-körül egynéhány száz kilométerre minden szárazföldről.

Captain Marryat, a vizi Marlitt, műveihez folyamodjanak azok a tisztelt olvasóim, akik most a hajóézés s a riadalom leírását várják tőlem. Az emberek vad tódulása a lépcsőkön, a jajveszékélés, a pöre alakok, a fődélzetben a rohanás, a holdvilágtól fehér égen az árbocok nagy fekete apostoli keresztjei, a dörömbölő gőzszivattyú, herr Bliemchen, a hajó elmaradhatatlan *dräsnerje*, aki egy szivaros skatulyát akar megmenteni, a hegyeskönyökű missek, akik ájzuldoznak; a szicíliai parasztasszonyok, akik a Madonnát kórusban hívják segítségül és a hajóoszt urak, akik belül ugyan meg vannak egy kicsit ijedve - már csak a Triesztben váró «orr» miatt is, hogy az *Imperatoron* ilyesmi történhetett - de azért ám kívülről igen férfiasak és engerészesen nyugodtak... mindez mintha csak könyvből íródott volna ki.

Ezért hát inkább a saját félelmemről beszélek. Az az ostoba *al fogo* rúttól megijesztett. Olyasmit éreztem, mintha gyomorba vágott volna egy hatalmas ököl... azt hiszem, ezt önök is mind tapasztalják a rémület pillanatában. Ez a retentő ütés megsibbasztott egy pillanatra. De aztán dolgozni kezdett az elmém és egy másodperc alatt több munkát végzett, mint máskor egy óra alatt. Pedig ez a hihetetlenül gyors munkája kitűnő volt, a logikának igazi remeke; egészében ép, részleteiben finom; s az okoskodás ez épületének számtalan atomját a következetesség erős szálai fűzték egybe. Csak épp a sémáját rajzolom ide. «Ej, modern nagy gőzösön nem lehet komoly tűzvészről szó. A percenként hektoliterek százait ontó gőzszivattyúk, a vasközfalak... De hátha mégis igazán baj van?... Gyanús, hogy a cameriere fölverte az utasokat álmukból. Ez csakis a kapitány parancsára történhetett. A kisebb tüzeket titkolni szokták... Nem, nem, nincs veszedelem. Hajónk nem visz semmi gyulékony portékát. A kapitány tegnapelőtt az ebéden mondta, hogy egy hordó petróleum sincs az egész gőzösön... És nem is az első cameriere riasztott föl bennünket, hanem a közmondásos ostobaságú Checo, a harmadik, aki bizonyosan maga is megijedt... Ez nem igazi tűzvész. Volt nekem már részem különben is, a Fekete-tengeren, egy török fahajón, ahol nem vigasztalt gőzszivattyú és

művelt tiszt kar, fegyelmes legénység... Ez a *fogo* szót sem érdemel. De menjünk nézni... mert érdekes.

A következő percben már fönn voltam a fődélzetben és a zűrzavar közepett versenyt kiabáltam a tisztokkal, a camerierekkel: «*Ma non c'è pericolo, signori, calmatevi, per Dio!*» És - mivel ez igen őszinte cikkely - megvallom, hogy a hősiség kellemes, meleg érzése zsbongott bennem. De az igazság hűvös szava csakhamar megszólalt: «Nem vagy vitéz, jó ember, teljességgel nem vagy vitéz. Csak egy kicsit jobban ismered a helyzetet, mint ezek a szegény halálra vált nők és ezek a most először tengeren járó jámbor emberek. Ha nem tudnád, amit tudsz, épp így tördelnéd a kezedet, épp így szaladoznál, épp így jajgatnál. Mint ahogy cselekvéd tizenkilenc éves korodban azon a török gőzyachton.» A hiúság azonban fölülkerekedett bennem. Hölgyek előtt bátornak lenni édes dolog. És folytattam a kiabálást, a francia család felé fordulva:

- *Mais pas de danger, mesdames, je vous...*

Itt azonban torkomba fojtotta a frázist a rémület. Egyszerre valami nagy világosság csapott föl az égre, le a hajóra és a tengerre. Seregeknek ura! Lángok! (Gyomromat ismét megboxolta az a láthatatlan ököl.) Ez hát mégis rettentő veszedelem!

És meglepett az egyedülvalóságnak az a kietlen érzése, mely a félelem. Borzasztó magányosság. Minden, mindenki messze és idegen. Mert most minden, mindenki csak magának van. Velem senki, mellettem senki, rám sem gondol többé senki. Süket a világ... nem hall engemet. Vak a világ... nem lát engemet. Szívtelen a világ... nem könyörül rajtam. Magam vagyok, megőrijtő árvaságban, elhagyottan, mintha a világtér közepén suhannék egyesegyedül, az egész mindenség tudtán kívül... És nincs velem szemben senki, csak ő... csak ő, aki biztos győzelmének tudtával vigyorog rám, ő - a Halál.

Ily pillanatokban hajt a valaki, a társ után vágyódás ösztöne gyermekes tettekre. Ember és tárgy között, valaki és valami között immár nem tudunk különbséget tenni. Megragadunk egy ázott kötélvéget, vagy egy széket és magunkhoz szorítjuk; mert hiszen az is valaki. Csak egyedül ne, csak egyedül ne... Ez a gondolat kavarog fejünkben orkán erejével, ez győz le bennünk minden okosságot. A szalmaszálhoz kapkodó fuldoklónak kopott példája sarkalatos igazság. A vízben vergődő is a valakit keresi immár félig öntudatlanul tapogató kezével s a szalmaszál, a forgács néki az, aki vele van, mikor a Halál feléje nyúl.

Ilyenkor erős, meggyőző hatásokra van szükség, hogy a logika gépét ismét megindítsa. Ki tudja, hányadszor pillantottam meg a félelemnek e percében az előárbocon meggyújtott villamos fényvetőt, míg a józan ész ismét megszólalt bennem: «Te, hiszen az, amit lángnak hittél, csak az elektromos lámpa és arra való, hogy a tisztok lássák a fődélzetet.» Erre a magányosság érzése azonnal eltűnt - vagyis nem félttem többé - és - o vanitatum vanitas! - szégyenkeztem ostobaságomon.

- Szíveskedjenek a szalonba menni, hölgyeim és uraim! - szólt a kapitány és lejött a parancshídról. - Náthát kapnak ebben a hideg éjszakában. Tanácslom, igyanak teát.

- És a tűz? - kiáltott egy nagy kórus hatféle nyelven.

- Azt már egy negyedórája, hogy eloltottuk. Egynéhány varrógépnek a gyékényburkolata gyulladt meg a magazinban... Checo, nekem grogot hozzá a konyháról.

Mondá a comandante s aztán a szalonban puskaporszállítmányok, petroleumos hajók égésének elmesélésével mulattatott bennünket.

*

Azon az éjszakán még soká gondolkoztam a félelem mivoltáról s azóta is nem egyszer foglalkoztam vele. És rajta kaptam magamat, hogy bölcselkedem - vagyis kategóriákat csinállok. Mert hát minden filozófia nem egyéb, mint kategóriacsinálás; és még az sem cselekszik egyebet, aki a bölcselkedést meddő, hiábavaló dolognak itéli.

A félelem az egyedüllet abszolút érzése. Nagy veszedelmekben a társ, a segítő után való görcsös vágyódás lep meg; nem bírjuk túrni a magányosságot, mely üres hangján mintha azt mondaná: «Ez egyszer rád került a sor. Többé nincsen szó másról, hanem csakis rólad. Magad vagy; a te éned száll szembe a romlással.» És az önzés, mely az élet, ekkor éri el tetőpontját. Akarata minden elképzelhetlen erejével dolgozik, hogy kiszabaduljon ebből az iszonyú egyedülvalóságból, amelyben nincs ott a más, aki még mindig az édes reménység. Nem igaz, hogy a halálra ítélt vívódása már a siralomházban kezdődik. Az a nyomorult ugyan már érzi, hogy el van szigetelve a világtól, hogy ő az, maga, aki holnap reggel meg fog halni. De még vele vannak az örök, a gyóntató, a falak, a bútorok, a legyek, az ablakon bebólingató lombok és a szivarok. A nagy, a végső egyedülvalóság csak kint kezdődik az udvaron. Mikor a pap utolszor nyomja az elítélt ajkára a feszületet aztán elfordul, még mindig nem teljes a magányosság, csak növekedett. És nem érte el végső fokát akkor sem, mikor a delinkvenst már a hóhérlegények kötözik... hiszen azok is vele vannak még. De akkor válik végtelenné, mikor fönt áll a zsámolyon és szeme előtt egy láthatatlan kéz lebocsátja a hurkot... Ebben a másodpercben tekintete könyörögve keresi a valakit és megtalálja vagy egy bámélszókodó arcban, vagy egy bajonet csillogó vasában vagy egy az udvar fölött elröppenő verébben... És egy egész életnek utolsó nagy erejével tapad hozzá. Sokszor láttam ezt a pillantást, - bár ne láttam volna. Egyszer engemet választott ki a valakinek és mint tördöfés verte által a szívemet.

A horror solitudinis törvényét magunkon is ezerszer látjuk betelleni, kis és nagy dologban egyaránt. Vajjon nem a magányosság nyomasztó érzése volt-e az, mikor az iskolában először kellett kiállanunk a médiumra, hogy fölmondjuk a leckét; s midőn először ropogott lábunk alatt az előadó-dobogó deszkája, nem éreztük-e, hogy rettenetesen egyedül vagyunk e tömött teremben, ahol fejek százai néznek felénk? Ugyan ki az ördög félne a párbajtól? Az ember igazán komédia nélkül is nyugodtan szivaroz a kocsiban, míg kiérünk Rákos-Palotára; és nem ver a szíve sebesebben, mikor a pisztolyokat töltik. De mikor a segédek félrevonulnak, mi pedig kísétálunk a leszúrt pálcáig s fölhajtjuk a kabátunk gallérát, hogy a fehér ing ne kinálkozzék célpontnak, - egyedül érezzük magunkat, uraim, határozottan egyedül érezzük, legalább egy kicsit, és nem szeretem az olyan embert, aki ezt tagadja.

A törvény helyességét talán az is bizonyítja, hogy megfordítva szintén megáll. Vagyis a fizikai magányosság megfélemlítő. A gyermek fél, ha egyedül hagyják a szobában; és meglágyul a legkeményebb férfiszív is, ha olyan pusztaságba kerül, ahol az emberi életnek semmi nyoma. Óh, nem a sivatag ilyen rettentő, sem az erdő, sem a tenger... Amíg egy csillag hunyorog az égen, amíg a szél söpri a fővenyt, ameddig falevél rezzen és hab torlódik, férfi nem félhet. A fény és a zaj még mindig valaki. De az egyedülvalóság szörnyű érzése akkor kezdődik, mikor vak homály és néma csönd vesz körül bennünket... Mikor szemünk nem talál egy pontot, amelyre rászegződhetnék és mikor az abszolút hangtalanságban halljuk az agyunk velejének ereiben keringő vér hömpölygését. Kísértet, rabló, fenevad - ugyan kinek jutna eszébe ilyesmi? Nem félünk senkitől; nem fenyeget semmi, de az egyedüllet érzése mégis meglep, valóságos fizikai erővel, mely ellen akarata hiába támad föl és - félünk. Ez, hogy paradox beszédet kockáztassak meg, testi félelem. Nem tudom, mutatkozik-e ez a tünemény minden emberéletben; de aki tapasztalta, nem szégyelli megvallani. - A Balkán-félszigeten kóborolva, egy keletroméliai katonaórházban szálltam meg éjszakára, nagy homokpusztaság közepett. Megjárnati egy kicsit az egész napi nyeregbenüléstől gémberegett lábamat, napszállatkor egyet sétáltam a buckák között. Jó messze ballagtam el a karakoltól. Egyszerre azon vettem

magamat észre, hogy rám esteledett s hogy a négy-öt óra járásnyira lévő tenger felől hirtelen köd ereszkedik mindenre. Egynéhány perc múlva sötétség vett körül és éreztem, hogy irányérzésem elveszett. Hallgatózni kezdtem: hátha hozzám hat valami hang az őrház felől. Csönd volt; oly hihetetlen némaság, aminőről nekem addig fogalmam sem volt. És a sötétség egyre sűrűbb lett. Félni nem volt egy csöpp okom sem, nem tarthattam semmitől; és íme, mégis megrohant a magányosság érzése: a sötétség, a csönd és az iránytévesztés, ez a három fizikai hatalommal hatott rám. Kialtozni kezdtem. Semmi nesz. Aztán futásnak eredtem, mintha kergetne valami. De a józan ész visszatartott: hátha még messzebb szaladok a karakoltól. Megálltam és hallgattam szívem verését. Ez a kis élő hang fölbátorított. Ismét teli tüdővel kiáltottam kísérő csendöröm nevét. «Efendim, efendim!» szólt nagy messziségből egy szózat s a homok tompán dongott a vágató ló patkói alatt. A hű Musztafa egynéhány perc múlva mellettem volt. Homlokom fázott a jéghideg verejtéktől. Kis gyermekkorom óta először éreztem a testi félelmet, magányosságtól való irtózást. Nem röstellem ide írni. Homo sum.

Mert az ember *πολιτικόν ζῶον*, társas állat, és léte nagy törvényének ellene nem szegülhet. Csoda-e, hogy épp karácsony drágalátos ünnepében elmélkedtem az egyedülvalóságról, a félelemről, mikor a keresztyén világ apraja, nagyja mind összebúj a szeretetnek fészkeiben és szívek száz meg száz millióinak édes dobogása hirdeti, hogy a nyugalom, a bátorság, a vidámság, a boldogság csak ott lehet, ahol legalább két ember van együtt.

Aki sohsem kapott levelet.

Régi dolgot beszélek.

Akkor történt ez, mikor Konstantinápolyt még nem kötötte össze Európával a páros érc-szál, a vasút és hetenként csak kétszer érkezett a várnai Lloyd-gőzös, hozván a nyugati postát.

Nagy portéka volt ez az európai posta. Messze idegenben bujdosók édes érintkezése az anyafölddel, ha csak egy írott vagy nyomtatott papiros révén is. Ezt a papirost otthon írták, otthon nyomtatták teli; drágalátos hát a tinta, a festék nyoma; csodálatos közelség a messzeségben; szívet megindító a jó újságíró-pajtás firkája, hogy a Kispipa még mindig virágzik s a hírlap leghátsóbb borgis cikkelye, mely szerint a ditrói gimnázium sérelmeket szenved oláh részről.

Hát a boldog, akinek az adatott meg, hogy édes anya, édes nő írását olvassa!

Roppant gyönyörűség ez; de nem nagyobb annál, mikor mindezt várjuk.

Hétfőn és pénteken a postát várni rendes foglalkozás volt. Sőt valóságos hivatalos intézmény, vagy még több: örökség. Negyvenkilencben az emigránsok kezdték lesni a Pest-fogadó előtt, mikor érkezik az európai posta; és azóta ama két napon mindig magyarok gyülekeztek a régi ház kapujában, postaérkezés idején.

Találkozó, melyet elmulasztani nem lehet, nem szabad, mert olyasmi, mint valami hazafias kötelesség.

A Lloyd-gőzös, ha a Fekete-tengeren nem volt rossz idő vagy köd, reggel hét órakor vetett vasmacskát az Aranyszarvban; az «osztrák» posta (nincs ottan más) hát tizenegy óra felé juthatott kézhez.

De a várakozó magyarok kaszinója kilenckor már mindig teljes volt. Elsőnek vonult föl a jó Széchenyi basa - a gyülekezet hallgatagon megválasztott feje - és nehézkesen letelepedett egy nádszékre, a kapu előtt. Aztán következett a perai magyar kolónia, majd a Héttoronyból, újpestnyi messzeségből bezarándoklott magyar kovácsok, ércművesek, akik bizony nem vártak hetenként két levelet a hazából, de mégis mindig eljöttek, legalább egy kis otthoni szót hallani.

Csodálatos egy kompánia volt ez. Gazdag urak és földönfutó levantei szittyák; generálisok és mesteremberek; gömbölyű kalmárok és sovány, rejtelmes, szomorú proletárok. Akik mind beszélnek, bár nincs mondanivalójuk, de nyelik az egymás szavát, mert magyar szó. És atyafiságosan szeretik egymást.

Ennek a gyülekezetnek mindig megvolt a maga folytatása: egész tábor spanyol izraelita csizmatisztító, repülő török kávé, utcai borbély és vándor pálinkamérő. Boldogult valamennyi, mert (Isten tudja miért) mindnyájunkban valami kötelességérzet támadt, hogy ezek az emberek ne vesztegeljenek itt hiába - a magyarok miatt. Minden jó lélek kitisztította a cipőjét, a kereskedők kávé ittak, fogyott a masztiksz, mi pedig, szép ifjúság, hirtelenében megborotválkoztunk. Néha fölösleges faktorok is elegyedtek a sokadalomba: bömbölő halárusok, akik ezüstös zöld scombrokat kínáltak kosárszámra és kertészek, akik ismeretlen keleti veteményeken akartak túladni. A jó basa ezeket is megkímélte a csalódástól. Postaérkezés után jobb kezében egy fentő hallal, bal kezében ölnyi hosszú lopótökkel vonult haza, méltóságosan és megelégedetten.

Társaságunkban volt egy ember, aki megvetette az egész társaságot.

A Csapkin Jóska.

Isten a lelkem, máig sem tudom, ki volt. És azt sem tudom, hogy hívták becsületes nevén. Csapkin török szó; azt teszi: gazember, meg azt is, hogy olyan legény, akinek a fehérenép körül szerencséje van. A Jóskára e második értelmében ragasztották a csúfoló Csapkin-nevet. Keserves gúnyolás! Canis a non canendo. Uram Jézus, mi köze lehet ennek a hetvenesztendős, törődött vén embernek az asszonyokhoz; és mi köze lehetett világeletében, mikor most is élhetetlen, együgyű gyermek!

A forradalom vihara sodorta ki a Keletre. Honvéd volt, maga se tudta miért; verekedett, maga se tudta miért; és mikor mindenki menekült, ő is menekült, maga se tudta miért, őt ugyan nem üldözte egy szúnyog sem. Árva gyerek volt otthon és árva gyerek maradt az idegenben. Az árvaságot úgy fogta föl, mint valami mesterséget. Mikor kérdeztem tőle: micsoda? azt felelte: «Árva gyerek vagyok». Aztán nevetett és deres szakála reszketett a nevetéstől. Másoktól hallottam, hogy valami magazinfelügyelő-féle egy nagy görög kalmárháznál Galatán. Amolyan örmesteri rangot visel a világegyetemben. És nem törekszik följebb, mert ő árva gyerek.

Magyarul már alig tudott. Török, olasz, görög szavakkal segített magán és ő kacagott legbutábban, mikor nevétek zagyvalék beszédét. De a postaváráson mégis mindig megjelent. A magyarság vitte oda? Hát van az árva gyerekek nemzete, mikor megvénült a bujdosásban?

Nem, a Csapkin Jóska csak megvetni jött ezt a nagy úri kompániát. Ezt a balgatag csödületet, mely azt lesi, hogy a sikátorból előbukkanjon egy ember, aki táskájából leveleket osztogat széjjel.

Mert ő még sohse kapott levelet világeletében és nem is várt. Ez volt egyetlen nagy és büszke ereje. Többnek érezte magát a gyarlóknál, akiket ily potomság izgathat. Úgy fogta föl, hogy levelet nem kapni valami dicsőség, sőt életcél. Kétfelé osztotta az emberiséget: az egyik fele kap levelet, a másik nem. Az egyik fél milliom és milliom; a másik csak egyetlen egy, ő, tehát különb a többségnél. (Hej, az arisztokratság törvényei benne vannak az alantas fejlettségű agyvelőkben is!)

Mikor először láttam, mint nevezetességet mutatták be nékem: «Ime egy ember, aki még sohasem kapott levelet!»

Csapkin Jóska pedig büszkén, mosolyogva erősítette:

- Soha, soha!

- Hát nincsenek otthon valami rokonai?

- Senki!

- Ismerősei?

- Senki!

Mindezt a nagy magányosság szomorú, buta dölyfösségével mondotta.

És a postavárók között olyan fensőséggel járt-kelt, mint az okos ember, aki bolondok közé kerül.

Néha késett a hajó és mi türelmetlenkedtünk. Csapkin Jóska ilyenkor volt a legboldogabb. Ilyenkor érezte igazán, hogy ő az erősebb. Gyönyörködött gyöngeségünkben. Megveregette a vállunkat és a szemünk közé nevetett nagy dölyfösen:

- Hehe! Így van az, ha valaki levelet vár!

A tábor a levélhordó jöttére mindig fölzajgott; aztán, mikor a táská kiürült, nagy csöndesség lőn. Kiki belemerült a maga levelébe.

Ilyenkor a Csapkin Jóska diadalmaskodott. Demonstrálta az ő roppant nagy függetlenségét. Kiabált:

- Hé, zsidó, tisztítsd ki a csizmámat! Te meg, kavedsi, tölts! És te is masztikszos!

Ha fölpillantottam a levélről, szemem a Jóska bárgyú, csúfolódó pillantásával találkozott. «Szegény!» mondta a pillantás, «te kapsz levelet!»

Egyszer évődtem vele:

- De bácsi, hát maga igazán sose kapott volna levelet?

- Soha!

- No de a fiatalságában, otthon, tudja afféle szerelmes levelet?

A Csapkin Jóska elpirult. Nekem mindig fáj, ha valakire rápirítok. Most azonban százszorosan éreztem, hogy ez a pirulás kín, mert ez az ember életének egyetlen hiúságában sértődött meg.

- Soha, soha! - tiltakozott és hangjának remegése visszautasította a gyanúsítást.

Egy nap aztán hallatlan dolog történt. A konzulság postása, vén bús magyar, a táskája fenekéről előkotort egy levelet és a rengeteg hatást várók fontoskodásával kiáltotta:

- Ez meg Csapkin József urnak szól!

Elálmétkodtunk. Eszünkbe se jutott, hogy fölbontsuk leveleinket. Mindnyájan a Jóskára meredtünk.

A Jóska ábrázata fehér lett. Szája mozgott, mintha le akarná tagadni ezt a szörnyüséget, ezt a szégyent, ezt a lehetetlenséget.

- Ez valami rossz tréfa! - kiáltott egy könyörületes hang.

- Nem, kérem, - szólt a postás. - A levél Európából jő, tessék megnézni a bélyegét.

Csapkin Jóska a levél után nyúlt. Csak vérpadon láttam embernek ilyen nehéz, fájdalmasan otromba mozdulatát. Aztán zsebre gyűrte a papirost és elrohant, mint akit kergetnek.

Elkövetkezett három-négy postavárás. De a Jóska nem mutatkozott többé. Vagy két hét múlva belebotlottam a júkszek kaldyrymon, a Galatából Perába vivő meredek lépcsős utcában. Öreg, beteg volt. És meghökkent tőlem, mint az olyan ember, aki rejtegetett titkának tudóját látja.

- Bácsi, csak nem volt valami rossz abban a levélben?

A Csapkin Jóska most egy kétségbeesetten kevély pillantást vetett rám. Éreztem, hogy fölülkerekedik, fölül akar kerekedni nagy nyomoruságában, erejének végső megfeszítésével.

- Nem bontottam föl! - szólt valami félelmes dicsekvés hangján; és elővette zsebéből a levelet, bizonyítani, hogy igazat beszél.

Azzal elszaladt tőlem.

Még csak egynéhány napig maradtam Konstantinápolyban. Nem láttam őt többé.

Mikor a következő nyáron lementem a fenerbagcei fürdőre, postaváráskor beszéltek a magyarok, hogy a Csapkin Jóska már rég meghalt.

Mi volt abban a levélben?

Nem tudni. Némelyek azt mondják, hogy egy fiatal comptoirista csinált rossz tréfát és Budapestről elküldetett a szegénynek egy levelet, melyben az az ismeretes német nyomtatvány volt: két számár és az aláírás: «Most hárman vagyunk».

De ez nem bizonyos.

A LEVELES LÁDÁBÓL.

I.

Dátum Pestini, die 18 januarii 1794.

Ne síránkozzál, édes Húgotskám, ne hullassad szép kék szemednek könyveit, a' mért nem jöhetél te is fel ide Pestre, Lotti Nénénk farsángi multságára; de inkább tégy hálákat a mi kedves Apánk Urunknak, a' ki bölts felgondolásával és szerelmes szorgoskodásával nem engedé, hogy jó Asszony-Anyánkkal egybe magadat ennek az igen viszontagságos és veszedelmes útnak kitegyed. Én ugyan jártam már Béts városábann is télvíz idejénn, midőn gyenge ifjúságombann Felséges Urunk apródszolgálatra rendele föll; de ilyen keserves utam még nem vala és Istennek véghetetlen irgalmasságából való ritka miraculum, hogy tizenkét napoknak utánna valahogyann mégis felvergődtem Tisza-Eszlárról Pest' várossába. A jó homokonn még tsak menénk valahogyann, de mikor a' Borsodi fekete föld sara megfogá a' kerekeket, nem tréfálkozék többé a' Kirurgus sem, hanem jajgatni kezdé, hogy a' Méltóságos Úr nékie vesztére tör vala, mikor reá bízá ezt a' szerentsétlen Mentorságot. Hányszor akadánk el, ne kérdezzed, édes Húgotskám, mert többször vala, semhogy leírhatnám. De az igazi haddelhadd Hatvan mellett kezdődött, a' hol a' hintót immáron négy ökör vontatá, a' társzekér elejébe pedig hat bivalyokat kelle fogni. Ám még így is megfeneklettünk és a Jágert bé kellete küldeni Hatvanba, hogy még hat pár igavonó barmot szerezzen. A betsületes Jó'sef nagy gázoló Stiblijeivel vága neki a' saraknak; de reánk is esteledék már és még nem tére vissza. Ammint egyre jobban setétedék az este, hallám, hogyan síránkozik hátul a' társzekerenn a tóth szakáts, a' ki maga marada ottan és rettege a' bojnyikoktól. (Mongyák, tsakugyann találkoznak ez vidéken effélék.) A' Kirurgus pedig, bátor kellő respectussal, erős szemrevaló hányásokkal illeté Apám Uramat, hogy őket ilyen perplexitasba dönté és reá ilyen nehéz Verantworgungot háríta. «Mert, Úrfi», úgymond, «hogyan kerülhetek én valaha Méltóságos Urunk szine elejébe, ha valami non putarem történik és Nagyságodnak, quod Deus avertat, baja talál esni». Én eleinténn csak nevetek, de elméne a' kedvem a' tréfától, mikor sűrű fekete éjtszaka lőn és Jó'sef tsak nem tére vissza Hatvanból a' Bivalyosokkal. «C'étoit pendant l'horreur d'une profonde nuit», miként Racine Úr mondgya, mikoronn végtére ostopattogás hallatszék és jöve Jó'sef négy bivalyokkal. Éjfélre járt az idő, míg a' hintót bé tudták vontatni Hatvanig; de a' társzekeret ott kelle hagynunk az útban mindenestül, mert nem vala barmunk, a' kivel kimozdíhattuk volna a' kátyúból. Így lőn, hogy én mostan derekalj, párna, dunna és edény nélkül vagyok. De hála Istennek, nem kell panaszkodnom; mert Hatvanbann a Főtiszteletű Plébános úr fogada bennünket barátságossann házába, itt Pestenn pediglen, a' hová másnap este jutánk, az Arany Sas fogadóban, a' Hatvani kapu táján, vis-à-vis a' Borbélyok' Oskolajokkal, vagyon minden, a' mit Úri Ember kívánhat: tiszta ágy (bátor én nem szívessen fekszem idegen nyoszolyában) és olyan jó traktér, hogy nékem magamnak nem is kell főzetnem (bátor a Matyi bosporosa és levelensültje mégis csak jobb a' Pest városi kosznál).

Reggel körülnézénk a' városbann. Te, édes Hugotskám, már voltál Nyíregyházánn, és Debretzenbenn; Pest szebb Nyíregyházánál, de nem szebb Debretzennél. Buda, mondják, szebb Debretzennél is: de oda mostan nem lehet jutni, mert a' hajóhidat már Ádventben fölszedék s a' Duna tegnap olta úgy zajlik, hogy a' tsónakosok ötven aranyért sem bátorokodnak általmenni rajta. Lotti Nénénkhez tsak tizenegy óra felé indulhaték Visite-be, mert itt

így rendeli a szokás; elmenék tehát mise után, (mellyet a' Barátok' Templomábann hallgaték Isteni félelemmel,) a' Hetzbe, melly a Hatvani kapun túl vagy, a Beleznayak kastélya mögött. Látám, hogyan eresztének öszve egy nagy fekete Medvét tizenkét Szelindekkel, meg egy Máramarosi Bölényt három Farkassal; de mondhatom néked, édes Hugotskám, hogy ez inkább tsak a' pénz kitsalására való szemfényvesztés, mert a' Hetz-mester drága ritka állattyaikat nem engedi veszendőbe menni. Mihelyt a' Szelindek lehasíták a' Medve fülét s mihelyt a' fene Bölény felöklele egy Farkast, eléjvénnek a Hetzes legények és tüzes vas rudakat tártanak a' vadak közzé, hogy ne tégyenek egymásban több kárt. Mire a' bestiák meghunyászkodtak és a sarokba kotródtak. A' Publikum, főképpen a' Dámák, hiába kiabáltak, hogy ez tsalás; a' Hetz-mester azt felelte, hogy tessenek elfáradni a délutáni viadalra, mikor az állatok döglésig fognak verekedni. Tu devines, ma Chérie, hogy délután meg aztat mondja, hogy holnap leszen a nagy massacirozás.

De ez tégedet alkalmasint nem interessiroz, kedves Húgom és látom: máris azt kérdezed, hogy mi volt a' Lotti Nénénk mulatságával. Lotti Tante igen örvendezett jöttömön, mindnyájatokat tisztel, tsokol és azt üzeni, hogy jó egészséget kíván nektek s noha szeretett volna benneteket egyetemben magánál tisztelni, mégis jobb, hogy nem indultatok útnak ebben a' gonosz téli időben. Lotti Nénénk, mikor délelőtt nálla valék, aranytsipkét tzupfolt; de mindjárt észrevehém, hogy ezt tsak pro forma tselekszi, mert az esze a' mulatságon jár, temérdek sok gondja vagy, hiszen százhatvan vendég fog ma este házába gyülekezni és ime a' halászok még elé sem hozák a' Vizát, a' kit akkorának ígérének, hogy mind a százhatvan vendég jól lakozhatik belölle. Olly nagy készülődésben vala a' szegény Tante, hogy még ebédre sem marasztala. Lucie és Adrienne cousineinket nem is látám, tsak egy pertzre; Pudermantliban kandikáltak ki az ajtón, 'a hajok tsupa papillote, Kuschändcheneket dobáltak felém és kiabáltak, hogy hordjam el magamat, mert náluk van Monsieur Schwammerl, a' Bétsi Coffeur, a' ki már mostan foga a' nagy munkába, hogy kontyokat à la jardinière tornyozza és lisztezza. Menék tehát a' zürzavarnak e' fészkeből. Távoztomban látám, hogy tizenkét inasok viaszkolják a nagy szála pädimentomat; a' kapubann pedig találkozáom a' halászlegényekkel, a' kik lajtos szekérről hatan emelék le ama szörnyű termetes Vizát. «No, hála Istennek», gondolám, «legalább mindjárt egy búval kevesebbje leszen szegény Néném Asszonyok.»

Délután reá érek elmenni Prókátor Ur Gombos Istvánhoz, Apánk Urunk' Fiskálissához, a' ki messze kint lakik, az Ortzy-házban. Sajnálom, hogy hozzá menék, mert ez a' kemény, dertzés ember jöttöm occasióját arra használlá, hogy igen nagyonn megszegyenitisse Juratusát, Nemes Szirmay Antalt, az én jó Barátomat. Béfüttyenté őtet szobájába és aztat mondá neki: «Audiát, schuwichsolja ki a' tsizmámat.» Tudom, hogy Apánk Urunk is kéntelen vala Jurátus korábann méltatlan szolgálai munkákat végezni az ő Printzipálissának akartából; de hogy mostan, mikor immár a Frántz parasztság is felszabadúla, Nemes Ember kénszerítőgyön inasok dolgára, igen pudeálám. Prókátor Gombos tsak azért tevé ezt a dolgot Tóni barátommal, hogy előttem fitogassa az ő Aufklärista voltát. (Mert az Öreg nagy Aufklärista és Magyar ruhát visel.) De a szegény Nemes Ifjú kéntelen vala a Tyrannusnak engedelmeskedni és szégyen szemre látám, hogy a Vorzimmerben szorgalmatosan kefélli a' tsizmát. Igaz, fejeér glacé kesztyűt húza hozzá.

Öt órakor elmenék ama Monsieur Schwammerlhez, kinek Offitzinája a Nagy-Híd-utzában vagyonn és megfriziroztatám magamat. Itten immár szagos lisztet hintenek az ember hajára. És az egész Offitzinábann nem beszélének egyébről, mint a' mi Nénénk Báljáról; sok fiatal Gavallérok várakozának, míg reájok kerül a' sor. Várakoztam én is, bátor a Monsieur három Legénnyel dolgozik. Hét óra tájt felöltém carmoisin selyemből való ruhámat. Szerentse, hogy Schapodlim nem gyűröde meg viszontagságos utamban. Hintómonn akarék menni a' Bálba, de Herr Kommer, a' fogadós tsak nevette és mondá, hogy gyalog hintó illik. Két markos

Schwab legény vive Nénénkhez; és tsudálkozám, hogy a' térdig érő sárban fel sem billentének.

Lelkem Hugotskám, én jártam már Bétsbenn is Hof-Ballon és vivém a' Felséges Asszony Schleppjét - jaj, beh féltem, hogy szégyen-szemre elbotlok! - de ez a Luxus a' Néni házában mégis igazi surprise vala. A kapuban olyan Portás szede ki gyaloghintómból, hogy Eszláronn Palatinus gyanánt süvegelnéek meg. A vestibulumban száz gyertya égett és három inas nem tsinála egyebet, mint koppantgatá; a' nagy szálában pedig legalább is három száz gyertya ada világosságot, - éjtszakai nappal vala ez! Nénénk Asszony akkor Buffándlit kötöze fel, hogy termetéről bizony reá sem ösmérheték vala; a' két kitsiny Cousine pedig úgy befűzé vékony derekatskáját, hogy bizony nem tudom, miképpen szuszogának; de azért igen kedvessenn, módossan, aimablement faisoient les honneurs Asszony Annyokkal egybe. Száz hatvan Vendég között bizony elvész az Atyafi is; nem érének rá, hogy engemet sokat babosgassanak, hát tsak belé elegyedek a' nagy Uri sokaságba Szirmay Antal Barátommal, a' ki ama debonestáló tsizma-tisztítás után, feje selyem habitusban és Bruxelles várossában tizenkét leányzó megvakulásába került tsipke Schapodlival praesentálá magát; nem látsza rajta, melly fekete munkát végeze márna.

Urak és Dámák eleintén külöm-külöm valánk; így vagon ez minden Úri Múlságonn. És Tóni Barátom megösmertete engemet egy igen kedvemre való Iffjuval, bizonyos Kármán Jó'seffel, a' ki, mondhatom, igen jeles fia szegény Hazánknak. Esprit és tudakosság dolgában alig láttam valaha külömb férfiut nálla. Immár jó félóraig beszélgeték, mikor álmélkodva értem, hogy ő nem igazi Uri Ember, hanem tsak Skribler, Redaktora bizonyos Uránia nevezetű Magyar Gazettának, a' mellyről addig nem hallék. Meghökkenve nézek rajta végig; bizony igen tisztességes köntösse volt és a' haját nem lisztezhették, fésülhették volna jobban Ángoly-Országban sem. Én eddig azt tudám, hogy a' Magyar Skribler mind rongyos és Uri Nemes Társaságba nem való. Mostan pedig látám, hogy ezen Ifjú tökéletesen comme il faut Gavallér, a' mi pedig tudását és gebildet voltát illeti, bizony nem akada útamba eddig nálla jelessebb ember. Beh kár, hogy nyavalyás; látnivaló, hogy nem húzza soká a' szegény. Mondám nékie, zsebembe nyúlván, hogy stante pede praenumerálok az Urániára; ő erre elpirúla, szinte neheztele és mondá, hogy az a Typographus dolga a' Hatvani utzában. Nem értem, miért veszi ezen jó szándékomat zokon. Szolgálja nékem üdvösseges tanátstsal is, midőn ama szobába menénk, hol az Urak Pharao bankót adának. Egy aranyat vetek a' Hertz Dámára és ott hagyám sokáig, mert én, tudod Hugotskám, semmi játéknak mestere nem vagyok. Ettetzer tsak látom, hogy fiadzik az én aranyom; negyedik kártyafordulás után immár egész kis halom sárga pénz vala a kártyán és a bankos öszverántzolá szemöldökét, kérdezvén: «Quinze et le va?» Épp mondani akarom, hogy nem értem, mit parancsol vélem, midőn Kármán Jó'sef megrántotta a habitusomat: «Vegye le az Ur és mennyünk innen Isten hírével.» Ő mondá, én megtselkvém s így lőn, hogy a Pharao nemes Tudományában per absolute járatlan léttemre egy marék aranyat vivék el a' kis szobából, hijábann rántzolá olly mordul szemöldökét a' bankós.

Kimenénk ennek utánna ez derék ifjuval egy kitsiny szálába, a hol Lucie énekelt számos auditorium applaususai között. Mihelyt meglátott, reám kiálta: «Gyere, accompagnirozzál engemet». Elpirulék egy kevéssé, de megemberem magamat és a Clavierhoz ülék. A chère cousine ama korán megboldogult Salzburgi Mu'sika-Mester Wolfgang Amadeus Mozart Das Veilchen titulusu nótáját énekelte; accompagnirozám, a' jó Kármán pedig a kótát forgatá. Édes Hugotskám, irigylen Tettes Kármán Urat, a' ki járatos a' Poesis szép Mesterségében, mert tsak is Poéta tudná méltóképpenn leirni, hogy millyen vala ezen éneklés. Bétsbenn hallám a' férjfiúi Olasz Hof-Discant-Sängereket, de emberségemre mondom, azok sem

valának ilyen jelessek. Hun tanulá eztet a chère cousine, nem tudom; c'étoit un tonnerre d'applaudissemens, és hidgyed: jure meritoque.

Következek a' vatsora. Esmerősöm tsak ama'z öreg Viza vala benne, a' kit már dél'előtt láték a' Halászok vállán; jól lakozánk belőlle mind a száz hatvanan, és még marada is sok a tselédeknek. A' többi ritka eledeleket felsorolni nem adatott nékem, bátor Béts' várossábann is vala részem különös comedentiákbann mint gyenge Ifjunak. Asztalra kerüle eleven Ausztriga, a' kit meg kell innya és vala lebegő 'Ajér, németül Auflauf, a' mellyet kanállal esznek. Ha nem ül mellettem Lucie és nem ad nékem hasznos tanácsokat, bizony megettem volna az Ausztrigát és megittam volna az Auflaufot. Sok pötsétes borok utánn következének a' lekötözött Fráncz Champagnerek; vélnéd, álgykkal bontanak várfalat, midőn az inasok kiszabadittyák a' dugókat. Ezt is hallám már Bétsben, Apród szolgálatot tévén, de nem ittam; jó, de tsíp és tán azért jó, mert tsíp.

Vatsora utánn - Lucie olyan keveset evett-ivott, hogy érteni kezdem kartsu voltát - felkerekedénk és az egész vendégség méne a' nagy szállába. Eggy kicsit várakoznunk kelle, mig a' lakájok lajtorjákra mászván, elveszik a' háromszáz gyertyák hamvát, aztán következe az első minét. Én Lucie kedves Hugómmal járák; a vis-à-vis Szirmay Tóni vala, ki Adriene Hugómat tántzoltatá. Igen módossan roptuk, tsosztuk nyóltz fiatal Uri pár: majd sorra jöve a' lengyel tántz, a' lancier, az anglia, a' steyer, a' furlana és amaz új Bétsi forgó tántz, melly mondattik Waltzernek. Tsak e' ne lett volna! Lucie megnevelte szörnyen, hogy nem tudom lejteni és szédülök bele. Jaj, inkább Hatvan alatt vártam volna a' Bivalyokat, semhogy illy szégyenben találtassam! Magyar táncz, a' kit én is emberül járok, nem vala; tán azért, mert a' Tseh musikusok nem vonják, fújják. Miért nintsen Pest várossábann Bihari, hogy magyar tántzot járassunk, mint Mádonn.

Fejéredni kezdenek az ablakok, midőn az utolsó Krampampuli utánn a' Dámák hazamenésre gondolának. Széledni kezdé a' vendégség; menék magam is, szép jó reggelt kívánván Asszony Nénéneknek és a cousine Leány-Asszonyokkal egybe sok szép Uri Dámáknak. Le is juték a' garádicsonn; de mikor arra került a sor, hogy gyaloghintómba üljek, döbbenve látám, hogy két hordozó Schwab legényem, egész éjtszaka a' Pitvarban lakozván a' tselédekkel, ugy megkótyagosodott az ingyen bortól, hogy nem engemet odább vinni, de a' maga lábánn állani sem bír. Gyalog gázolék tehát a' Sasig, emberséges kalauzra találván egy becsületes német Bakterbann, a' ki minden utza sarkán megállott hajnali túlkölés végett. Térdig gázolván a' sárban, inkább mazur valék, semmint Magyar Nemes Ifju, midőn haza érkezém. És a' Kirurgus, ki már reggeli kávéjáért zaklatá a' fogadóbeli legényeket, elképpede láttamra.

Délig aluttam, azután fölkelek, megírni ezen hosszú leveletem. Apám Uramnak, Anyám Asszonynak recommendálom magamat grátziájokba, Reverendissimus Zbiskó Plébános Uramnak minden jókat kívánok, egybe tisztelek mindenkit, néked pedig, édes Hugotskám, vagyok magamnak ajánlása után

szerelmes bátyád
Kállay Péter.

(P. S.)

A jövő szombaton indulunk haza. Lucie igen marasztal. Tehát Isten ő szent Felségének akartával, ha nem lészen nagy sár, két hét múlva otthonn lehetünk, sótt talán élő szóval elébb is mondom el mindezeket, semmit a levelemben olvasnád. Mert ugyan egyenest Nyíregyházára menő fuvarost találék, a' ki ez irást viszi; de ki tudja, mi lészen véle utjábann.

II.

(Kivül:) Mademoiselle
Mademoiselle Clarisse de ***

**in Preßburg
im Kloster der Hochw. Ursulinerinnen.**

Tettes Takáts Kirurgus Ur szíves alkalmatosságával.

(Belül:)

Tisza-Eszlár, le 24 janvier 1818.

Ma chère Cousine,

Je suis heureuse que le jour de votre fête me fournisse l'occasion de vous exprimer mes sentiments bien affectueux, et de vous faire parvenir les vœux que j'adresse chaque jour à la Providence pour votre bonheur.

Votre eousine qui vous aime tendrement

Jeannette.

(Egy külön nagy árkus papíroson:) Édes jó kis Klariszom, ne haragudj hogy ez olyan tsunya irás és a' papiros gyűrődött, de a' Speizban irom, fázik mind a' tiz körmöm, és minduntalan a' zsebembe kell rejtenem leveletem mikor hallom a' Lotti néni vagy a' Kultsárné jöttét. Azt a' Frantzia levelet mint sejteted Monsieur Lemouton irattattá velem persze azt hiszi szegény hogy a' magam fogalmazása de biz én a' Briefstellerbül irtam ki mert nem lenne érdemes a' fejemet törni mikor úgyis tsak itt akarom neked a' szivem szerint meg mondani, hogy az Isten éltesen édes kis Klariszom drága szivetském és szeressél engemet.

De eztet nem tsak ezért irom hanem azért is hogy le irjam neked a' tennap előtti nagy bált Kallóban ott voltunk mind tsudálatos volt én ollyat álmomba se láttam igen jól mulattunk ez volt az én első bálom ott volt Jósika Miklós is és képzeld nekem a' szépet tette most jött ki a katonaságbul. Szeretném tudni kedves Klariszom, miért ne volna szabad nekem neked mindeztet megirni mikor te tsak fél esztendővel vagy fiatalabb énnálam, de okos vagy és tsak az a' különbség köztünk hogy te az Apátzáknál nevelkedel én meg ithon és szeretném tudni hogy miért ne mondhassam el ezeket neked mikor tégedet is tsak úgy el vittek volna a' bálba, mint engemet ha itt vagy és te is éppen olly jól mulattál volna. Fräulein Klöpplspitz meg Monsieur Lemouton ugyan adna nékem ha meglátnák ezt a' levelet. De az tsak tiszta szekirozás hogy én ne irhassam le neked a' tennapi bált jaj, de hol is kezdjem tsak!

Tudod János bátsinak Kallóban szép Kastélyja van azzal a' hires Elysiummal olyan gyönyörű kert hogy a' szegény Mária Antoinette Trianoni kertye sem volt különb. Pomarancs és tzitrom terem ottan, Papagey madarak beszélnek a' fákon van közte a' ki hat nyelvet is tud még Indiáner nyelven is. Van ott Majom akkora mint egy Granatéros de azért illedelmes megsüvegeli a' Dámákat csak a' szegény Zbisko plébános járta meg vele a' nyáron. Tudod hogy a' szegény Zbiskónak az a' malheurje van hogy igen hasonlít a' Majomhoz és mikor a' bátsival az Elysium kertében járt ettzer tsak leszalad a' fáról az a' nagy ritka Majom és atyafiját sejdítvén papunkban megöleli kebelére szorittya tsókolja és örömkönnyeket hullat hogy hosszú időnek utánna az ő familiájából valóra talált. Szegény Zbisko hijába kiabálja Soha bizony! Diabolica mater! Apagyé! a' majom tsak nem ereszti nem használ semmi debachálás semmi erőszak és a' jó tisztelendő ur nem tuggya le rázni a' nyakárul az alkalmatlan kedveskedőt. A' bátsi ugy katzagott hogy nyilalást kapott az oldalába végre hívta az inasokat a

kik ki szabadították szegény Zbiskót az ölelő karok közzül. Ezt a' majmot tennap láttam libériába szolgált ő hozta be a' herbateát a' Dámák majd nyavalyássá lettek a' Gavallérok nevettek Jósa Gyuri meg Brúdert ivott vele de olyan forró krampampulival kínálta meg hogy a szegény állat kínnyában felszalatt a' luszter legtetejire s tsak ugy lehetett onnan leszedni hogy eloltogatták a' gyertyákat. Eggy inasnak meg is harapta az ujját. Lántzra kellett verni olyan dühös lett.

Jaj de már a' közepin járok pedig még az elejin se vóltam. Lelkem annyian vóltunk hivatalossak a' bálba hogy el se fértünk mind a' kastélyba. Mi Poldiékhoz száltunk vis-à-vis van a házuk de azért igen nagy ut onnan odáig majd mingyárt el mondom mért. Édes kis Klariszom ha látnád mitsoda ruhám volt Bétsbül hozta Apám Uram három szakasztott egyformát Lottinak Tóninak meg nekem. Ez az ugy mondott Empire toilette Párizsban viselték a Napóleon udvarába de Bétsbe tsak most járja nállunk meg egészsz uj módi. Arany tsillagos rose de Chine mousseline, feljül igen rövid, mert a' dereka a' hónod aljánál kezdődik meg igen decolletirt is alul is igen rövid és ki láttzik a fejér selyem strimpfli. Parányi kis selyem tzipellőst kötöz fel hozzá az ember vékony galandal mert tsak ugy marad meg a lábán keresztbe kell kötözni a galandot tsaknem egészsz tárgyig. Tündér szép Ilonának lehetett ilyen toilettye csupa hab és arany pillangó. Fáztunk is benne egyg kitsit. A hajunkat olyanra fésülték mint a' mythologie beli Görög Isten asszonyokét elől simán le a fülünkre két oldalt hátul fent pedig eggy kis konty, semmi toupé, lokni vagy wukli.

Mikor felkészültünk át kellett jutni a' kastélyba tsakhogy ez nagy mizéria ám édes lelkem. Gondoljad meg hogy térgyig éró sár volt és mink a mi Sylphid ruhánkba! Kotsiba ülésrül szó sem lehetett de hiszen ugy is tsak harmintz lépés a' distantzia. Poldi bátsi hát elé rendelte béresseit a kik ölben vittek által bennünket a' sáros utzán a kastélyba. Én falusi leány vagyok kedvesem nem szeretem a finyáskodást de ez mégis borzasztó volt mert ezek a parasztok nem tsak a' hajukat de a' ködmönnyüket is disznó' sirral kenik. Mikor az utza közepén gázolnak velünk a' béresek ettzerre szörnyű sikoltozás hallattszik. Hátra nézek hát Lotti sikolt mert észre vette hogy az ő béresse voltaképpen nem béres hanem Jósa Gyuri a ki ködmönt húzott és bárány bőr sipkát nyomott a' fejibe. Erre az illetlen tréfára Asszony Anyánk kereken meg monta hogy kövesse meg magát ötsém uram mert ez szemetlenség. Józsa Gyuri meg azt monta hát letegyem a' leányasszont? Erre még Lotti kiabált hogy ne. Vissza vigyem hát? mongya Józsa Gyuri annak én tsak örülök, mert vissza most már hosszabb az ut mint odáig. Vigye hát tsak előre az urat pedig vigye el az ördög, monta Asszony Anyánk mire mindenek jót nevettek.

A' mi ritkaság nyáron kint van az Elysiumban az mind beköltözött a' kastély száláiba. A' pomarancsfák a' tzitromfák az exotisch virágok madarak. A' nagy szála környöskörül Velentzei tükör vólt, legalább is száz. Tiz társzekeren hozatta a' bátsi egyenest Velentzébül hol mint mongyák az utza mind tsupa viz a' hogy nállunk meg tsupa sár. Mikor lementünk már ott vólt a' nagy vendégség én azt hittem vannak vagy százezeren mert a' sok tükör mind egymásba láttzott és a' szála is olyan vólt mintha nem volna vége hossza. A gyertyák és tarka chineser lámpák pedig szinte milliomnak tettettek a' tükrökben igazán vakultunk bele. Alig telepedtünk le megszólalt a' Glockenspiel. A' bátsi ha jól emlékszek Antwerpiából hozatott eggy aranyos lábas üvegtornyot a' mi teli van kissebb nagyobb harangokkal a' maschine kalapátsokat mozgat azok verik ki a' legszebb melodiákat. Don Juan minéttjét musikálta a' Glockenspiel.

De lelkem mégis szebb ám ennél a' Bihari musikája. Ez a' hires tzigány az ámbituson húzta a' nyitott ajtóban harmintzad magával. Tsak trombitássa és tárogató sípossa van négy, brugóssa három. A' tzigányok mind ezüst sujtásos veres libériában voltak Bihari maga meggyszin

posztóban de a posztóból alig láttam ki valami az arany paszománttul. Mongyák hogy a hegedűje igazi Cremonai ezer arany forintot ér de szól is úgy mint ha igazán aranyból volna.

Első volt a palotás tántz és én reád emlékezten édes Klarisz mert mikor az Eszlári ebédlőben tanultuk mindig te voltál a Dáma én pediglen a Gavallér - keszkenőt kötöttem a karomra. Mostan lyány voltam a Gavallérom meg Jósika és eleintén igen szégyellem magamat tudod lelkem nem tréfa az mikor az ember először megyen bálba és annyi szem nézi hát még itten ebben a' tükrös szalában a hol százszor láttam magamat is a Gavalléromat is. Bizony annyit láttam hogy körül sem mertem tekinteni. Ettzer tsak nagy nevetés hallattzik. Felpillantok hát látom, hogy Jósa Gyuri Lottival járja igen módossan igen tsinossan de az ortzájának az egyyik fele sír a másik pedig nevet. Az ármányos persze ortzájának a' nevető felét fordította Lotti felé és szegény néném nem vett észre semmit de a' vendégek látták a' nagy komédiát és katzagtak. Végtére Lotti is megtutta hányadán van veres lett mint a pulyka kakas és legottan kiállt a' tántzból. Így van az lelkem ha az ember huszonnyóltz esztendő korában is bálba megy ugyan megjárta szegény néném. Ez után a bolondos Jósa Gyuri erőnek erejével az oldalt üldögélő kövér Szklabinya Kananokot akarta tántzba ragadni alig tudták meg szabadítani körmei között a jámbor Főtiszteletű urat ki tüzet és mordiót kiátott. Jósa Gyuri azt monta hogy neki rossz a' szeme és a' tsupasz piros ábrázat meg a' kék selyem reverenda után a Kananokot asszony személynék vélte és mint illedelmes uri ember nem türhette hogy petreselymet árullyon. Ki nem mondhatom mitsoda sok bolondságot üz ez a' Jósa Gyuri igazán halálra nevetethné magát az ember ha tréfái nem volnának olyan parasztosak.

A' palotás tántz után következett contredanse polyák tántz minét és waltzer. A' waltzert Jósika igen tudja Bétsben tanulta katonaságában szinte szédültem úgy meg forgatott. Ez a' Jósika nagy courmacher de a' magyar beszédét nehezen értem mert ő immár amaz új szavakkal él mellyeket Kazintzy Ferentz tsinált. Egy mondását megjegyeztem, hogy is van tsak? Kegyed bájkörében paradies e terem csupa éd a lég árny sehol s a kedély mélyén visszhangzik az üdv zenéje. Ha volna valaki a ki eztet nekem megmagyarázná!

Mikor éjfél felé vatsorához készültünk Jósika azt monta, hogy most következik a szünóra. Vajjon Frantziául van ez? Nem értem csak azt tudom benne van a' su és a' n'aura. Vagy talán az Olasz signora lenne más ejtés szerint? De nini tsak most veszem észre, hogy tudákos dologba elegyedek holott biz én nem vagyok mestere az ilyesminek még a ponctuationra se tudok ügyelni de hogy ne sikkasszak el belőle sokat nesze egy tsumó :::,,;!!!??? Mert hogy van azt tudom de azt nem tudom hová kell rakni a magyarban.

Hova tértem a' báltól lelkecském! Mikor véget ért az a furtsa szünóra a' Dámák maguk szaggatták a' pomarantsot a' fákról még friss szőlő is volt tőkéken azoknak a' kik szüretelni akartak hej de jobb ez tsak Tályán meg Mádon. Azután megint tántzoltunk olyan sokat hogy abban a' kis tzipellősben ugyantsak fáj a' lábom. Jósa Gyuri el akarta jární a' Kállai kettést de nem akadt párja a mit nem tsudálok. Négy órákkor Asszony Anyánk azt monta no most már menni kell késő van elég volt a jóbul tsak olyan setét ne lenne mert hogyan vergődünk által az utza másik ódalára?

Ha tsak az a' baj mongya Jósa Gyuri azzal kiszalad. Mire kiértünk a' tornácra tsakugyan olly világosság volt mint fényes nappal mert ez a' wittzes uri ember felgyújtotta a' granáriumot hogy nekünk világítson. De ennek már fele se volt tréfa a dámákat az ájulás keringélte a városon félre verték a' harangokat a megye házbul pediglen elé vontatták a' tsörömpölő vízi puskákat. Azt hittem hogy a' bátsi most igazán meg fog haragudni Jósa Gyurira, mert kétezer köből tiszta búza volt a' granáriumban. De a bátsi azt mondta most már tsak hadd égjen az életnek ügyis vége legalább világít a' Dámáknak és nem engedte oltani. Fél holtak voltunk mikor a' béresek át tzipeltek bennünket a Poldi bátsiékhöz mind a' négyünket ki lelt a hideg

és be nem hunytuk a' szemünket mig a' tüzet végre valahára reggel be nem vették. Még most is fáj egy kicsit a' fejem az ijedelemtől.

De többet igazán nem irhatok nagyon fázik a körmöm nintsen több papirosom sem, s a' kultsárné már 'sörtölődik, hogy mit csinállok olyan soká a' Speizban. Tsókollak édes kis Klariszom az idei Mádi bálon már te is velünk leszel addig is vagyok cousineod a ki tégedet nagyon szeret

Jeannette.

(P. S.)

Po'sonyi Zwiebackot küldjél meg Frantzia Journalokat is ha hozzájuk találsz jutni.

III.

Kelt Párádon 1824. 15. Juni.

Édes jó Asszony Anyám!

Mindenekelőtt alázattal követem, méltóztasson ügyelni, hogy ezen szerető engedelmes fiúi levelem valamiképpen ne kerüljön kedves Apám Uramnak a' kezébe, mert ő fölöttébb rigorosus ember lettére scandalizálódni találna az engemet ért igen nagy calamitasokon, mellyeket ifjú meg gondolatlanságomnak tudna be, holott bizony csak a' mostoha szerencse vive engemet e' bajokba, ennen hibám nélkül. Bizodalmamat vetem édes jó Asszony Anyámnak szeretetébe, hogy könnyebben fogja nekem meg bocsátani, ha csakugyan vétettem volna, ámbár alázatosan repetálom, hogy a' viszontagságnak, mellybe kerültem, oka nem egészen én vagyok. Ezért folyamodom Anyai szívéhez, fiúi tisztelettel instálván, hogy nékem stafétával 5 azaz öt száz forintokat küldeni ne terheltessék (de úgy, hogy Apám Uram ne tuggyon rúla) és ha lehetséges, még ma, mert olyan perplexitásba vagyok, hogy még Nemesi parolám Becsülete is bele keverődött.

De hagy írom le elejéről ezen sok bajaimat. Kezdődött Hatvanban duplán: a' batárnak eltörött a' hátulso tengelye, a' Fecske lónak pedig kimarjult a' bal első lába. Fizettem a kovátsnak 6 forintokat C. M., a' Kurschmiednek dettó 6 forintokat C. M. A' tengelyt meg lehetett csinálni, de a' ló lábát nem tudta megigazítani a' Kurschmied, pedig német. Két hét tellik bele, mig a' Fecske megint kocsit húzhat, ott kellett hagynom Hatvanban ispitályba és forsponttal mentem odább. Ez különben tán még szerencse, mert legalább a' Fecske nincsen exponálva annak, a' mi most itt Párádon minden éjtszaka történik, hogy Tekintetes Józsa György Úr, több Nemes Vármegyék Tábla Bírása csupa tréfából a' vendégek lovainak le metéli fülit-farkát és be meszeli őket, tudni illik a' lovakat. A' ki erre aztat mondaná: de kövesse meg magát az Úr, világ csúfja lenne, mert ezen csak nevetni szabad és nem tekintetik a' Nemesi társaságba valónak, a' ki az ilyes csintalanságért meg haragszik.

Ezen Józsa György Úr engemet mint jó Család béli Iffiuót igen megkedvele már az első naptól fogva és szárnyai alá fogada. Meg is kíméle egynémelly kemény tréfáitól, mellyeknek pedig alája vet mindenkit; példának okáért az első ebéden nyitott penicilusokat dugdosott minden Gavallérnak a' székibe, csak az enyimbe nem és mikor a' szegény Urak jajgatva ugráltak fölfele, mi ketten jó ízűt nevtünk. Gyuri Bácsi nem kíméli még az Egyház szolgálait sem és Práf Egri Kananok Úrnak, ez igen tisztos öreg tudós férfiúnak, tennap délben nyúl helyett macskát táltata föl, mint saját lövéséből került vadat. Rettenetes lón a' Fótisztelendő Úr felháborodása, mikor az utolsó falatnál észre vévé, hogy az ajándék nyúlnak arasznyi farka

agyon, tehát ha futott is valaha, csak a' ház fedelére futott. Józsa Gyuri Bátyámnak az illyes imosztorságokban Helfershelferje bizonyos Bizay Mihály nevű fiatal legény, 'a ki ugyan se jurátus, se jó Családbéli, de nagyobb Gavallér mindenkinél, Bárónak tituláltatja magát és Párizsban mosott ingeket visel.

Hogy a' fürdőbe érkezem, semmi másról nem beszéltek a' Vendégek, mint hogy amaz Angyal Bandi, a' híres Haramia, esténként ötöd hatod magával be szokott látogatni Párádra és a' kártyázó Urakat meg sarcollyá. Ez valóban nem volt mese; Borsodi Urak keservesen panaszkodának, hogy ama cégéres Betyár őket is ki rabolta halálos fenyegetődzések között, midőn Macaut játszottak edgyüküknek szobájában estve tíz óra felé.

És hogy ez megeshetik másokkal is, keservesen tapasztalám magamon. Mert tennap előtt, ugyancsak tíz óra tájt Józsa György úrnál valék egynéhány Tábla Birákkal és Jurátusokkal (én nem kártyázok, édes jó Asszony Anyám, aztat méltóztatik tudni, csak nézni mentem) hát amint javába folyik a Färbli s az asztal közepén halommal van a' pénz, eccer csak belökik az ajtót és elénk terem vagy hat Zsivány, fekete selyem ingbe-gatyába, árvalányhajas kalappal, puskásan, kardosan és mind lárvásan. És a' kapitányok elkiáltja magát: Halál' fia a' ki moccan! azzal az egyik kezével pistolyt tart a' tettes Compania orra alá, a másikkal pedig felmarkollya a' sok pénzt az asztal közepéről. Osztán se szó, se beszéd több, kirobog legényeivel a szobából. Nem dicsőség a' megvallása, de bizony minnyájan rúttul meg valánk szeppenve; ama Bizay az ágy alá bújt, mint a' gyík és alig lehetett onnan kiszedni, úgy rázta a' hideg.

(Jaj, egytet el is felejtettem mondani: hogy a' Zsiványok a' zsebből is elé követelték a' pénzt; mert én, méltóztatik tudni édes Asszony Anyám, nem kártyázok soha. És így lön mégis, hogy oda lett minden vagyonkám, ennihány réz pénzemet kivéve.)

Láztott a' különös megilletődés még Józsa György Bátyám Uramon is; de csakhamar magához tért, nagyot csapott az öklével az asztalra és aztat mondta: Szamarak vagyunk mind! Hát nem vettétek észre, hogy milyen vékony hangon szólt az az Angyal Bandi?

Ezt a' furcsa beszédet az estve nem értette meg senki és nagy búsan menének aludni. De reggel a' savanyú vizén öszvregyűjti a' tennapi kárvallott kompániát a' mi Bátyánk és azt mondja:

«No tudjátok-e, kicsodák rablottak ki bennünket tennap? V. kontesz, az volt az Angyal Bandi; B. baronesz, G. kontesz, L. kontesz, C. kontesz, M. baronesz, azok voltak a' többi betyárok. Ne álmélkodjátok, ne szóljátok, ti szamarak. Én mindezt ama Uri Dámák szobaleányaitól tudom. Aranyával fizettem meg a' titkot, hogy a' Dámák ilyen juxokkal mulatnak itt Párádon.»

Nékem szemem szám elállott. Bihari épp egy remek halgató magyart vona a' filagóriában és a' promenádon sétáló vendégek között mellettük haladának el ama Fő Uri Dámák, a' kiket Józsa György említe. Nagy reverentziával köszöntöttük ezen szép, rátartós, kevély Dámákat és ők alig biccentették rá a' fejőket. De nékem mégis úgy látszott, hogy ama V. kontesz, a kit Uram Bátyám Angyal Bandinak bélyegze, olyan furcsán mosolyog, mintha moquirozná magát rajtunk.

Józsa György, minek utána a' Dámák távoznak, oda sűgött nekünk: Uraim, ezt a' tréfát mi majd visszafizetjük nékiek. Ma estve megint jertek el hozzám. De helyeztessétek magatokat igen nagy negligzébe, kivévén egy nagy köpönyeget, mellybe mindenki burkolózzék.

Édes jó Asszony Anyám, bizony nem illendő, hogy én ezeket itten leírom és megvallom, hogy ezen dologban magam is részt vettem. De azt hiszem jobb és jó fiúi kötelességemhez illendőbb, ha mindent áperthe elmondok és nem titkolok el semmit.

Estve hát az asztal körül ültünk minnyájan és a' kiknek még volt, nagy pénzeket raktak ki. Pro forma kártyát is osztottak és wir harnten der Dinge, die da kommen sollten. Tíz óra után etcerre sarkantyú pöngése hallatszik, megint bedűl az ajtó és ott teremnek Angyal Bandiék: «Pénz vagy élet!» - «Besszer!» szöla erre egy csintalan Tábla Bíró, kinek ez vala a' rolléja. «Rebesszer!» kurjant Józsa György Uram Bátyám és ebben a' szempillantásban az egész Compania ledobja köpönyegét és talpra ugrik tökéletes negligzsjében.

Olyan visítást még nem hallott a' világ, mint a minővel kirohantak ezek a fekete selyembe öltözött, lárvás szép betyárok. És nem igen fog többet hallani az ő garázdálkodásaikról Párád fürdője. Ma reggel az Egri Misericordianusok Tisztelendő Procuratora, a' ki itten mulat, több ezer forintokat kapott ismeretlen kézből szegény ágyak fundálására. E szegény ágyakban fekszik az én ennihány forintocskám is. Éppen ezért valék kintelen egy Heves vármegyei urtól nemes parolámra néminemű pénzecskét kérni kölcsön, mig hazulról megérkezik a' segítség. Repetáivá és instanter követem tehát kedves Asszony Anyámat, hogy ne hijába várjam amaz 500 forintokat C. M. Bizony ártatlanul keveredtem ez viszontagságos dologba; de mégis azt mondom, hogy jobb ez így, mintha ama gonosz szép Dámák valamelyike a' pénz helyett a' szivemet rabollya vala el. Pedig könnyen megeshetett volna az is. Ezeknek utána még etcer kérem kedves jó Asszony Anyámat, hogy ezen sajnos vicissitudoimba Apám Uramat be nem avatná és engemet a' mondottak szerint stafétával meg segélvén, engemet Szülei jó indulattyában meg tartani méltózzék.

Háládatos és engedelmes fíja, ki kezét alázatosan csókollya

Gusztáv.

P. S. Egésségem, hála Istennek, jó vagyon. A' fürdő kúrát ugyan már akarám etcer használni, hogy ne éppenséggel hijába legyek itten, de a' fürdős legény nagy engedelmekeket kérve szabadkozott, hogy nem lehet, mert a' tehenek ki itták a' fürdő vizet. Holnap Bál lészen és táncolni fogunk ama hamis Uri Dámákkal.

Aquincumi levél.

Cajus Valerius Aelianusnak Titus Attilius Flavus barátságát és üdvözetét!

Nem irigység és bánat nélkül kérdezem, Valerius, vajjon hol talál e levelem, melyet az Itáliába visszatérő Valensre, Lepidus szabadosára bíztam. Immáron a város falai között olvasandod-e figyelemmel vagy még Bajae örömei közepett juttatsz neki egy futó pillantást? Így vagy úgy legyen is, boldog és kívánatos ez írás sorsa, mert a ti közeletekben léssen, lelkemnek barátai; és bárcsak nem egyedül elmém, de egész személyem is vele mehetne, akár a városba, akár a Vesuvius alá, a mirtuszligetekbe, a nyájas Thyrrheni-tenger mellé. De ha magamba mélyedek, vizsgálván, hogy mégis melyik óhajítás buzog bennem hevesebben, úgy ítélem, hogy legjobban szeretnék Bajaiban termeni; ami a hasonlatosság különbözősége miatt van, mert most én is fürdőben vagyok, Pannoniának Aquincum nevű hévizén, mely vár és város is.

Bizonnyal csodálkozva érted meg ide kerültömet. Valóban egy kisebb Ulysses viszontagságaival érnek föl az én dolgom; és le is írnám hányódásaimat, ha nem kívánnának igen hosszú előadást s ha a te bölcsességed és ízlésed nem szeretné a rövidséget. Így csak annyit mondok, hogy, mint tudod, az uralkodói gondosság Dáciába küldte engemet, számon kérni az aranybányák sáfárlását és megbüntetni a hűtlenekeket. De az utazás fáradságaitól és az éghajlat szokatlan zordonságától oly gyötrelmes köszvényem támadt, hogy mint magával jöthetetlen nyavalyást hozának ide az arany termő Alburnus Majorból, húsz napi útban. Ti irigyelendő boldogok azért mentek Bajae hévforrásaihoz, hogy a Vénus ajándékai után való szorgalmas törekvéssel köszvényt szerezzetek, örömet fizetvén a durcás istenasszonynak ez adót. Én ellenben az aquincumi forrásoknál szabadulni igyekszem a köszvénytől, aki, Herkulesre mondom, igaztalanul támadt rám, mert nem nyitottam neki kaput sem asztalnak, sem nyoszolyának örömei által, szünet nélkül hivatalom kemény kötelességei körül szorgoskodván.

Sajnálj engemet, ó Valerius; sajnáljatok engemet, ti hű barátok! Én, aki egykoron a tiburi völgyben hallgattam a zuhatag komor dörgését vagy Bajae ciprusai alatt egy második Lalage, az én Lalagém édes kacaját: én most itt veszteglek egy barbár kis városban. Az Anis szilaj örvényei helyett a sima Ister folyó iszapos habjait látom; a kopár dombok között nincs egy fa, mely hűvös ernyőt tartana rám és az idevaló Lalage, egy centurio tiszteletreméltó hitvese, nem kacag, mert ezen a tájékon nincsen fogorvos, aki megrabolja az elefántot, pótlandó azt, amit a tűnő esztendők sarc fejében vittek magukkal! És ha kiürült a kendőzős szelence, nincsen egyiptomi kalmár, aki egy marék sestertiusért megtöltse pirossal. Rettenetes és kegyetlen őszinteség uralkodik itten a barbárok között. Minden annyi amennyi; semmi se látszik szebbnek annál, amilyen; a kor és betegség durva kezének nyomát nem takarhatja művészet. Az életből csak épp az a kedves hazudság hiányzik, amely drágává és fényessé teszi. Pedig mily jó megcsaltni és csalni! Ágyasházam gaz szolgája, Dáciából jöven, elveszítette hajsütő vasaimat. Megcsapattam a hitvány gondatlant; de mi haszna? Mégis kopasz vagyok, mert ezen a szomorú helyen két talentumért sem kapnék sütővasat, amivel gyér fürteimet oda lehessen erőszakolni, ahol legtöbb szükség van rájuk.

Valóban nem tudom, dicsérjem-e vagy kárhoztassam e hévforrás nympháit, amiért köszvényem oly hamar elmúlt az aquincumi fürdőben. A beteg ember kívánságai szunnyadnak; de pihent erővel ébrednek föl, mihelyt a nyavalya távozott. És, halhatatlan istenek, mely gyötrelmem az, mikor római polgárnak barbár földön támadnak kívánságai! Ilyenkor azt hisszük: Apicius csak azért írta meg a szakácmesterségről szóló jeles munkáját, hogy a paraszti konyha mellett annál nagyobb legyen a mi éhségünk; hogy Vénus csak azért mosolyog, hogy itt annál jobban szomorítson az ő mogorvasága; és a nagy császárok csak azért

kápráztatták szemeinket a fényes játékokkal, hogy annál szegényebbnek lássuk az aquincumi állatviadalokat.

«Egész éjjel esett, de reggel újra kezdődnek a cirkusz látványai; Caesar Jupiterrel osztja meg az uralmat.» Így volt és így van ez Rómában. De itt Jupiter Pluvius nem osztozkodik senkivel, ez egész nyáron zápor és köd kínozta bennünket és ha egy-egy kedvező napon meg is nyílt az amphitheatrum, bizony kevés vala örömünk. A közel hegységek erdőiben fogott farkasokat, bölényeket és medvéket eresztenek össze a fövényen. Elefántok, oroszlánok, tigrisek nincsenek e vidéken; és nem láttam eddig ama nevezetes unikornist sem, aki, mint Plinius írja, az ide nem messze Moesia rengetegeiben tanyáz. Nincsenek itten keresztények sem, akikre a meglévő farkasokat, bölényeket és medvéket rá lehetne uszítani. Valamint nem használják halálos viaskodásra a rabszolgákat sem, mert takarékoskodnak az emberrel. Gladiatori művészet helyett itt a rabszolgák pokróckészítő mesterséggel foglalkoznak. Valóban sehhol sem láttam várost, ahol a hadi szerszámok, tornyok és számszeríjak letakarására szolgáló több pokrócot készítenének, mint Aquincumban. Ez igen hasznos szorgalmatosság, de éppenséggel nem mulatságos.

Az itten lakozó barbárok, mint mondják, eraviscusok. Erős, deli faj; szépnek azonban nem ítélem, bár a leányok, míg nem érik el életök tizenharmadik esztendejét, nemcsak termetre, de ábrázatra is kedvesek. Hajuk olyan, mint a dáciai arany, szemük kék, mint a pannoniai nagy tó, bőrük fehér, mint a marisia-melléki alabástrom. Házam körül van egy kis barbár szolgálóleány; neve Gallitta. Rómában verseket írnának hozzá a költők; itt a búzadarálót forgatja. És énekel mellé az ő durva nyelvén lassú, szomorú énekeket.

Vajjon nem mosolyogsz-e rajtam, Valerius, hogy levelemben ilyesmire pazarlom a szót, én, akit ti, barátaim, azzal gyötörtök, hogy szerencsés vagyok az asszonyok körül? Haj, ez a jele, hogy ezen a messze tájékon kevés szépet lát szemem. A fürdőbe bejár az egész környék úri népe; a csekély tiszték családjai, akikre Rómában ügyet sem vetnének s akik itten is igen közönségesek, legalább én előttem. A parasztság nem bosszant annyira, mint a vidékiesség. E hölgyeknek különben megvan az a nagy érdeme, hogy mihelyt megérkeztek, nem látni őket többé, mert legott beülnek a fürdőbe és köppölyt vettetnek, amihez az idevaló borbélyok, mondják, jobban értenek, mint a rómaiak.

Mondjam-e tovább, kedves Valerius, hogy napjaim mily unalomban telnek el? Ha attól a rettentő átoktól kellene tartanom, hogy itt maradok, míg levelemre felelhetsz, arra kérnélek: küldj két sor fogat a centurio feleségének, nekem pedig hajsütő vasat. Bár attól tartok, hogy addig e kegyes asszonyoknak kinőne a foga, én pedig végképp megkopaszodnám. Éleszt a reménység, hogy nem fordul a hold kétszer és veletek vagyok. Amit meg nem írtam, élő szóval mondom el és még jobban fogtok engemet sajnálni. Mert a visszahívhatatlanul futó idő egyre drágább a hajlott korú embernek s ki nem tudja: derítenek-e rám ez elvesztett nyár helyett még egyet a halhatatlan istenek?

Július III. kalendáján. Él j egészségben.

Mikes Kelemen CCVIII. levele.

Rodostó, 1761. December 24.

Pola téti, édes néném, mostan utollyára! A' sóltáros mongya: A' mi esztendeinknek napjai hetven esztendő, vagy mennél fellyebb nyóltzvan esztendő; és azoknak szinte a' java is nyomorúság és fárattság, melly mikor hirtelen elmulik, elrepülünk. Az én esztendeimnek napjai immár hetvenegy esztendő, de bizony nem kevés, ha aztat mondom: száznegyvenkét esztendő, mert azoknak nem igen vala java; hiszen vagyon-e sok egyéb a' szegény bujdosó' életében, ha nem nyomorúság és fárattság? De botsássá meg nékem az Úr Isten, hogy ime ő szent akarattya ellen zúgolódok; és ne haraguggyon édes néném se, hogy kedet így vénitem; mert az már tsakugyan nem járja, hogy száznegyvenkét esztendős öttse légyen kednek.

Az a' mi nagy szerentsénk, édes néném, hogy én voltaképpen mindig tsak gyermek voltam, vagyok és leszek. Kednek szerentséje, mert nem vénitem, ha Mathuzsálem lennék is; magamnak, mert bizony nem tud más igazán szeretni, ha nem a' gyermek. A' világ keserűségében pedig a mi édesség vagyon, mind a' szeretetből vagyon. Szeretem az én teremő Uram Istenemet, szeretem az öreg fejedelmet, kit huszonhat esztendeje hogy eltemeténk, szeretem Zágont (ötvennégy esztendeje nem láttam!), szeretem az édes Olt vizét (ötvennégy esztendeje nem ittam belőle!), szeretem az irogatást, az olvasgatást, szeretem a' káposztát, szeretem kedet, kedves néném! Ez a' sok szeretet mind gyönyörűségem nékem, szegény bujdosónak.

Immáron magam vagyok a' régiek közül, mint tuggya ked, mióta Csáky úr és Zay úr is meghala. De mégsem mondom magamat egyedülvalónak, mert ime a' szeretetnek általa éreznem adatik a' mindenütt jelenlévő nagy Isten közelségét, sőt még azokét is, a' kik bizony távol vágynak: ihol zöldelnek öreg szemem előtt Zágonnak nyájjas halmai, a' hol én pillangókat kergetek, lábamnál az Olt fetsegő vize (pedig tsak a' kietlen Mármora tenger mormog ottan), mellettem az én jó öreg fejedelmem és egygyü írásomba néz a' hátam mögül, mikor itt üldögélek a' pulpitusnál. Ked, édes néném, soha sinsen velem egész héten, kivéve a vasárnapot és a hétköznapokat. És én ennek okáért dítserem kedet; hogy én mikor vagyok keddel, aztat nem tudhatom, de hinni szabad a jó embernek és én hiszem, hogy legalább szombaton megtűri ked régi szombati szolgáját úri házában, ahhová a' magam szegény szekerékjén sietek. Derék szekérke a' mégis; hegyen-völgyön jár, ha akarom hipp, hopp felhőn szalad, elég széles hid neki a pók szála, kaput meg sose kell nyitni előtte, mert befér a kulcs lyukán. Szeretet a' kereke, jószándék a' rudja, szívesség a' ferhétze, a' két poroszkás lovatska peniglen a' vágódás meg a' jó indulat az atyafiság hámjában.

Hanem ugyan mit fognak mi kettönkrül gondolni száz vagy kétszáz esztendő múlva az emberek, ha ugyan addig az én leveleimet nem lakják föl valami nagy traktán az egerek, mikor férjhez megy az ő király kisasszonyok és tsak levél leszen hét féle: magyar, török, deák, frántzia, ángoly, deák, olasz, hogy ne is szólylak a' diónak, avas szalonnának és egyéb etyepetyés comedentiáknak sokaságáról meg az öreg örmény miséskönyvrül, a' ki poszpásznak marad, bivaly bőr fedelével egybe. Hát, mondom, ha ki valamikor külöm-külöm olvassa az én unalmas leveleimet vagy az édes néném' kedves, mulatságos leveleit, nem fog-e kötve hinni nekik, hogy gróf Petky Eszter vagy Zágoni Mikes Kelemen tsakugyan élt valaha ez világon és irogatot egymásnak? Hegyezzétek szürke bársony fületskéteket, ti szép kis tsúnya egerek: azt mondom nektek, hogy az étékfogótok már tsak inkább az én kedves néném' asztala' fiába mennyen gazdálkodni, mikor öszveszedi ama nagy lakzira való drágalátos fogásokat; a' lakodalmas népség az én leveleimet meg az én úri nevemet örölye meg és tsak a' legokosabb öreg egérnek jusson néha napján az eszébe, hogy volt ettzer valahol egynémelly Mikes Kelemen nevű szegény bujdosó is.

De hallyátok, az én ládátskámat ne illessétek soha, ti kitsid éhes latrok; ti pedig kendermagos, tzirmos, iromba, fehér, fekete, meg háromszinü matskák, szukák és kandúrok, állyatok mindig strázsát mellette és kiáltsatok berdót, mikor jön a' tolvaj-nép. Mert az én édes néném levelei nem a' Csáky' szalmája, igazi tsászárnak se adnám kaláts alá, nem egerprintzesnek, arra valók azok, hogy majdan álmélkodva és gyönyörűséggel olvassák minden rendü és rangú magyarok.

Már tsak azért is kívánom eztet, mert ez az én halhatatlanságom itt e' földön. Ha ki az én leveleimet olvassa, bizony nem tudom, nem fog-e kétségeskedni az iránt, hogy éltünk-e mi ketten valaha a' világon és nem-e tsak olyan költeményes szülemény-e az én kedves néném meg az ő szerelmes öttse is? De ha a ked levelei maradnak meg, édes néném, bizony nem hal meg halálunknak utánna egyikőnk se, mert el fogják hinni kedről is, rólam is, hogy idelent bujdostunk, szerettük egymást és irkáltunk egymásnak mi kettetskén.

Nem tud igazi levelet írni senki, ha nem az úri asszony, kiváltképpen a' frantzia meg a' magyar. Miért vagyon ez? Mert hogy rövidebb a' ketek' karja és a' szivtől a' penna' hegyéig nem olyan hosszú az út? Vagy hogy a' ketek' saját édes hangja szóll a' ketek fülében, mikor írnak, azért olyan a' levelök, mint a' szólló szólló, tsengő baratzk, mosolygó alma? Nem tudom, és nem is keresem, mert hiszen minden asszonyi dolog azért kedves, azért gyémántos, karbunkulusos és tarka álommal szóttos, mivel hogy mi otromba bölts férfiak nem is sejtyük a' nyittyát. Vagy nem lenne végeTündérországnak, mihelyt valami ókulérés német fölmélné szélét-hosszát, mappát tsinálna róla és lajstromba szedné: kitsoda benne a fejedelem, kitsodák a' vezérek és mennyi adót kell fizetni ott egygy-egygy füst utánn?

Maradjanak tsak ketek ösméretlenek, édes ösmérsink! Bánom is én, hogyan tudnak olyan gyönyörűséges leveleket írni, mikor olvashatom! Ez nékem elégséges és szerentsés ember vagyok, mert én ihol kilentz esztendővel elébb olvashatám Madame de Sévigné leveleit az egész világnál! Ked édes néném, már 1717-ben írta nékem; ama leveleket pedig csak 1726-ban nyomtattak ki elsőben a' Párizsi könyvnyomtatók. A' frantzia Petky Eszter levelei bizony jó későn iutottak el ide ebbe a' szegény Rodostóba, ahol nem betűz senki, tsak a' szü meg én. De igen kedvessek valának nékem ezek a' levelek olyankor, mikor a' magyar Madame de Sévigné gyakorta lustálkodott és nem eresztette meg az ő vigan vágató sörényes paripáját, a' pennát, a' pappiros fehér mezején hogy ellátogasson szerelmes szolgájához. Hát az a' frantzia dáma nékem se néném, se húgom, se ángyom, bátor öreganyám is lehetett volna; és mi közöm bele, miket írt ő a' leányának. És ime mégis édességes vala olvasnom az ő írását; mert nemes asszonyi lélek van az ő leveleiben. Istennek szent rendelése, hogy mi férjfiak e' kietlen világon az asszonyokban talállyuk meg a' szépet és a' jót; és hogy fehér kéz simítsa el a redóket, mellyeket homlokunkra szántott a fekete sors. És ime az a fehér kéz ápol és vigasztal bennünket, ha tsak ír is. Az én Istenem álgya meg keteket, édes néném, kedet és Madame de Sévigné, hogy olyan igen gyakran jövének el az én kisedd könyves házamba, szellős sátoromba, megtzirógatni engemet: Ne búsully, szegény bujdosó!

Bizony ez tsak a' szeretet, a' szent szeretet! Hirtelen múlt el ez élet is, miként a' sóltáros mongya, én már repülök. Könnyen repülök, mert az öreg embernek kopik a' lába, de nyó a' szárnya. Pola téti, édes néném, mostan utollyára! Leborulok az Úr előtt, hálálkódván nékie, hogy belevetni méltózott engemet ebbe a' viszontagságos és siralmas életbe. Mert mitsoda nagy vala az ő szent kegyelme, ha bűneimért vert is engemet! Imé a' fűszálnak nintsen része más szeretetben, mint hogy a' nap süt rá és vékony teste harmattsepp, esső vizében fürdik; holott teremtett állat ő is. Nékem méltatlannak penig melly sok szeretet juta mások szivébül és a' magam szivébül! Ditsőség Istennek a' magasságban és a' földön békesség a jóakaratu embereknek. Ámen.

A MESEMONDÓ.

I.

Zsombor András uram, Gelej falvának bírása felbiggyesztette orrára a pápaszemet és a tanácsbeliek előtt olvasni kezdte, ami a nagy pecsétetes levélben nagyon:

«Mi, az hatalmas és győzhetetlen császárunk vég Eger várának helytartója és fő gondviselő ura és parancsolója, tekintetes és nagyságos Mahmud Kumurdsi basa.

Adjuk tudtára mindenkinek, akiknek illik, ez levelem rendiben, hogy mivel Gelej községe meg nem fizette az idej adót, kit rája vetettünk: hetvenkét szapu búzát, száz pint vaját, *item* mézet, húsz borjas tehenet és tizenöt mázsa füstölt húst: három nap multával, saját uri személyünkben, fegyvereseinkkel egybe eljövendünk Gelej községébe, hogy az engedetlen falvat, miként első levelünkben ígértük, elpusztítsuk és az harangokat és az hajadon leányzókat magunkkal vigyük.

Datum in arce nostra, die 15 maji anno 1680.

P. S. De ha az az engedetlen falu három nap forgásában megfizeti, mivel tartozik, bántódása nem legyen.

Idem, qui supra.»

- Hát mi pedig nem fizetünk, mert semmivel sem tartozunk' - kiáltott Zsombor András uram, nagyot csapván az öklével a pecsétetes levélre.

- Úgy van! - zúgták rá a tanácsbeliek.

- Az egri basának nincsen jussa a mi adónkat kénye-kedve szerint augeálni! A mi törvényes tizedünknek, robotunknak nincsen az idén egy forint, egy napszám híja. Ez a búza, vaj, méz, tehen, füstölt hús a szultán akaratja és tilalma ellen való zsákmányolás. Reklamálni fogunk ellene a budai főbasához, aki igaz ember, és az ilyes zsványságért a minap is megbüntette a szolnoki béget.

- Helyes! Reklamálunk és protekciót kérünk! - monda egy hangon a tanács.

- Poroszlai Bálint deák, - szólt a bíró - fogjon kend tüstént pennát és írja meg levelünket a budai basához.

- Én írom, érdemes bíró uram, - válaszolt Bálint deák - de annak csak a jó Isten a megmondhatója, ki fog hamarabb járni: az egri basa-e vagy a budai basa?

- Ej, ne szóljon kend olyan dolgokba, amikhez nem tud. Látszik, hogy idegen földön iskolázott ember. Nem kell attól az egri basától mindjárt megijedni. *Pro primo*: nem váltja az be a fenyegetését; *pro secundo*: ha eszébe is jutna, hogy a nyakunkra jöjjön, bizony nem három nap forgásában teszi. A tokaji hegy is könnyebben mozdul, mint az a nagy kövér török. Eszibe se jut neki az indulás, mikor a mi emberünk már rég megjárta Budát és elhozta a főbasa címeres levelét.

- Törökül írjam azt a levelet? - kérdezte Bálint deák.

- Az ám, majd mit mondok! - kiáltott Zsombor András uram. - Ki hallott olyant, hogy a magyar ne magyarul korrespondeáljon a törökkel? De hát kend törökül is tud? Hol tanulta?

- Kint nagy Törökországban, bíró uram.

- No az már igaz, hogy kevés olyan peregrinust láttam, mint amilyen kend. De szaporán szedje elő a papirost, pennát... Én majd diktálok.

II.

Egy hites ember még az nap lóra ült és elindult a levéllel Buda felé. A gelejiek pedig megnyugodtak, mint akiknek rendén a szénájok. Napszállatkor azonban nagy csetepaté támadt a község házánál. Zsombor András uram az egyik kezében rózsabokrétával, a másik kezében finom fehér papirossal Poroszlai Bálint deák elé toppant és vörös volt az orcája a haragtól:

- No megálljon kend, deák uram! Én ezt a virágot meg ezt a verset a Magda leányom ablakában találtam és a betűvetésen látom, hogy a verset kend írta.

- Biz azt én írtam, bíró uram.

- Hát még nem is tagadja?

- Dehogy tagadom, sőt örvendek az alkalomnak, hogy végre elmondhatom, ami a szívemen van. Én tisztességes szándékkal vagyok Magda leányasszony iránt és mivel sejtem, hogy ő sem vet meg engem: alázattal megkérem bíró uramtól a kezét.

Zsombor Andrásnak majd leesett az álla e merészség hallatára.

- Mi, micsoda? Megbolondult kend? Vagy nem tudja kend, hogy én vagyok ennek a községnek a legtehetősebb gazdája? És feledi, hogy kend meg csak egy szegény jöttment peregrinus? Ez igazán hallatlan dolog. A nótárosunk meghal, én, míg új nótárosunk nem kerül, ide fogadok egy vándorló íródeákot, akinek nincs egyebe, mint a pennája a süvege mellett, meg a kobza a hátán és íme ez a szép legény, alig melegedett itt meg, nem átallja a leányomat megkéretni! Kicsoda kend, micsoda kend, hogy ilyet merészel?

- Bíró uram, - szólt Bálint deák, - igaz, hogy én földi javak dolgában szegény ember vagyok. De szereztem magamnak tudományt s ez olyan vagyon, amelyet nem emészthet meg tűz, nem harácsolhat el semmi ellenség. Én Pádovában baccalaureus lettem, Bázelen magister, tudok hat nyelven beszélni, értek filozófiához, anatómiához, aritmetikához, asztronómiához, jushoz és...

- Bánom is én, - vágott közbe Zsombor András uram. - Egy szó, mint száz: kend csak országfutó peregrinus, hát ne merje a szemét az én leányomra emelni. Lesz különben gondom rá, hogy mielőbb új nótárosra tegyünk szert; akkor aztán fel is út, alá is út kendnek, Isten hírével.

Szólott és a virágot is, a verset is oda vágta a pádimentomra, a deák lába elé; azzal nagy haragosan kilépkedett a törvényházból.

III.

Eltelt három nap. A Budára küldött hites embernek még híre-hamva sem volt.

- Sebaj, - mondta a tanácsban Zsombor András uram - van elég idő rácáfolni arra a lusta basára.

Negyednap éjszaka azonban ijedt emberek zörgettek be a bíró ablakán:

- Keljen föl, Zsombor uram! A nyakunkon a török! Most érkezett meg Kövesdről lóhalálában a molnár legényfia és azt hozza hírül, hogy az egri basa már Kövesden van fegyvereseivel. Ép csak pihenni szállt meg a kádinál, aki híres a jó konyhájáról. Ott lakmározik, ott is hál meg és holnap reggel indul Gelej felé. Akkor pedig jaj minekünk!

De már erre megszeppent a bíró is. Összegyűjtötte a tanácsbelieket a törvényházban és éjnek idején tanakodtak, hogy mi tévők legyenek? Ha most viszik az adót a basa elébe, az csak jobban fölharagítja a kegyetlen urat. Bizony nincs okosabb tennivaló, mint szekérre rakni a harangokat meg a fehércselédeket és elvinni őket bátorságos helyre. Haj, csakogy katonák nyargalásznak a község határában éjjel-nappal, szökni nem lehet! Ha reggelig nincs itt a lovas ember a budai basa parancsolatjával, Isten irgalmazzon minekünk!

... És virrasztani kezdett az érdemes tanács egy magányos gyertya mellett, fülelvén, hogy nem hallatszik-e lódobogás a nagy utcán. Az asszonyok, a leányok, gyermekek pedig imádkoztak.

Azt észre sem vette senki, hogy Bálint deák eltűnt a községházából.

IV.

Mahmud Kumurdsi basa későnkelő, tunya ember volt. Minekutána jól megvacsorált a kövesdi kádi házában, lefeküdt és nagyot aludt. Magasan járt már a nap az égen, mikor fölébredt. Első dolga volt behivatni a kádit:

- No gondoskodtál-e valami kis reggeliféléről, Kadri efendi?

- Fényes ábrázatú uram, - mosolygott nagy kevélyen a kádi, - mogyorón hízott csirkéim vannak, meg egy anyányi báránym, aki sohse harapott füvet. Tejjel tartottam mindig és olyan a húsa, mint a leesett hó. Tokajból pedig nemrég kaptam egy átalag mászlást is; talán megbocsátja az Isten, ha egy kis próba alá vetjük: különb-e annál, amelyet tavaly méltóztattál az én szegény házamban megkóstolni.

- Derék vendéglátó gazda vagy, Kadri efendi, - szólt a basa elégedetten.

Most egy hadnagy lépett a szobába. Kint csörögtek a fegyverek.

- Várjatok sort! förmedt rá a nagyságos úr. - Csak nem indulok éhgyomorral hadba?

A mulázim alázatosan kisomfordált, Mahmud Kumurdsi pedig szokatlan sietséggel öltözött, hogy mielőbb reggelihez ülhessen a jó konyhát kedvelő kádival.

Igazán fölséges volt ez a reggeli. A mogyorón hízott csirke nagy tisztességet vallott, nemkülönben amaz örök dajkaságon maradt báránym is. Minden tál ötször került az urak elé. Hát még a tokaji bor! A basa ő nagysága nem győzte magasztalni gazdáját és igen bosszús lett, mikor az udvaron megint valami zaj hallatszott.

- Mondtam már, hogy várjatok sort! - kiáltott a bejövő hadnagyra.

- Nem sarkalni jöttelek, kegyelmes úr! mondá a kis tiszt félénken. De itt jár valami furcsa vándor ember, aki azt hirdeti, hogy ő mesemondó és szeretne magas színed elé járulni.

- Mesemondó?

- Az, uram. És azzal kérkedik, hogy ő különb minden más mesemondónál, mivel ő csupa igaz történetet beszél.

- Bocsássátok be! - szólt a basa. - Nincs ugyan sok érkezésem, de azt mégis szeretném tudni, hogy micsoda szerzet ez. A mai világban már kevés a mesemondó; hát még az olyan, aki nem is hazudik!

Egy török deák ruháját viselő ifjú lépett ezután a basa elé és megcsókolván köntösének szélét, illedelmesen várta, hogy szóljanak hozzá.

- Ki vagy te? - kérdezte a basa, jóízűen szopogatván egy csirkecombot.

- Én hat ember vagyok, fényes ábrázatú uram, - felelt a jövevény. - Hat nyelven szólok, tizenhat országot jártam be, huszonhat népet ismertem meg és hatszázhatvanhat történetet tudok. De ez a hatszázhatvanhat történet fölér hat annyival, mert mind igaz történet. Minek csináljak én ostoba meséket, mikor a világ forgása a legjobb mesemondó és a legkifogyhatatlanabb is; mert ha milliom ember milliom esztendeig beszélne éjjel-nappal, akkor sem fogyasztaná el a világ nagy meséskönyvének milliomodrészét sem. És ha papirossá válnék minden falevél, írónáddá minden fűszál, tintává minden tenger: akkor se lenne tökéletes ez a meséskönyv. Én, mondom, csak hatszázhatvanhat történetet tudok, de mégsem irigylem Seherezádét; mert az én történeteimet mind azoktól hallottam, akik forogtak bennök.

A basa mosolygott.

- Egy mesédet meghallgatom, efendi. Jót mondj, de ne hosszút, mert, mint látod, hadba vagyok menendő. Úgyis csak az ebéd derekán járunk még. Fekete kávéig beszélhetsz.

A kádi édesdeden simította végig szép fekete szakállát; ő is nagy kedvelője volt a szép históriáknak.

A török ifjú pedig, ki, mint kegyes olvasóim már alkalmasint kitalálták, nem vala más, mint Bálint deák, a basa intésére elhelyezkedett a szőnyeg szélén és miután tisztességtudón meghajlott, így kezdett mesélni:

A nevető ember.

Egy hó nyári nap a sztambuli nagy bazár felé mentem. Igen eltikkadtam útközben, hát letelepedtem a vargák utcáján egy kis kávéház elé és jeges narancslevet hozattam. Mellettem egy deresszakálú emberke kuporgott a kereveten és minduntalan jóízűt nevetett magában. Eleinte azt hittem, valami mulatságos történetet olvas; de jobban szemügyre vevén őt, láttam, hogy nincs nála semmi könyv. Majd azt kezdtem sejteni, hogy tán mögöttünk, a kávéházban folynak holmi tréfás beszédek s ezekben gyönyörködik az én szomszédom; de bent nem volt más, csak a szerecsen, ki a tűzhely paraszát piszkálta.

A szürke emberke pedig egyre nagyobbakat kacagott.

Kezdett bántani a kíváncsiság. Mi van itt nevetni való? Alattomos pillantással fürkésztem: mit néz a szomszéd?

Tekintete fölöttébb közönséges, éppenséggel nem mulatságos dolgokon járt. A kávéházzal szemközt egy facipőcsináló, egy varga és egy borbély műhelye volt. Ezt a három boltocskát nézte az én emberem és itt talált minduntalan okot a kacagásra.

Kegyetlenül meresztettem a szememet; de biz én nem láttam semmit, amin nevetni lehetne. - A facipőcsináló igen tisztas ábrázatú öreg ember volt és kis csákányával szaporán vagdosta a gyertyánfából a magassarkú talpakat. Egyszer megállt valaki a boltja előtt és facipőt kért.

Szomszédom megint elnevette magát.

A vevő megforgatott vagy húsz pár fasarut. Az magas, ez alacsony, amaz hosszú, emez rövid volt neki.

Az én deres szakálú emberkém mindjobban kacagott; én meg haragudtam: hogy mi van ezen nevetni való?

A vevő végre talált magának való facipőt; de sokallta az árát és nem tudván megalkudni, odább ment. A mester hagyta egy kicsit menni, majd utána kiáltott: «Jer vissza, uram; legyen a tied, viseld egészséggel.» Az ember most visszatért, fizetett, hóna alá csapta a sarut és Isten hírével odább állt.

A nevető ember majd eldőlt kacagtában. Én pedig szívesen adtam volna egy aranyat, ha megtudhatom: mi az ő jó kedvének az oka.

Csakhamar ugyanilyen dolog történt a vargaműhelyben is. Betért oda egy dervis, cipőt venni. Végigpróbált vagy húsz párt. Egy se volt neki jó. «Szörnyen kényes lábú ember vagyok én!» mondogatta a vargának. Nagy nehezen aztán mégis előkerült valahonnan egy pár neki való cipő. A dervis soká alkudozott, de nem bírt megegyezni a vargával és odább ment. A mester visszahívta, mire a dervis fizetett, felhúzta új cipőjét és most már igazán távozott, de csak cammogva, mert a kitapogatlan lábbeli alkalmasint szorította.

A kis öreg most még jobban nevetett. Én meg már két aranyat adtam volna, ha megtudhatom: mi az ő jó kedvének az oka.

Most egy kávé zsákot cipelő teherhordó jött sántikálva a borbélyműhelybe.

- Jaj, mester, - szólt, lerúgva lábáról a papucsot, - vágd ki hamar ezt a gonosz tyúkszememet. Úgy fáj az átkozott, hogy ezer csillagot látok.

A borbély okulárét biggyesztett az orrára és hozzáfogott az operáláshoz. A teherhordó felfelszisszent. Vége, mikor megszabadult a bajtól, egy kis pénzt dobott a borbély tányérába és még mindig bicegve egy kicsit, odább hurcolta kávé zsákját.

Az én szürke emberkém meg ezalatt szüntelenül úgy kacagott, hogy könnyek potyogtak végig az orcáján.

Engem most már annyira ösztökélt a kíváncsiság, hogy nem bírtam magamat tovább türtőztetni.

- Uram, - fordultam szomszédomhoz, udvariasan meghajolva, - bocsássad meg tolakodásomat, de megvallom, igen nagy hálára köteleznél engemet, ha szíveskednél megmondani: mi nevetni valót találsz te ez előttünk történő igen közönséges dolgokban? Egy ember fasarut vásárol s te nevensz; a második bőrcipőt vesz s te kacagsz; a harmadik kivágatja a tyúkszemét s teneked a könnyeid hullanak a hahotázástól. Szépen kérlek, magyarázd meg ezt nekem.

- Édes örömet! - szólt a vidám kis öreg barátságosan. - Én azt a véghetetlen nagy emberi gyengeséget nevetem, hogy mindenkinek mennyi baja van a lábával. Hogy az okos igazhívők bolond módjára facipőt, bőrcipőt keresnek, válogatnak, próbálnak; alkudoznak rajta, fizetnek érte, aztán sántikálnak, sürgős munka közben betérnek a borbélyműhelybe, tyúkszemét vágatnak, gyötrődnek bele és még pénzt is vetnek a tányérba.

- Most még kevésbé értelek, jó uram!

- Pedig világos a beszédem, - mosolygott az öreg bácsi. - Roppant nevetségesnek ítélem, hogy az emberek annyit bajlódnak, vesződnek olyan haszontalan, fölösleges jószággal, aminő a láb.

- De most már igazán egy kukkot sem értek a beszédedből, uram! - szóltam csodálkozva. - Te azt állítod, hogy a láb haszontalan és fölösleges jószág?

- Biz azt, ifjú uram! - nevetett a kis öreg. Nézz ide!

Azzal kaftánja alól hirtelen előnyújtott két falábat.

Én megilletődtem e nyomorékság láttára; de szomszédom vígan beszélt tovább:

- Hát nincs nekem okom százszor áldani Istent, amiért falábam van? Ládd, kedves uram, én nem vagyok kénytelen vásárolni se fasarut, se cipőt; nem keresgélek, nem próbálgatok lábbelit; a kalmárokkal nem alkudozom és megmarad a pénzem is. Tyúkszem sohse bánt, és másképen sem fáj a lábam soha. Mikor megyek, nem kell attól tartanom, hogy a kő megüt, a tövis megszúr. Akár kavicson, akár sárban, akár hóban, akár vízben járok, nekem mindegy; és náthától sem kell tartanom, mert az én lábbelim nem ázik át soha. Ha kígyóba botlom, nem ijedek meg; kutyától se féltem a lábam ikráját. Ha a feleségem nyelveskedik, mindig van mivel megvernem. Azon se kell sokat tünődnöm, hogy mivel törjem föl a diót. Ha tűznél ülök: mindig nálam a piszkafa. Mikor pedig már eleget szolgált két lábam: befűtök vele s melegszenem mellette. Ládd uram, ezért nevetem én azokat az embereket, akik a lábokkal vesződnek.

Szólt az öreg és megint nevetett. Én pedig nem szánakoztam többé rajta olyan igen. De a kíváncsiság nem hagyott békén.

- Uram, - mondtam neki, - ha már ennyire megoktattál, nem beszélnéd el nekem azt is: miképen ért ez a szerencsétlenség

- Micsoda szerencsétlenség?

- Hogy a lábadat elveszítetted.

- Szerencse az, fiatal uram, szerencse! - kiáltott a szürke emberke. - Életemnek legnagyobb szerencséje. Nemcsak azért, mert a faláb, mint bebizonyítottam neked, százszor többet ér az igazinál, de azért is, mert én belőlem ezen a réven lett becsületes és boldog ember. Hozassunk még egy csésze narancslevet és hallgasd meg az én históriámat...

(- De nagyságos basa úr, - szakította félbe most Bálint magamagát, - máris sokat beszéltem. Neked nincs érkezésed, hát nem untatlak tovább. Istennek ajánllak és...

- De csak folytasd, - vágott a szavába Mahmud Kumurdsi. - Igaz, sietek; de annyi időm még van, hogy meghallgassam a falábú ember történetét. No mondd hát, te emberfiú, szaporán.

Bálint erre illedelmesen meghajlott és így beszélt tovább:)

A szarkafészek.

Miután előhozták a csészéket, a szürke kis öreg így kezdett mesélni:

- Én szmirnai születésű vagyok. A nevem Hasszán. Apám vászonkereskedő volt és meglehetősen nagy vagyont hagyott rám. Huszadik évemben jártam, mikor egyszerre kezembe kaptam a szép, drága kelmékkel teli boltot és a pénzes szekrény kulcsát. Nekem addig csak kopott rézgarasok fordultak meg a kezemen. Az arany látása megvakított; és az a gondolat, hogy ez mind az enyim, megbolondított.

Szórni kezdtem a pénzt. Alig fordult egyet a hold: én voltam Szmirna leghíresebb korhelye. Három holdforgás múlva azon vettem magamat észre, hogy a pénzes szekrény üres. «Sebaj», kiáltottam vígan, «a bolt még teli van». És hozzá fogtam a bolt kiürítéséhez. Potom áron vesztegettem el a drágalátos portékákat s így a bolt csakugyan hamar kiürült. Ekkor már megszeppentem egy kicsit. De eszembe jutott, hogy van még hitelem. «Sebaj», kiáltottam megint,

«a derék kalmárok, az én boldogult apám jó barátai, szívesen adnak nekem portékát, amennyi csak kell». És másnap megtöltöttem a boltot és újra hozzáfogtam a kiürítéséhez. Ami ismét fölöttébb gyorsan sikerült. Egy nagy dinom-dánom végén aztán arra a tapasztalatra jutottam, hogy nincs egyebem égen-földön egyetlen egy aranynál.

«Sebaj!» kiáltottam most is, «van hitelem». És másnap reggel bátran kopogtattam be a bazárban az ismerős kalmárokhoz, portékát kérni kölcsön. De mindenki kereken visszautasított, mondván, hogy míg meg nem fizetem az adósságomat, nem bíznak rám egy véggyolcsot sem. Ijedten szaladtam a vászonkereskedők céhének fejéhez, ki apám legjobb barátja volt, és könyörögtem neki, hogy hitelezzen még egyszer.

- Nem úgy verik a cigányt, Hasszán, - szólt az öreg keményen. - Én immár régtől óta botránkozva nézem a te gonosz dolgaidat és most látom, hogy csakugyan akasztófára való vagy. Hordd el magad innen és többé ne merd átlépni a bazár küszöbét. Nekünk, becsületes polgároknak, akiket te megkárosítottál, most jussunk volna téged börtönbe hurcoltatni, mint bukott, csalárd kereskedőt. De mi hasznunk belőle, ha száz esztendőre csuknak is be? Takarodj hát, gazfickó és többé ne lássalak a becsületes kalmárok körül settenkedni, mert bizony láncra veretlek.

Elkeseredve ballagtam ki a bazárból. És egyenként bekopogtattam jó, mulató cimboráimhoz, akikkel együtt hágtam a nyakára a sok pénznek. Segítséget kértem tőlük. De mind a szemem közé nevettek és azt mondták, hogy bolond vagyok.

Egész délelőtt kétségbeesetten kószáltam a piacon. Mi tévő legyek? A kalmárságot kivéve, nem tudok semmihez. Kalmár pedig nem lehetek többé. Miből éljek hát ezután? Mesterséget tanulni vén vagyok már. Tudományom nincs. Valóban az éhhalál vár reám, ha ez az utolsó egy arany is elfogy.

Az éhhalál gondolatával egyben igazán meglepett az éhség is. Egy pecsenyesütő boltból jó szag hatott ki. Ej, veszek itt magamnak egy darab ürücombot meg kenyeret. És benyúltam az ingem alá, a nyakamban lógó kis erszény után, melyben az arany volt. De alig oldoztam ki az erszény száját, döbbenve láttam, hogy az aranynak csak hült helye van.

Most aztán már igazán szerettem volna sírva fakadni.

Egyszerre elém áll egy feketeszakálas ember és udvariasan meghajolva, egy aranyat nyújt felém:

- Bocsánat, uram, ez az arany a tied.

Álmélkodva néztem az ismeretlenre.

- A tied, csak vedd el, - folytatta a fekete szakál. - És egyszermind, kérlek, ne haragudj meg rám ezért a kis kellemetlenségért. Én ugyanis (most már halkabban beszélt az idegen) az imént kiloptam erszényedből azt az aranyat. De aztán rád ismertem; megláttam, hogy te vagy a jó korhely Hasszán. Gyakran ettem a pecsenyédből, gyakran ittam a borodból, mikor egész utcákat vendégeltél meg. A hálátlanság csúf dolog. Szomorú vagy s az erszényedben nincs több pénz. Sejttem, hogy vége a jó dolgoznak s ez talán az utolsó aranyad. Visszaadom hát és bizony röstellem, hogy elloptam.

Szemem-szám elállt a nagy csodálkozástól.

- Ugyan már hogy lophattad volna el, - szóltam, - mikor az ingem alatt, bekötözött erszényben volt. Lehetetlenség az!

- Csekélység! - válaszolt a fekete szakál fitymáló hangon. - Azaz, hogy másnak talán nehéz, de nekem gyermekjáték. Mert tudd meg, jó Hasszán, én vagyok a Hirsiz Juszuf, másképp a Binel, vagyis Ezerkéz.

Most egy szőke szakálás ember csatlakozott hozzánk.

- Ez pedig, - folytatta a Binel Juszuf, az én öcsém, Hirsiz Ali, másképp a Bingöz, vagyis Ezerszem.

És én színről-színre láttam Kis-Ázsia két leghíresebb tolvaját, akiről addig csak regélni hallottam.

- Kedves Hasszán, - szólt a Binel Juszuf, - amint mondtam, mi nem egyszer voltunk a te vendégeid gazdag úr korodban. Engedd meg hát, hogy ma mi hívjunk meg tégedet ebédre.

Köszönettel fogadtam a meghívást. Betértünk egy vendéglőbe s a testvérek nagy lakodalmat csaptak a kedvemért. Poharazás közben elmondtam nekik a történetemet. Nem győzték nevetni. Az italtól megoldódott a nyelvem és elpanaszoltam szörnyű aggodalmamat is, hogy miből élek én meg ezután? Kalmár nem lehetek többé. Tudományom nincs. Mesterséget tanulni vén vagyok...

- Ha vén-e? - vágott közbe a Binel Juszuf. - Mestersége válogatja. De főképen, ami mesterséghez kedve és talentuma van az embernek, arra sohse vén. Például volna neked kedved a tolvaj mesterséghez? Nincs annál szebb, nemesebb, mulatságosabb mesterség. Folytonos vadászat... Hol mi kergetjük a zsákmányt, hol az emberek kergetnek bennünket... Szüntelen izgalom, tréfa, bohóság. Nos, Hasszán?

- A vadászatot szeretem... - szóltam félénken.

- Akkor a tolvajságot is szereted. Itt a kezem, fiú, csapj bele! Elvállalunk tanítványunknak.

- No csak ne sokat tévovázz, - unszolta Bingöz Ali is. - Ha észrevesszük, hogy nincs talentumod a mesterséghez, úgyis elkergetünk.

Hát biz én fölcsaptam tolvajinasnak. Mindjárt meg is ittuk az áldomást. Ebéd után a Binel Juszuf mindent bőven megfizetett a fogadósnak és sok baksist osztott szét a szolgák között. Hogy a pénzt legott mindeniktől kamatostul visszaopta, azt talán fölösleges külön említenem.

Délután kísértáltunk az erdőbe hűsölni. Amint a gyepen heverészünk, hát látjuk, hogy egy magas jegenyére nagy csörögve száll boglyas fészkebe a szarka.

- Ez a szarka most költ, - mondta a Binel Juszuf.

- Jó tréfa volna kilopni alóla a tojást, - nevetett a Bingöz Ali. - Csakhogy ahhoz ember kéne ám.

- Itt az ember! - szólt kevélyen a Binel Juszuf. - Hát fogadjunk, öcsém, száz aranyba, hogy én tüstént lehozom mind a hat tojást.

- De a szarkát nem riasztod el?

- Már hogy riasztanám? Hiszen az a virtus, hogy nagyobb tolvaj legyek a szarkánál is!

- No lássuk. Áll a fogadás.

A Binel Juszuf nagy halkkal fölmászott a jegenyefára. Aztán szép csöndesen lyukat vágott a késével a fészek fenekébe, egyenkint kiszedte a résen a tojásokat, kebelébe rejtette és ügyesen lebecsátkozott a földre. A semmit nem sejtő szarka pedig csak hűségesen költött tovább.

- No, bátyám, te igazán nagy tolvaj vagy, - szólt a Bingöz Ali. - Megérdemled a száz aranyat. De a tolvajok királyának vallanálak és a száz aranyat megszerezném még ötszázal, ha azt a csodát is meg tudnád tenni, hogy azt a hat tojást azonmód visszalopd a szarka alá.

- Csak az kell? - monda a Binel Juszuf. - Mindjárt meglesz az is.

Azzal visszatért a fához és megint nagy óvatosan fölfelé kapaszkodott.

A Bingöz Ali most mosolyogva fordult hozzám:

- Hasszán, te most mindjárt olyan komédiát fogsz látni, aminőt még nem pipált a világ. Én lelopom a bátyám két lábáról a harisnyát.

Azzal nesztelenül és hajlékonyan, mint a kígyó, utána mászott. A Binel Juszuf minden figyelmét a fészekre és a madárra irányozta kúszás közben. Öccse csakhamar utolérte és hihetetlen ügyesen levonta a papucsát. Most a bátya lábán már csak az igen bő sárga szattyánbőr harisnya volt. A Bingöz Ali ezt is egymásután lelopta és visszahúzta a papucsot bátyja lábára. Mire a tolvaj szép csínján visszarakta a tojásokat a fészek nyílásán a szarka alá, az Ezerszem már mellettem volt és kacagott a jó tréfán.

Csakhamar leért a jegenyefáról az Ezerkéz is és büszkén mondta:

- No, ide azzal a hatszáz arannyal, öcsém! És hajolj meg előttem, mert most már csakugyan én vagyok a tolvajok királya.

- Azaz, hogy ügyetlen csaló vagy, édes bátyám! - nevetett a Bingöz Ali. - Nem loptad te vissza azt a hat tojást a szarka alá, hanem szépen belecsusztattad a harisnyád bő szárába. Hármat a jobba, hármat a balba!... Láttam!

- Ejnye, te hazug! - kiáltott a Binel Juszuf méltatlankodva és meg akarta mutatni, hogy nincs az ő harisnyája szárában semmi.

Akkor látta csak elképedve, hogy a mezítelen lábán van a papucs. A Bingöz Ali pedig kacagva vette elő a zsebéből a sárga szattyánbőr harisnyát.

- Uram és mesterem vagy! - szólt most Binel Juszuf és megcsókolta öccse köntösének a szélét. Hát én? Sóbálvánnyá meredtem az álmélkodástól s mikor végre szóhoz tudtam jutni, csak annyit mondtam:

- Isten hozzátok, uraim! Én békességgel megválok tőletek, mert nem vagyok méltó, hogy tanítványotoknak valljam magamat. De különben is látom, hogy ez a dicső mesterség nekem nem való. Gyöngé vagyok rá. Ha ezer évig élek, sem tanulom meg ezredrészét sem annak, amit ti tudtok. Hát Istennek ajánllak benneteket.

Igy beszéltem és visszatértem a városba.

(- Bocsánatot kérek, nagyságos basa úr, - szólt most megint Bálint, - de én bizony egy kicsit hosszú lére találtam eresztetni a dolgot. Pedig te sietsz. Köszönöm hát szíves jóvoltodat és...

- De csak maradj, - mordult föl a basa. - Sőt el sem eresztelek, míg el nem mondtad a falábú ember történetét. Ez csak a szarkafészek volt. A falábú emberrel még adós vagy. No csak ki vele? Hogy vesztette el a lábát az az ember?

- Uram, te parancsolsz, - monda Bálint deák. - De ne vesd rám, ha megkéstél hivatalodban.

- Az az én gondom. Beszélj csak tovább.

Bálint erre fejet hajtott és így folytatta:)

A holdsugár-lajtorja.

Visszatértem a városba, mesélt tovább a falábú öreg. Este lett, szép holdas este. Soká kóboroltam az üres utcákon és elgondoltam magamban, hogy mégis csak szép mesterség az a tolvaj mesterség; kár volna végkép letenni róla. Elvégre is nem szükség az embernek oly halhatatlan mesternek lenni, mint aminő a Bingöz Ali meg a Binel Juszuf; és mégis boldogulhat. Sőt fölösleges is az olyan szertelen nagy ügyesség. Nem szarkákat akarok én meglopni, hanem gondatlan embereket, ami sokkal könnyebb dolog.

És tüstént kívánság is támadt bennem, hogy ezt a dolgot legott megpróbáljam. Az vitt kísértetbe, hogy Szmirna leggazdagabb ötvöseinek, az örmény Csibukdsiánnak háza mellett ép egy új ház volt épülőben. A kőművesek állványaira fölmászva, átkapaszkodhatok a Csibukdsián háza födelére. Ott meghúzódok s mikor észreveszem, hogy bent már mindenki alszik, a padlásajtón belopódom, felverem az ötvös szekrényét, megrakom minden zsebemet drágakövel, aztán, amint jöttem, lecsúszok a kőművesek szálfáin.

Nagy nehezen fölbajlódtam az ötvös háza födelére. Igen szédült a fejem, mert a ház magas volt, a hold pedig szinte nappali világosságot árasztott s lent láttam az utcának minden követ. Lélekzetemet visszafojtva lapultam meg a padlásajtónál és hallgatóztam: vajjon ébren vannak-e még az örménynél.

Ébren voltak. Csibukdsián igen hangosan beszélt valamit, nyilván a feleségének, mert néha asszonyi szózat is vágott közbe. Az ajtóra nyomva füleimet, mindent tisztán hallhattam.

- Bizony, lelkem, nem is a kalmárságból gazdagodtam én meg, - szólt az örmény vastag hangja, - hanem a tolvajságból.

- És ezt nem szégyelled, te ember? - sópáncodott az asszony.

- Szégyelném, ha csak olyan közönséges tolvaj lettem volna, válaszolt Csibukdsián. De tudd meg: én jőtevé dsinnektől nyertem a hatalmat, hogy a világ legnagyobb tolvaja lehessenek.

- Hát hogy kerültél te össze a dsinnekkal?

- Azt is megmondom. Egyszer a tenger partján ólompalackot találtam, olyan ólompalackot, amelybe még Ábrahám apánk dsinneket zárt. Én feltörvén a pecsétet, kiszabadítottam a dsinneket, akik aztán háládatosságból megtanítottak, hogyan lehet a holdsugarat lajtorja gyanánt használni.

- Lajtorja gyanánt? - álmétkodott az örményné.

- A bizony. Hisz ép az volt az egész szerencsém nyitja. Mert én, fiam, a holdsugáron úgy járok, mint más ember a garádicson, sőt ami több, repülök rajta, így fosztottam ki a szultán sztambuli kincses tornyát is. A holdsugáron fölmentem a legfelső ablakába, amelyen már nincs rostély és összeharácsoltam vagy két zsák gyémántot.

- Aztán hogy jöttél le?

- Ugyancsak a holdsugáron.

Ezeket a beszédeket én úgy nyeltem, mint a legédesebb mézes kolbászt.

- De hát hogy van az, hogy ezt a holdsugáron járást csak te magad tudod? - kérdezte az asszony.

- Mert a bűbajos igéket csak nekem mondták meg a háládatos dsinnek, - felelt Csibukdsián. - Minden ezeken az igéken fordul meg. Aki ezt a két igét tudja, járhat a holdsugáron le és föl.

- És ugyan micsoda az a két ige? - kíváncsiskodott az örményné.

- No, neked megmondom, öregem. Ugyse veszem többé hasznát, mert eleget loptam össze világéletemben.

Soha hiúz nem hegyezte úgy a fülét, mint én a háztetőn.

- A dolog egyszerű. Aki föl akar menni valahova, a holdsugarba áll és kiterjesztett karokkal ezt mondja háromszor: *Bundám sundám*. Legott fölemelkedik, mint a pehely a szellőben és oda megy, ahova akar. Ha pedig lekiváncozik a magasból, kiterjesztett karokkal csak ezt mondja háromszor: *Sundám bundám*. Aztán elereszti magát és oly enyhén száll le a mélységbe, mintha angyalok hordoznák a tenyerökön.

Most elhallgatott az örmény. Bennem rögtön kimondhatatlan vágyódás támadt, hogy ezt a csodát én is megcselekedjem. A hold ép rám sütött. Kiterjesztettem karomat és nagy áhítatosan háromszor elmondtam: *Sundám bundám*, aztán háttal neki támaszkodtam a pusztá levegőnek.

Irtózatosat estem. Darabokra törött mind a két lábam. Ott hevertem az utcán véremlen, jajgatva; és mindjárt nyílt a ház ajtaja s kijött az örmény lámpással, utána pedig az egész családja.

- Ó te balgatag tolvaj! - szólt fölőbém hajolva Csibukdsián. - Az mégsem volt a szándékom, hogy ilyen pórul járj. De tudd meg, te boldogtalan, hogy mikor a házam födelére másztál, megláttalak s azt gondoltam, ez az ostoba mese lesz a legkönnyebb mód megszabadulnom tőled. Bizony nem kivántam, hogy így összetörd magadat. Ez leckének sok is. Ép azért a házamba fogadlak, te szegény; és gyógyíttalak, ápolttalak emberségesen.

Igy tettem én szert erre a két falábra, jó ifjú úr. És mondom, ez volt az életemnek legnagyobb szerencséje, mert ezen a réven lett belőlem becsületes és boldog ember. Az Isten áldja meg azt a derék, jámbor örményt, az én jótevőmet. Neki köszönöm azt is, hogy megsegített a kárbunkulusszemű kígyó. Mert hiába, az igazi megsegítőm mégis csak a kárbunkulusszemű kígyó volt. (- Bocsánat, nagyságos basa úr... Rohan az idő... Nézd, a nap már nyugvóra hajlik... El találsz késni...

- Ne félj semmit... Hallani akarom, mit csinált az a kárbunkulusszemű kígyó.

- Uram, a te akaratodnak nagy az ereje.)

A kárbunkulusszemű kígyó.

Hát a falábú Hasszán így beszélt tovább:

Csibukdsián, az emberséges örmény, minekutána görög orvosok meggyógyítottak, vett nekem két jó falábat és adott huszonöt aranyat, mondván: «No, édes fiam, most eredj Isten hírével és légy becsületes ember».

Én pedig mentem és első dolgom volt hajóra kapni, hogy Isztambulba vitorlázzak. Mert azt okosan felfogtam, hogy Szmírnában úgy sincs többet maradásom. Kalmár nem lehetek ott; minden sarokból hitelező les rám. Megyek hát szerencsét próbálni a nagyvárosba, ahol egy lélek sem ismer.

Nem mondom el neked, derék ifju úr, mit szenvedtem, a hosszú tengeri útban; bár az is igen említésreméltó volna. Elég az hozzá, megérkeztem Isztambulba és első dolgom volt az Ája Szófia, ama világhíres mecset felé sietni, hogy hálákat adjak a vízi veszedelmekből való szerencsés szabadulásomért.

Amint megyek az At mejdanon, a falábam felrúg valamit a porból. Nézem: hát egy nagy karmazsin selyem erszény. Fölemelem: hát igen nehéz. Kioldozom: hát teli van arannyal. «No, falábú Hasszán», mondok, «te ugyan szerencsés egy ember vagy. De illik megtudnod: mennyi a szerencséd. Mert minden arany egy szerencse.»

Lekuporodtam az árnyékba egy kút mellett és édesdeden számolgatni kezdtem az aranyaimat. Épp ezer volt. Tehát engemet ezer szerencse ért. Sőt több. Mert íme, az erszény legfenekén volt egy igen remek, drágalátos gyűrű is; kígyót ábrázolt; és ennek a kígyónak kárbunkulusból volt a szeme.

Legott az ujjamra húztam a gyűrűt és gyönyörködve nézegettem. Egyszerre azt vettem észre, hogy a kis aranykígyó reám mereszti mind a két kárbunkulus szemét. Igéző pillantása volt ennek a két beszédes szemnek; nem bírtam többé elfordítani róla a tekintetemet és tüstént meg is értettem, mit akar nekem mondani.

«Hasszán, Hasszán», szólt a két fényes szemecske feddőleg, «hogy merted te az ujjadra húzni ezt a gyűrűt? Hát a tied ez a gyűrű? Bizony nem a tied, hanem azé, aki elveszítette az erszényt. Elfelelted már, mit mondott neked a jó Csibukdsián? «Légy becsületes ember.» Barátom, hallgasd meg azt az intést szíved szerint. Vagy elfeledted már, hogy eddig csak azért szakadt rád annyi baj, mert gazember voltál? Hasszán, szegény Hasszán, nem elégtel meg a szerencsétlenséget? Több is kell? A lábad után bizony a kezedre kerül a sor. Mert a tolvajnak levágják a kezét. Te pedig tolvaj vagy, ha a más jószágát megtartod. A faláb még csak megjárja; de a fakéz, fiam, semmire sem való: kenyeret sem tudsz törni vele. Légy hát becsületes ember, szegény falábú Hasszán.»

Igy beszélt a kárbunkulusszemű kis aranykígyó és igen a szívemhez hatott a szava. Hogy pedig kísértetbe ne vihessen többet a gonosz: legott síppal, dobbal hirdető tellálok jöttek a piacra és kikiáltották: «Ma reggel a bazárból az At mejdánig vivő úton Daud kármányországbeli kalmár elveszített egy karmazsin selyem erszényt; ezer arany volt benne. Száz aranyat fizet a becsületes embernek, aki a jószágát visszaadja.»

«Száz arany is szép pénz», gondoltam magamban, «és többet ér a lopott ezernél, mert igaz úton jutottam hozzá.»

Tüstént visszatettem a kárbunkulusszemű kígyót az aranyak közé és siettem a kádi elébe:

- Uram, hozom a Daud kármányországbeli kalmár erszényét. És kérem az én száz aranyamat.

- Derék ember vagy, te falábú, - szólt a kádi. - Hívjátok ide Daud kármányt.

A kármány csakhamar előjött és nagy örömmel örvendezett a karmazsin erszény látásán. Megszámlálta aranyait; reátalált a kárbunkulusszemű kígyóra is.

Én pedig tartottam a markomat, hogy belepotyogjon a száz arany.

De az a cudar fekete kármány gonosz, álnok ember volt.

- Ne tartsd a markodat, te falábú zsvány! - Így förmedt rám. - Nem száz arany dukál neked, hanem száz bot. Mert ebben az erszényben nem egy kárbunkulusszemű kígyóforma gyűrű volt, hanem kettő. Hol a másik? Mert én csak egyet látok. Uram, kádi, ez a kutyafulú ellopta az én másik drágalátos gyűrűmet!

Rögtön láttam, micsoda gazságot forral az az istentelen. El akarja tőlem vitatni az én becsülettel megérdemlett száz aranyamat; azért hazudja, hogy másik gyűrű is volt az erszényben.

És, Istennek hála, a bölcs kádi is egyszeriben megismerte a kármány gyalázatos kajánságát. Éreztem, hogy szeme biztatón és szeretettel néz rám.

- Falábú Hasszán, - szólt hozzám, - meg mersz esküdni, hogy az erszényben csak ez az egy gyűrű volt?

- Meg én, kádi uram.

- No hát esküdjél meg.

És megesketett. Annak utána pedig a gonosz kármányhoz fordult:

- Kalmár, te becsületes ember vagy, hát nem kételkedhetek a szavadban, és azt sem hihetem rólad, hogy olyan jószágot akarsz magadnak, ami nem a tied. Te azt mondod, hogy a te erszényedben ezer arany és két kárbunkulusszemű kígyóforma gyűrű volt. Ebben az erszényben csak egy gyűrű van. Tehát nem ez a tied. Javaslom, kiáltasd ki megint a tellálókkal a te erszényedet; hátha megkerül. Ami pedig téged illet, falábú Hasszán: ez a gazdátlan erszény a bennevalókkal együtt a tied. Tíz esztendeje mult, hogy valaki ilyen veszteségről panaszkodott. Hát Isten és ember előtt a te tulajdonod ez a kincs. Most pedig menjetek békességgel.

A gonosz Daud kármány a szakálát tépte; én pedig megcsókoltam a bölcs kádi kezét s boldogan siettem el gazdagságommal. Ez a becsülettel szerzett ezer arany lett aztán az én boldogságom forrása; de mégse lett volna belőlem az, aki vagyok, ha nincs az a félszemű dervis, aki minden reggel kilenc egeret tanított táncolni...

(- Uram, - szakította magát félbe Bálint deák, - nézd már alkonyodik és neked nagy dolgod van még ma a fegyvereseiddel...

- Ne fájjon a te fejed az enyém helyett, - szólt a basa nagy füstöt eregetve csibukjából. - Úgy-e, Kadri efendi? Ha már benne vagyok a késedelemben, legalább tudni akarom, mi a manónak tanított az a félszemű dervis minden reggel kilenc egeret táncolni.

- Nagyságos úr, te kívánod...)

A dervis kilenc egere.

- Ez igen különös egy történet, - folytatta a falábú Hasszán. - Ha tetszik, sír, ha tetszik, nevet az ember rajta...

A deák azonban nem beszélhetett tovább, mert a kis hadnagy berontott a szobába:

- Kegyelmes uram, a geleji bíró van itt tizenkettőmagával.

- Hát vigye őt az ördög tizenkettőmagával! - kiáltott a basa mérgesen. - Azaz, hogy csukasd el a semmirevalókat. Hogy mernek ide jönni, mikor én akarok hozzájuk menni?

- Kegyelmes basa, - szepegett a mülázim, - a budai basától hoznak parancsolatot és egy szpáhikapitány is van velök.

- No, akkor hát csak jöjjenek be, - szólt Mahmud Kumurdsi és rosszat sejtve ráncolta össze a szemöldökét.

Zsombor András uram a gelejiek élén nagy furfangos alázatossággal járult a hatalmas úr elébe és átnyújtott neki egy öreg pecsétetes levelet.

Fölöttébb furcsa dolgok lehettek ebben a levélben, mert a basa ő kegyelmessége elsápadt és kietlen dühvel kiáltotta:

- Hát te panaszt tettél reám, vén gazember! No, ezt még megkeserülöd! Mert ez egyszer ugyan...

De az ajtóból a szavába vágott a szpáhikapitány, törökül szólván:

- Fényes ábrázatú úr, Abdurrahman basa meghagyta nekem, hogy azonnal kérjem el a kardodat kellő tisztelettel, ha ezeket az embereket tovább zaklatod. Megparancsolta azt is, hogy akárhol érlek, kísérjelek vissza Egerbe, és ha egy szóval ellenkezel, megmutassam tisztjeidnek és fegyvereseidnek ezt a másik levelet, amelyben az van, hogy ne a te szavadra hallgassanak ezután. Már fölnyergeltetem a lovadat. Ha neked is úgy tetszik, éjfélre a várudban lehetünk...

- Menjünk, - szólt Mehemed Kumurdsi és dühösen harapdálta az ajkát.

El se búcsúzott a káditól, nem is hálálkodott a mogyorón hizott csirkéért. Egy-két perc múlva csörögve robogott ki Kövesdről a török csapat.

Bálint deák soká nézte a leáldozó nap fényében pirosuló porfelleget.

«Szerencse», dörmögte magában, «mert akármi legyen, ha tudom, miért tanította táncolni a félszemű dervis a kilenc egeret. Arról már nem szól a régi francia fabliauk könyve.»

V.

Ennekutána lakodalomra illenék meghívnom az én kedves olvasóimat, Poroszlai Bálint geleji nótarus uram és Zsombor Ilona leányasszony lakodalmára. Mert azt bizonyosan ki tetszettek találni, hogy ettől fogva a kevély bíró úr már nem ítélte a deákat olyan sehonnai országfutónak. De mivelhogy ezek a följegyzésre érdemes dolgok idestova kétszázötvenöt esztendeje történtek, a lakodalomnak nélkülünk kell megesnie.

Pedig most is emlegetik azt a hetedhét országra szóló geleji lakzit. Csak leves tizenháromféle volt, a cigányok meg egy mázsa gyantát fogyasztottak el.

Rég elhangzottak azok a nóták... Talán csak a szellő tudja még, amint végigsóhajt a borsodi rónán a Tisza felé, besüppedt, ismeretlen sírok fölött kalászkokat ringatva.

A békalencse-félék monográfiája.

Becsületesre mondom, szerelmes, igen szerelmes történet ez, - hát csak tessék bátran tovább olvasni, nagyságos hölgyeim.

*

A szeretetreméltóság, tudomány és bőkezűség dolgában egyaránt nagy érseknek egyszer az jutott az eszébe, hogy monográfiával ajándékozza meg a békalencse-féléket.

Miért épp ezt a szegény kis növény családot választotta ki erre a kiváló tisztességre? Azzal nem szolgálhatok. Én, ha botanikus és melleleg kardinális volnék, alkalmasint a növényvilág Lipótvárosáról, a pálmákról vagy az orchideákról adnék ki drágalátos díszművet, ő eminenciája azonban ezúttal nem a Lipótvárosra, hanem Szilasbalhásra vetette kegyes pillantását. A békalencse tudniillik a növényország Szilasbalhásán lakik, s ott is csak a cigány soron.

Elég az hozzá, monográfiát kellett kapnia a békalencse-féléknek.

A monográfiacsinalás azon kezdődik, hogy össze kell gyűjteni mindent, amit a választott tárgyról eddigé az emberek tudtak és tudnak, Aristotelestől, aki már rég meghalt, Schulze úrig, aki ma is él.

Az első lépés tehát a repertóriumok forgatása. És ilyenkor látszik meg, hogy még a békalencse is igen nagytekintélyű személy. Óriás irodalma van és a világ minden részében számos tudós foglalkozik vele. Az irodalmat tehát meg kell hozatni; a szaktudósokkal pedig érintkezésbe kell bocsátkozni. Minthogy azonban ezen a véges világon minden végtelen: szükséges kutatni azokat a könyveket és búvárkodó férfiakat is, akiknek megemlítését a bibliográfia esetleg elmulasztotta.

Rengeteg história az efféle kutatás, kivált ha a kalocsai érsek folytatja. Ezer szem fürkészi, ezer kéz tapogat és az évek során rendkívüli dolgok kerülnek napvilágra. Bolognában egy professzor fölfedez valami poros kódexet, melyben egy humanista hőskölteményt zeng a békalencséről. (Kétezer lira.) Harlemben Van der Hüüneroogen, az antikváriusok királya, unikumra bukkan: jogtudományi értekezés *De jure lemnae* (Utrecht, 1512.), mely azt a fontos kérdést dönti el, hogy ha Péter és Pál közös tavát ellepi a békalencse: van-e jussa Péternek, aki halat tenyészt, elpusztítani e növényt, amely pusztításból a kacsatenyésztő Pálra nézve kár keletkezik? (Százötven tallér.) A konstantinápolyi Lorenz és Keil XV. századbeli örmény kézirattal áll elő; ez a munka is a békalencsét bolygatja erősen. (Ezer frank.)

Mindezt meg kell szerezni, bármely áron. Ami pedig az örmény kézirat lefordítását illeti: egy szorgalmas kispapnak meghagyatik, hogy két év leforgása alatt tanuljon meg örményül. Haszna lesz belőle magának is, a tudománynak is.

Még több baj van a békalencse jelenkori búváraival. Mindenekelőtt kicsodák ők? Ismeretes vagy tizenöt a világon. De mikor ilyen óriás kutatás történik: egyszerre nőni kezd a szaktudósok száma. Valamennyi új és korszakos vívmányokkal dicsekszik, nem is szólva a szárított és spirituszba rakott ritka példányokról, meg a mikroszkopiai készítményekről, melyek mind hallatlanul fontosak és illő honoráriumért kaphatók.

*

A boldog mecklenburgi síkságon, Wismar mellett, van egy kis falu. A nevét csak a sajtó-bíróság előtt vagyok hajlandó megmondani. A sárga homokbuckák mögül oda kéklik a tenger. Minden héten egyszer látni a Lübeckből Bornholm szigetére menő gőzös füstjét, s ilyenkor a lakosok azt mondják: «Megy a hajó». Jönni sohasem látják, mert visszafelé jár. A falu különben nagy, erős, pettyes lovakat és nagy erős szőke leányokat termel. Lovai csak a tehetős gazdának vannak, de leányai a legszegényebb embereknek is vannak. A lovak száma egyenes arányban áll a gazdagsággal; a leányok száma pedig-mindmáig megfajított tünemény - egyenes arányban áll a szegénységgel.

Például e följegyzésre igen méltó történet idejében a lelkipásztornak, Beneke tiszteletes úrnak hét leánya volt. Eladó mind. És a legfiatalabb, a Grete, huszonöt esztendő. Ennélfogva még nem is egészen eladó. Mert odafönt tíz évvel lassabban forog a világ, mint nálunk. De Grete kisasszony feltűnően hamar érett: máris olyan nagy és erős vala, mintha legalább is harminc esztendő lett volna. Ami a nagyságot és erőt illeti, bizony nem vetekedhetett a nénjeivel; ámde kifürkészhetetlenek a végzet útjai: elsőben mégis neki akadt vőlegénye.

Mecklenburgban a vőlegény sokkal könnyebb fogalom, mint minálunk. Ott már vőlegény mindenki, aki egy leánynak a születése napjára egy kis bokrétát meg egy nagy lepényt küld. Megezik néha, hogy a bokréta a nagy és a lepény a kicsi; ez azonban nem változtat a vőlegénységen. Így történt a jelen esetben is. Schunke, a *candidatus theologiae*, Grete kisasszonynak ama ünnepnapon igen nagy bokrétát küldött; mert a vadvirág olcsó, ha az ember maga szedi az erdőn; lepényt ellenben igen kicsit küldött, mert a *Kuchen* nem terem vadon, boltban kell venni, pénze pedig kevés van a másodéves theologusnak. De, mint mondtam, itt a minőség dönti el a vőlegénységet, nem a mennyiség.

Ezért lőn, hogy a Grete kisasszony születése napján délután a tiszteletes úr behívta a theologust a kis szobába és így szólott hozzá:

- Schunke barátom, micsoda szándékai vannak magának az én legifjabb leánnyal?
- A lehető legtisztességesebbek! válaszolt a szőke ifjú és a szíve tájékára tevéen a jobb kezét, szemét a mestergerenda felé emelte.
- Nem kétlem, hogy azok a szándékok igen tisztességesekek, - szólta az öreg lelkipásztor. - De az is bizonyos, hogy fölöttébb bolondok. Maga másodéves theologus, Schunke. Ha igen kedves a szerencse, öt esztendő múlva káplán lesz és húsz esztendő múlva plébános. Addig hagyjon békét a vőlegénységnek, Schunke fiam. Ráér, higgye el. Különben is gyerekember még: alig huszonnyolc éves. És micsoda szubszisztenciája van? Semmi. Azt javasolom hát magának, várjon vagy húsz esztendeig és ne tisztelje meg a házamat látogatásaival, mert - ritkán ígérek, de ha ígérek, szavamnak szoktam állani - okvetetlenül eltöröm a lábát.

Cand. theol. Schunke becsülte is valamire a lábát, meg jóra való fiú is volt. Ennek következtében illedelmesen elbúcsúzott a tiszteletes úr családjától, mint aki - úgy is vakáció vége lévén - Rostock felé indul. Légrövidebb búcsút Grete kisasszonynak mondott. Erre megvolt neki az ő különös oka. A hosszú búcsúzás tudniillik csak odakint következett, a falu végén, a homokbuckák között, este kilenc óra felé.

Gyönyörűen sütött a szeptemberi holdvilág. Hamvas fehérségben úszott az egész tájék; a tenger ezüst ködöt ringatott messze, messze. És e tompán fénylő pára közepett egyszerre fölcsillant egy vörös tűzpetty. Grete e pillanatban a Schunke vállán nyugtatta a fejét; de azért mégis megszólalt:

- Jön a hajó!

Először történt, hogy valaki észrevette a bornholmi gőzöst; mert a faluban kilenc órákor rendszerint már mindenki alszik. - És ebben a három szócskában: «jön a hajó!» véghetetlenül sok szomorúság volt.

A szegény Schunke ezt felelte rá:

- *Behüet dich Gott! es wär zu schön gewesen, Behüet dich Gott, és hat nicht sollen seyn!*

És ebben a kopott idézetben is véghetetlenül sok szomorúság volt.

A vőlegény tudom is én hányadszor búcsúzott már el s tudom is én hányadszor indult útnak Wismar felé; de a leány csak nem vette el a fejét a válláról. Úgy mentek, mendégéltek együtt, a nagy csöndes fehérségben.

- *Au!* - sikoltott egyszerre Grete.

(Mert Mecklenburgban még a legbánatosabb holdas éjeken is így sikoltanak az emberek, nemi különbség nélkül.)

Az történt tudniillik, hogy a leányzó belépett egy pocsolyába. Ez a pocsolya is fehér volt, mint minden e világos éjszakában. De az élesebb szem megláthatta, hogy valami zöldes csillogás remeg rajta: úszó smaragdszemek.

Schunke pedig éles szemmel dicsekedett. Németország földén ugyanis a theologia valami rejtélyes összefüggésben van a botanikával. Minden lelkipásztor fűvészkedik. Talán annak a kornak a hírmondója ez a tudománykedvelés, mikor a papok még a testnek is gyógyítói valának. És a botanikusoknak éles szemök van.

- Nini, békalencse! - szólt Schunke halkán, elgondolkozva.

Aztán deákul is elmondta, jóval hangosabban:

- *Lemna minor!*

Majd kiabálva ismételte:

- Békalencse!

Végre szinte ordított:

- Békalencse!

Azzal ellökte magától a leányt és futva vágott neki a homokbuckáknak. Grete ámulva nézett utána. A következő percben egy domb mögül hallatszott valami messze szózat: «Ne búsulj, édes menyasszonyom!» Aztán nagy csöndesség és magányosság lőn. A vőlegény eltűnt.

*

Hiszen úgy is méltóztatik érteni, hát minek szaporítsam a szót. Schunke úrnak eszébe jutott, amit az időtájt egy botanikai folyóiratban olvasott: hogy a kalocsai érsek a békalencsefélék monográfiáján dolgozik. Hiszen ez gyöngy dolog! Föl kell csapni a békalencse szakférfiának. Két hét a köze és kész a szakférfiú. Vagy van egy olyan dromedár a világon, aki két hét alatt nem tud megismerkedni egy olyan kis növénycsaláddal? Már a tizedik napon új dolgokat is mondhat, ha helyén az esze; sőt az egyetem herbáriumában, az ausztráliai fajok között, vadászatot indíthat az eddig ismeretlen speciestekre, amelyek, egy kis jóakarattal mellett, mindig találkoznak. A tizenegyedik napon csakugyan megvolt az új fajta és Schunke úr ékes deák levélben engedelmet kért a bíboros mecénástól, hogy a nova speciest róla nevezhesse el, míg

tovább folytatandó kutatásai során - ha ugyan körülményei engedik a kutatást - esetleg új nemet is lelne, csak mellesleg említvén az igen fontos fiziológiai bűvárlatokat.

A szeretetreméltó főpap hálásan fogadta a kitüntetést és a jeles szakembernek évi háromezer márka ösztöndíjat ajánlott, korlátlan időre; mert a monográfia csak az ő közremunkálásával lehet teljes.

Cand. theol. Schunke a kardinális levelét beletette a legfelsőbb zsebébe, aztán igen nyugodtan ellátogatott a tiszteletes úrhoz, elébe terjesztette a levelet és megkérte a Grete kezét.

- Ez nagy dolog, fiam! - szólt a plébános meghatottan, mikor elolvasta a levelet. - Magának annyi fizetése van, mint egy városi prédikátornak! Csak az a kérdés, meddig tart a dicsőség?

- Ameddig békalencse van a világon! - mosolygott Friedrich Wilhelm Schunke.

- De mikor jut hát a szegény békalencse monográfiához? tünődött a tiszteletes úr.

- Soha! - kiáltott Grete a küszöbről. Azután mind a hárman összeölelkeztek. És boldogok is lettek mindnyájan. Csak a békalencse volt boldogtalan. Mert az valóban nem kapott monográfiát. A külföldi szaktudomány férfiai mind elkészültek bűvárlataikkal, még a japániak is. A kispap megtanult örményül és lefordította ama jeles kéziratot, melyről különben kisült, hogy nem a békalencsével, hanem a rigóknak szép füttyre tanításával foglalkozik. Megérkeztek a gyűjtemények Kanadából és Trempelmeyer úr (Berlin) kijelentette, hogy az anyag teljes. A kardinális azonban finoman mosolyogva csóválta a fejét: Schunke még nem mondta ki az utolsó szót, Schunke még mindig dolgozik, az új genus, a Haynaldia, még hátra van.

Schunke úrnak pedig minden esztendőben egy leányt ajándékozott Grete asszony; immár összesen hetet. Hanem azért a békalencse körül nem csökkent a kiderítendő dolgok száma; sőt nőttön-nőtt. Elannyira, hogy a nagy tudománypártoló az ösztöndíjat megszerezte még ezer márkával. A békalencse meg csak várta, várta, hogy mikor készül el az ő monográfiája? De hiába várta. A mecénás meg is halt már, Schunke úr pedig plébános egy mezővárosban és a legkisebb gondja is nagyobb a botanikánál, megszűnván a világon a tudománypártolás.

Kevés ember tudja ezt. Én azonban tudom. És bánat borul a lelkekre, valahányszor békalencsét látok. Ez a földkerekség legpepszimistább növénye, mióta megesett rajta az a nagy igaztalanság.

Az apa.

Hazánk büszkesége, halhatatlan színművésznünk, május első napjaiban egy kis fiúval jelent meg a déli sétán. Egy ismeretlen országbeli, rikító matrózruhába öltöztetett, három-négy éves fiúcskával. Kézen fogva vezette, apai kevélységtől és szeretettől sugárzón.

Gyönyörűség volt látni a nagy embert ez új szerepében. Eddig csak végig szokta epedni az úri utcát, szerelmesen, sötéten, tépelődve; sápadt ajkán nagynéha vonaglott által egy fájdalmas mosolygás, mindig olyankor, mikor megigazította nyakravalóját, melyen tú gyanánt egy gyémántos lant csillogott, a peceszentdomokosi hölgyek honleányi ajándoka. Ó, a hölgyek, a honleányok!... Imádták hazánk egének e fénycsillagát, a Poprádtól az alibunári mocsarakig. A déli séta legfőbb eseménye volt látni őt. És ha egy-egy rossz nap nem sikerült látni őt, valami kimondhatatlan ború nehezedett az egész ebédre; sótalannak vagy elszóznak tetszett minden étel, és a férjek, szegények, kikaptak. Mert ő, a koszorús művész, volt a nap, sőt több a napnál; az egész időjárás. Miként említeni bátorkodtam: szerelmes, sötét, tépelődő és szenvedő volt mindig; roskadozott lelke nagyságának súlya alatt. A nyakravalóigazítás szenvedő mosolygásán kívül azonban néha más derű is világította meg szoborszerű vonásait: a női nem iránt való gyöngéd hódolat sugara, egy-egy új kalapot megillető lovagias, néma elismerés. Mert ő az új kalapokat is észrevette, ő, a nagy nőismerő. Bolond, aki azt mondja, hogy az asszonyok a maguk számára öltöznek, mert a tudatlan, durva férfiak nem is veszik észre a divat potomságait. Bolond; mert íme az igazi nőhódító járatos a művészetnek ez ágaiban és helyeslő pillantásával tüntet ki még egy új napernyőt is. Ő, a szakférfiú, mindent lát.

Rendkívüli volt a föltűnés, mikor az érző szívnek ez eleven vértanuja mint apa jelent meg az Úri-utcán. Mint boldog, büszke apa. Nemes arcát, a mindig sápadtat, a mindig fájdalmasat, most látta a világ először pirosnak és vidámnak. És mily remekül alakította ez új szerepét a nagy művész! Összes figyelme, gondja reáirányozódott arra a gyermekre. Pillantása őrizte a fiúcska minden lépését. Beszédes ajka minduntalan lehajolt hozzá; magyarázott a kis golyhónak, magyarázta ez óriás világ apró dolgait: az a cifra katona bácsi, az üveg mögött az a furcsa a majom bácsi, az a fekete pedig - huh! - a kéményseprő. Megható volt ez a nagy ember az ő apai szeretetében. De amellett, hogy egész valója ott csüggött azon a fiúcskán, nem vesztettünk mi, a mindenség sem. A halhatatlan minduntalan fölemelte pillantását a szőke gyermekfőről, elégedetten, édesen mosolygón és látott mindent, még az új kalapokat is...

Uram, bocsásd meg nekem gonosznak, de én az első percben azt hittem, hogy az a gyerek pusztá kellék. Kellék, amelyet a koszorús művész úgy kölcsönzött vagy bérelt valahonnan, mert legközelebb apaszerepet fog játszani. Drámai apa lesz. *Père noble*. Mivelhogy már negyvenöt esztendő. Rossi és Salvini harmincéves korukban recitálták Leart. Hazánk e nagyjának végre eszébe jutott, hogy ez is hálás szerep és... Az óriások gyakorolják a művészetet nappal is. Tudok egy művészt, aki hetekig monoklit viselt az utcán, mert célja volt monoklival domborítani egy szerepet. Egyszer a Rókus-kórháznál fölkaptam a lóvasútra. A konduktor mellett egy jeles színészünk állt. Szó nélkül megragadta a kezemet és az arcához érintette. Az arca csupa könny volt. Meghökkenve néztem rá.

- Semmi, semmi, - szólt mosolyogva. - Örömkönnyeket hullatok az ön jöttén. Azaz, hogy ne hazudjak; gyakorlom a sírást. Nevetséges volna, ha csakis a tornázók és atléták uralkodhatnának a test különböző részein. Én a könnyzacskókat fegyelmezem. Nézze... Nézze... Ez mind valódi könny.

És patakzott a szeme árja. Próbát tartott a nemes művész. - Ezért gondolom én, romlott lelkű fráter, hogy hazánk ama büszkesége is csak apasági főpróbát tart azzal a gyerekekkel. De még egy pillantás meggyőzött, hogy aljas gyanakvó vagyok. Az a szép kis gyerek szakasztott mása volt nagy hazánkfiának. Szinte nevetségesen hű mása, mert még az a női kebleket háborító világfájdalom is mintha rajta volt volna butácska arcán. Az apa és a fiú, a nagy és a kicsiny ilyen ritka hasonlatosságában mindig megvan a komikum; de nem mosolygunk rajta: a természet törvényeinek győzedelme, hiába, megilleti a szívet, legyen bármilyen játékszerű is.

Aznap este a Kis Pipában találkoztam honunk színművészfénycsillagával. Mert a dicső nem ítélte magához és a hazához méltatlannak, hogy néha lebecsátkozzék az igazi magyar borjupörköltnek ez ősforrásához. És látszott rajta, hogy érzi e tősgyökeres szittya vendéglő nemzeti jelentőségét. Az utcán, a déli séták alkalmával, hol szerelemtől lázas Romeo, hol töprengő Hamlet volt. (Az utóbbi többnyire borús napokon.) De ide, a mi kedves kocsmánkba, mindig mint II. Rákóczi Ferenc lépett be, a *Rákóczi Ferenc fogságának* harmadik felvonásabeli Rákóczi Ferenc, aki tárogatók riadása, ágyúk dörgése közepett, a háromszínű zászlót lengetve toppan elő: «Éljen a szabadság! Éljen a magyar! Ördög szánkázza meg a németet!» A Kis Pipában ugyan nem riadtak tárogatók, ágyúk sem dörögtek, és a nagy művész nem fejezte ki egyéb kívánságát, mint hogy hozzanak neki egy kis pörköltet rizskásával; de azért föllépésében annyi daliás délcegség volt, az eledelt megrendelő szózatában annyi hazafiság reszketett, hogy még a konzervatív «kereskedők asztala» sem birta elfojtani a halk éljent. Az öreg János pedig egy ősi oltárán áldozó táltos ünnepi áhítatával rakta a nagy ember elé a kis pörköltet.

- Gratulálok, mélyen tisztelt hazámfia, - szóltam alázatosan. - Nem is tudom, hogy fényes nevének örököse van, és pedig ilyen szép legényke. Ma láttam a kis fiúval az Uri-utcán.

- Hagyjuk ezt, - sóhajtotta dicső, művészi markolással rántva egyet a bozontján. - A szerelem gyermeke ő. Él, mert szerettem. Hah, bár inkább gyűlöltem volna. Mert az élet fáj. Élni fájdalom. Az élet fáj, egyáltalán és minden tekintetben. Vagy mire születünk? Ha végigtekintünk a mindenség óceánján, mit látunk? Hah! Ne kívánja tisztelt kegyed, hogy részletezzem...

És a nagy ember bánatának tengerét még egy szikfröccsel növelte. Ó, mily festőien kétségbeesett mozdulattal tette le azután a poharat és mily szenvedőn emelte ajkához az asztalkendő! De legott mintha fölvidult volna. Beszédes lett. Igen beszédes. Elmondta a kis fiú egész történetét, meg az anyjáét is. El. És pedig nem holmi unalmas elhallgatásokkal, hanem részletesen, gyönyörűen, hódítóan hancegve sikerével. Mert, teringette, az ilyen pompás kis fickó siker. Az anya neve, állása, polgári foglalkozása, lakóhelye (város, utca, házsám, emelet, ajtószám) és egyéb részletek... nem mulasztott el semmit. Hát az a leány északnémet gouvernante volt, látta őt az *Egy szegény ifju történetében*, látta... következőképpen természetes, hogy levelet írt. Ki meri Észak-Németországot fagyossággal vádolni? Észak-Németország izzóbb Sziciliánál. Mert ami azt illeti, Szicilia is... Egy grófné (név, állapot, város, utca, házsám stb.). De térjünk vissza Észak-Németországra... Ah, hah, haha, hehehe!

Szeretetreméltó, csapnivaló bonvivant volt a haza tündöklő csillaga, mikor ilyen cudarul részletesen részletezett. Fényes bonvivant. Erről az oldaláról még nem is ismertem őt. De aztán egyszerre drámai apa lett. Előkelő, mint egy Feuillet-féle marquis, kenetes, mint egy kardinális és egyben cinikusan bölcs, mint a Dumas fils okos orvosai.

Magasztalta az apai méltóságot.

- Hallgassatok ti, szerelem himpellérjei. Hát él az, aki nem kútfeje még egy életnek? Ez a halhatatlanság, nem az, amit a világ kegye oszt. Koszorúk? Hírnév? Dicsőség? Nevetem Bartolót!... És mely fönséges az apa szeretete! Az anyai szeretet állati indulat. A gyermek az

anya húsa, vére. Csoda-e, ha ragaszkodik a szülő? Ezt megcselekszi a nőstény majom is. De az apa nagy, mély szeretete! Ez önzetlen, ez fönséges, nincsen benne része a testi köteléknek, a baromi köldöknek. Ez istenien nagy érzelem a maga függetlenségében. Meghalni, százszor meghalni érte semmi. Nemesebb minden nemesnél, dicsőbb minden dicsónél... Óh, ha tudná, ha értené tisztelt kegyed, mily mennyország lakozik keblemben, mikor gyermekemmel sétálok!... Esetleg említse föl becses lapjában. Imádott egyetlen fiamat, életem egyetlen célját; különben az anyja nevelteti a Terézvárosban...

- És hogy hívják a kedves kis golyhót? - kérdeztem meghatottan.

A művész meghökkenve nézett rám egy darabig; aztán apollói szabályosságú homlokára ütött egy bámulatosan együgyű ökölcsapással:

- Teringette, ezt még elfeledtem megkérdezni az édesanyjától!

Egyformaság.

Konstantinápoly európai külvárosában, Perán, egy téli éjszaka, játékházból jövet, befordultam a legtisztességesebb sörházba. Nemcsak azért, hogy egy kis álmadó italt szívjak magamba; de azért is, mert hazatérés előtt jól esett megpihenni valahol, ahol csönd, tisztaság és enyhe világítás van. Ahol nincsenek oláh hercegek, lengyel grófok, pávahangon visító orfeumi primadonnák, szennyes abroszok, bikabőrszítő vörös falak és metsző fényű gázlángok. Minden korhely a tanúm, hogy ilyenkor az az egy-két pohár *pale ale* igazi tisztító nedű; kimossa az ember lelkéből azt a sok szennyet, azt a sok ocsmányságot, amit az imént látott. És az a néhány kései sörivó, aki ilyenkor egyesével meghúzódva üldögél az asztaloknál, jóleső vigasztalás, hogy íme vannak még becsületes, derék emberek is a világon. Mert aki éjfél után két órakor józanul, elmélkedve nézi, hogyan bizsereg poharában a fehér hab, okvetetlenül igen jámbor, nyugodt lélek; lelkiismeretét nem terheli semmi rossz, nem fél a holnaptól és nemsokára oly ártatlan, csöndes álomba fog merülni, mint a gyermek. Ezek az éjszakai, hallgatag sörivók mind jó emberek.

A szomszéd asztalnál egy csöndes öreg bácsi ült a pohár mellett. Észre sem vettem volna, ha szomjusága nem győzedelmeskedik nagy nyugalmán. Az álmos legények ugyanis nem hoztak neki sört, hiába ismételtette jó sokáig szép türelmesen: «*Garçon, un bock!*» Végre rájuk reccsentett és pedig egyszerre vagy hat nyelven, portugállal, olasszal, némettel keverve a görögöt, törököt és franciát: «*Ferete mi zithon! Caramba! Arpa szu getir! Schweinkerl! Ancor un bicchiere di birra! Pezevenk! Un bock!*» Aminek mind az volt az értelme, hogy sörre szomjuhozik a tisztos férfiú.

Megnéztem a sör nyelvtudását. Szép, sima összakálú öreg úr volt. Barna bőréről ítélve déli franciának vagy spanyolnak hittem volna, ha a szeme nem oly világoskék. Magas, sötétpiros fezt és kávészínű bőrzubbonyt viselt. Ez az északamerikai vadászruha igen bolondosan illett a török süveghez. A lábán ötujjnyi vastag, nemeztalpú kínai cipő volt, a nyakán indiai selyemkendő. Bő fekete bugyogója a norvég matrózok nadrágját juttatta az ember eszébe. Konstantinápolyban, e nagy álarcosbálban, minden nap annyi különös figurát látni, hogy végre ügyet sem vetünk rájuk; de ez a furcsa szerzet mégis izgatta kíváncsiságomat.

Méltóztatik tudni, hogy az éjfélutáni csöndes sörivókat valami csodálatos szabadkőművesség fűzi össze. Nem ismerik egymást, de azért nem idegenek. Ha egy megszólal, a másik azt hiszi, hogy rég félbeszakított beszélgetést folytatnak. Ezen a réven tíz perc múlva már tudtam, hogy kicsoda az én öreg szomszédom.

Meglepett, mikor elmondta, hogy redemptorista misszionárius; mert semmi papos nem volt rajta. Most épp Ceylon szigetéről jött és Perzsia felé törekszik. De ott nem marad sokáig, mert visszatér vagy Japánba vagy Dél-Afrikába, aszerint, amint majd feljebbvalói rendelik. Meglehet különben, hogy ismét az ausztráliai szigetekre küldik. Mindezt olyan egykedvűen, olyan félvállról mondta, mintha holmi kis kirándulásról volna szó.

Olasszul beszélgettünk. A misszionárius nyelve gyorsan pörgött; de egy-egy kifejezésnél elakadt, mintha keresgélne kellene emlékezete dikcionáriumában. Gyakran használt francia, spanyol és portugál szavakat is, melyek elvesztek a rokon olasz szóáradatban; de néha angol, német, török és előttem egész ismeretlen nyelvű szókat is kevert beszédébe. Ilyenkor aztán hirtelen visszatért az olaszra és úgy nézett rám, mintha bocsánatot kérne feledékenységéért. Egyszer egy egész mondatot valami csodálatos idegen nyelven mondott. S mikor kérdő pillantást vettem rá, mosolyogva szólt:

- Ne haragudjék rossz szokásomért. Harminc éve kóborlok a világban és fölváltva vagy húsz nyelven kell beszélnem. Francia vagyok, de magam sem tudnám megmondani, micsoda nyelven gondolkodom. Összezavarodott fejemben a tömérdek sok szó; azaz hogy jobban mondva: az erősebbek győztek. Vagyis mikor valamit ki kell fejeznem, mindig az a szó ötlük agyamba, amely szerintem a legjobban festi azt a fogalmat. Száz és száz dolog van, amit afrikai és ázsiai nyelvek sokkal különben tudnak nevéen nevezni, mint a tökéletes latin idiomák. Vagy legalább az én fülemben jobban csengenek. Néha kínai, néha tamul, néha japáni vagy tatár szó kergeti el ajkamról az olaszt, nem is szólva az európai nyelvekről, melyek tizével kínálkoznak; ami elvégre nem is csoda, mikor európai emberrel, európai dolgokról beszélek. Mindig a célszerűség diadalmaskodik bennem. Ez az én zagyva nyelvem igen tökéletes; húsz egynéhány nép lelkének ereje egyesül benne... Vettem észre, hogy megbámulta különös ruhámat is. Uram, ez a legbölcsebb öltözék a világon. Hasonló a nyelvemhez. Megvan benne minden jó, amit különböző civilizációk teremtettek. Nincs jobb ing a javai selyemnél. A kínai saru a legkitűnőbb lábbeli; soha nem fárad el benne az ember. Az amerikai bőrzubbony maga a kényelem. A fez áldás, mert minden okos ember borotváltatja a fejét. Nincs nemzet, melynek a ruhája annyi jót egyesítene magában, mint az enyém.

Fiatal, kalandokra vágyó ember voltam én akkor. Ez a világlátott öreg irigységgel és érdeklődéssel töltött el. A Kelet elkábított. Azt hittem, hogy átlépve Európa küszöbét, egy új, idegen, fényes, tündéri mindenség tárul elém; minden lépéssel csodásabb, elragadóbb, meglepőbb. Félénken kérdeztem Père Mathieutól: hányszor utazta körül a földet?

Unott kézlegyintéssel felelt:

- Ötször vagy hatszor, magam sem tudom már. Elfecsérlett idő az.

Tudom, hogy a nagy utazók szeretnek kérkedni és örömet játszásk a fásultat, az egykedvűt. Az öreg pap észrevette kelleetlen meglepődésemet. Harsány *garçon, un bockot* kiáltván a terem végén szundikáló legénynek, igazolni kezdte magát.

- Ne higye, hogy henegegni akarok ön előtt. Valamikor én is reményektől dobogó szívvel indultam útnak, meglátni ezt a roppant, ezt a tarka, ezt a végtelen változatosságú világot. A hajón megraboltam az álom óráit, hogy csak ne mulasszak el semmit, amit látni lehet. De már az első utamon az a meggyőződés támadt bennem, hogy a tenger mindenütt egyforma, s a föld alakulásai mindenütt egyformák. Az Óceán olyan mint az Ádria, az Ádria olyan mint a Sárga-tenger. Nagy víz, melyet hol ilyen, hol amolyan színre fest a nap, a felhőkavargás. De csak víz, egyforma víz. És mindenütt egy a föld is. Engem eleinte meglepett, hogy Afrika északi partjai és az olasz keleti kontinens között semmi különbség nincs; hogy a Cordillerák szakasztott a svájci havasok, kivéve, hogy tenger van a közelökben; hogy Egyiptom fővénye azonegy a dán homokzátonyokkal. Lesújtott az igazság, hogy a föld csak föld, a hegy csak hegy. Keserű csalódás ért, mikor egy-egy ausztráliai sziget körvonalait épp olyanoknak láttam, mintha Corsica vagy Elba emelkednék ki a tengerből. És mindig egyforma volt fölöttem az ég is. Hogy a déli kereszt gyémántokból kirakott képe ragyogott-e a fekete boltozaton, vagy a mi göncölszekerünk, higye meg uram, igen csekély különbség, mert a mindenség egy és változatlan. Kezdetben csodáltam, hogy a nap, a hold az egyenlítő alatt fényesebb és nagyobb, mint nálunk; de csakhamar meggyőződtem, hogy ez mégis csak a mi régi napunk, holdunk s az eltérés parányi csupán. Eleinte nagyon hatott rám a déli növényzet. Ah, a pálmaligetek, az őserdők, a kínai mangrove-szövevények, az indiai bozótok kábító szépek! Csakhogy az ember nemsokára érezni kezdi, hogy ez a nagy újság is megszokottá válik, s a vegetáció minden csodája csak lépcsőfok, árnyéklat a növényvilág egyetemében, a penésztől a libanoni cédrusig.

Az öreg most rágyújtott egy furcsa, fekete, szögletes szivarra.

- Az állatok? Hát az bizonyos, hogy elbáméskodunk egy kicsit, mikor először jön velünk szembe az utcán teve vagy elefánt, akit addig csak menázsériában láttunk. És nem mindennapi találkozás az első púpos ökör vagy tigris sem. De az állatvilág még könnyebben nivellálódik szemünkben, mint a vegetáció. Ausztráliában a kengurut, Afrikában a rinocérost, Amerikában a majmokat csakhamar oly egykedvűen nézzük, mint itthon a macskát, a lovat, a mókust... Az épületek? Aki egy-két évig utazik, hamar rábukkan arra az unalmas igazságra, hogy ház csak ház. A velencei Márk-templom, a renaissance palotái, a hindu bálványpagodák, a kínai tornyok, az izlam mecsetei, a rézbőrű indián vigvámja és az eszkimó sátor megannyi fokozata a civilizációnak s az emberkéz ügyességének; de egyikök sem elég erős arra, hogy kiragadjon bennünket ebből az egyforma világból, és elvigyen valahova, ahol azt mondhatjuk: ez más csillagon van, nem a miénken. Ház csak ház, uram, higgye meg nekem. Az aranyos márvány Parthenon és az egyiptomi fellah iszapputrija két véglet; de megvan közte a folytonos összekötő kapocs, mely mindent eggyé, mindent azonossá tesz.

A pap lehajtotta fejét s elmélyedve nézett a levegőbe; pupillája alatt látszott a szeme fehére, mintha messze távolba tekintene.

- A legegyszerűbb pedig a világon az ember. Az olyan apró különbségekről, minő a bőr színe, a koponya alkotása, nem is érdemes beszélni, mert elenyésző semmiség a civilizációk, társadalmak, szokások, erkölcsök, vallások, nyelvek határvonala is. Az a kétezer millió ember, aki e föld terein él, egy lelket hordoz testében. A szeretet, a gyűlölet, az indulatok, a bűnök, a jószág, a rosszaság, a boldogság hajhászása, a küzdelmek, a remény, a kétségbeesés, az öröm, a szenvedés egy mindenütt. És ez az egység legnagyobb a halálban. Álltam európai nagy bölcsék, lángelmék halálos ágyánál, és a vacok mellett, melyen emberevő vad haldoklott; láttam meghalni nemes hősokeket a csatatéren, és kínai kalózokat, akiket kettéfűrészelték. Mind csak *az* ember volt; oly azonos, oly tulajdon egy a halandó a halálban.

Père Mathieu elhallgatott, megitta maradék sörét, majd az órára nézett és fizetett. Még csak annyit mondott, hogy reggel alkalmasint nagy köd lesz, aztán rövidesen köszönt és eltűnt a teremből kivezető homályos, hideg folyosóban.

.oOo.